

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1925

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

AXEL OLRIK, Odins Ridt	1
HANS AAGE PALUDAN, Nye Bidrag til Skræddernes Saga	19
P. ENGELBRET PEDERSEN, „De tre Helligaftener“ som jysk Folkedigtning	42
MARIUS KRISTENSEN, En Hellig-tre-Kongers-Vise og Hellig-tre-Kongers-Dans i Danmark	56
FR. ORLUF, Til Runeindskriften paa Heden Røgelsekar	78
KNUD KANNIK, Den danske Middelalders Kvaddans	84
PAUL V. RUBOW, Revisionen af det attende Aarhundrede	97
GUDMUND SCHÜTTE, Sagnet om Soen og den sunkne Gaard	117
HANS AAGE PALUDAN, Til Visen om Torbens Datter	133
AXEL OLRIK, Et demokratisk Element i dansk Aandsliv	147
H. LOGEMAN, Holbergiana	156
1. Skipper Adrian og andre <i>Kalloepers</i>	156
2. Holberg og de danske Levnetsbreve	165

KULTUR OG FOLKEMINDER

Friske Skud af gammel dansk Navneskik (<i>Gudmund Schütte</i>)	90
Leksanddragten [Albert Alm] (<i>Elna Mygdal</i>)	92
Om „Gammel Haderslev“ (<i>T. O. Achelis</i>)	93
Gamle Anekdoter [Johs. Bolte] (<i>R. Paulli</i>)	94
Nordsjællandsk Folkeliv [Anders Uhrskov] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	94
Schweizisk Almuekultur [L. Rütimeyer] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	95
Sagn og Virkelighed (<i>Karl Rasmussen, Marius Kristensen</i>)	168
Et Supplement til K. Carøe: En mærkelig Kur (<i>Astrid Wentzel</i>)	172
Kloge Folk [H. P. Hansen] (<i>J. W. S. Johnsson</i>)	174
Husdyrene i nordisk Folketro [P. Heurgren] (<i>J. W. S. Johnsson</i>)	178

FRA SPROG OG LITTERATUR

Løse-Formen i bornholmske Stednavne (<i>M. K. Zahrtmann, Gunnar Knudsen</i>)	180
Et Omkvæd (<i>F. Ohrt</i>)	182
Tilnavnet Menved (<i>M. K. Zahrtmann</i>)	183
Et gammelt Vers (<i>Marius Kristensen</i>)	186
Af den svenske Stednavneforskning [Jöran Sahlgren] (<i>Gunnar Knudsen</i>) ..	187

ODINS RIDT

AF

AXEL OLRIK

DER er vel ikke gjort noget fund vedrørende vor folkeæts gamle myteverden så egnet til almindelig undren og efterforskning, som da Georg Waitz i 1841 fandt det lille oldtyske digt om Wodans ridt, om det forvredne ben på hesten og om hele gudeflokken, der tryllede benet raskt igen. Det stod at læse i en af domkirken i Merseburgs gamle bøger, skrevet i randen af et missale fra 10. årh. ved siden af en anden trylleformel. Forbavselsen blev ikke mindre, da det viste sig at være i alle sine hovedtræk identisk med en i Nordevropa udbredt trylleformular, hvor Kristus signer den forvredne hestefod (ell. desl.). Formlen blev det store eksempel på, hvorledes hedensk stof kunde antage en tilsyneladende kristen skikkelse. Den blev da også, i en tid hvor den nordiske mytologis gyldighed for Tyskland var levende omstridt (Sophus Bugge), det håndgribelige vidnesbyrd om, hvorledes den virkelig tyske myteverden så ud. Intet under, at hvert år bringer nye undersøgelser og tolkninger af den.

Litteraturens mængde i de seneste år har dog en særlig grund. Selve dens hedenske udspring er bleven omtvistet. Kaarle Krohn, den ledende mand indenfor finsk folkemindeforskning, har fremstillet den kristne form som grundformen, hvoraf Merseburgformelen er en omklædning med hedenske navne, — tidligst antydnet i en afhandling fra 1901, fyldigere udviklet i 1905 i hans *Finnische beiträge zur germanischen mythologie* (Finn. ugrische forschungen, V. s. 128—38) og især i hans anmeldelse af Richard M. Meyers *Altgermanische religionsgeschichte* (Göttingische gelehrte anzeigen, 1912, s. 212—17). Overfor dette har forskerne måttet tage parti, for eller imod, de fleste på det gamles side.

Denne litteratur er nu [1915] bleven øget med et arbejde der ikke blot er det største, men også det grundigste af de hidtil fremkomne:

Reidar Th. Christiansens „Die finnischen und nordischen varianten des zweiten Merseburgerspruches, eine vergleichende studie“ 1914 (FF Communications nr. 18), hvormed forf. (nov. 1915) har vundet sig doktorgraden ved sit hjemlands universitet. Forf. er Nordmand, men bogen bærer tydelig nok vidne om, at han ikke blot har studeret i Finland, men at han også har tilegnet sig den finske forskerskoles fortræffelige egenskaber: det utrættelige studium for at samle det fuldstændige kildestof, den samvittighedsfulde prøvelse af selv den mindste enkeltheds plads i det samlede materiale, og den store rolle de stedlige overleveringsgrupper spiller som visende hele sagnstoffets vandringer og udviklinger.

I stedet for tidligere tiders vidtrækkende tankebygninger over et lille kildemateriale kræver nutiden så mange kendsgerninger og så få frie slutninger som muligt. Forfatteren giver et udmærket godt eksempel herpå, når han alene af finske varianter har samlet 400, næsten alle fra utrykte kilder; fra Goteættens folk har han 144 og mener ved større gennemsøgning af trykte og utrykte kilder yderligere at have kunnet øge sit stof (en sætning man sikkert må give ham ret i). Disse danner grundlaget for hans eftervisning af formelens vandringer: De rigt broderede østfinske overleveringer stammer fra de noget knappere vestfinske; de er blevne tilsatte med lån fra andre trylleformler og med enkelte af sangernes egne indfald. De vestfinske viser atter til de svenske; de svenske og norske hænger atter — væsenlig gennem de danske — sammen med de andre beslægtede folks. Tilsammen danner de en nordisk gruppe, med den på hjærget ridende enlige Jesus som væsenligste kendetegn. Denne nordiske gruppe danner atter sammen med de engelske overleveringer en hovedgruppe, hvor den ridende Jesus er hovedperson, ofte den eneste person. I modsætning dertil står den stærkere varierede tyske overlevering, hvorfra også de ret omdannede russiske former udgår, — og hvor forfatteren i det hele mener at måtte søge formelens udspring, tildels af geografiske grunde.

II.

Foruden at påvise vejretningerne og slægtskabet i enkeltheder har Reidar Christiansens bog også det mål at klare formelens udspring, at vælge mellem kristen og hedensk oprindelse. Han følger her Kaarle Krohn og Mansikka, der i sit mærkelige skrift om de

russiske trylleformler (se D.St. 1912, s. 119—121) viste de russiske formlers udspring fra legendariske tekster, der under præsters og lægmænds behandling blev mere og mere „folkelige“. Synspunktet er for så vidt ikke hans eget, men snarest en hel skoles. Hans andel er den nøjere gennemførelse og den bredere begrundelse, hvori også alle tidligere fremsatte kendetegn er optagne; — og han har for så vidt påtaget sig ansvaret for dette standpunkt. Hans bevisførelse kommer frem dels i bemærkninger ved de enkelte stedlige grupper, dels i den samlede prøvelse i slutningen.

Usikrest er de spredte udtalelser; læseren har ligesom ikke forudsætningen for at følge dem, og — ærlig talt — metoden har det egenlig heller ikke: det er jo ikke specialvarianternes, men grundformens udspring det drejer sig om. Det mest træffende eksempel er vel forf.s bemærkninger om den norske overlevering (s. 49):

„De norske forvridningsformler er da helt igennem kristne, af hedensk opfattelse foreligger der ikke spor. Endvidere fører samtlige tanken hen på den bibelske historie, nærmere bestemt på Herrens indtog i Jerusalem. I denne retning fører os først riddet, dernæst den kendsgerning at ride-dyret kaldes føl eller æsel; endvidere stemmer hermed den hyppige om-tale af bjærget, hvorved vel må forstås det hellige Oliebjerg, såvelsom at broen, han stadig rider over, må søges i samme omgivelser.“

Af disse træk er nogle (ridt, bjærg, bro) vel almene i deres art, og løsningen af disse spørgsmål fører langt ud over Norges grænser. Æslet vil være et meget kraftigt kendetegn på kristen oprindelse; men af de 26 ridende norske Vorherre'r er der — ifølge forf. — kun 2 der rider på æsel; og af disse viser den ene (optegnet 1913 af Reidar Christiansen i egnen ved Kristianiafjord) sig højst tvivlsom, ti meddelelsen rettede sig selv og sagde, at det skulde ikke hedde „æsel“, men „fole“. Vidnernes tal er da mindre end to, — og de turde snarere tilhøre en yngre bibelfast tid end formlens udspring. „Føllet“ som Jesu ganger vil afgive et bedre eksempel (i kraft af sit større tal: 19 opskrifter), — hvis det er rigtigt; men det er galt. Der står i teksterne ikke „føl“, men „fole“; og dette ord betyder også „en ung hest“; folkeviserne omkring i de nordiske lande betegner med ordet fole deres helts raske ganger; med et citat fra et af vore oldkvad (Hunekampen i Hervararsaga) kan man sige, at en krigsdygtig fole er to vintre gammel; og endnu f. eks. Aasens Norske ordbog kender betydningen „ung hest“. Her er slet intet at hente. Endelig er der det at ridt, bjærg og bro nu og da forekommer i norske op-

skrifter af trylleformler, undertiden med udtrykkelig nævnelse af Jordanfloden, „Gideons bæk“ og Oliebjerget; men forf. er klar over, at idetmindste adskilligt af dette er lånt fra selve forvridningsformlen.

Langt vægtigere er naturligvis den samlede udredning, efter at det er påvist, hvilken hyppighed og udbredelse de enkelte træk har. Kristi ridt og tryllesang, der for os kan synes at staa Kristusforestillingen fjærnt, skal støtte sig på gammelt legendestof, der er tabt, men hvoraf visse enkeltheder endnu skal være at spore. Det må sammenlignes med sådanne legendestoffer som Jordans standsning og Longinus' sår på Jesus, der afgav motiver til trylleformler. Kun på palmesøndag viser Jesus sig ridende, og her må altså forbilledet søges. Æslet der nævnes i nogle spredte opskrifter, peger i samme retning, og ligeså den hyppige omtale af dyret som føl („fole“). Dets „musegrå“ farve i mange finske opskrifter peger også mod æslet som forbillede. Riddet foregår på bjærg og på bro, i enkelte opskrifter til Jerusalem, ligeså i ganske enkelte opskrifter nærmere betegnet som Oliebjerget, i 1 (finsk) opskrift som Kedrons bæk; kirken, som Jesus rider til (i den finske overlevering) kan pege mod den hellige kirke på Oliebjerget; stenen, som han ret hyppig støder sig på, kan svare til den sten på Oliebjerget, hvor Jesus skal have siddet og prædiket, eller til den hvor han har efterladt sit fodspor. I formlerne optræder Jesus hyppig med en ledsager, sædvanlig Petrus; det bunder i at Jesus overalt optræder med ledsagere. Han er i formlerne snart ridende, snart gående; dette svarer til et dobbelt udspring: fra palmesøndags ridende Jesus og fra den sædvanlige gående; „på sin vej nordover har den ridende type overalt vundet overhånd“ (s. 197).

Man savner i hele denne bevisførelse et bestemt afsnit, som sammenfatter resultaterne fra de enkelte grupper, undersøger formelns bygning i dens enkelte led — alene ud fra kildestoffet, uden nogen hypotese om dens tilblivelse. Forf.s udvikling kommer til at vakle imellem et bevis for hvor udspringet er at søge, og en udvikling af hvorledes grundformen under denne forudsætning kan tænkes. Havde forf. rent og klart stillet sig på dette standpunkt og vurderet hvert led efter dets betydning for helheden, så vilde adskilligt se anderledes ud. Han vilde have opdaget at palmesøndag-tydningen i overvældende grad repræsenteredes af de former, han har betegnet som det yngste udviklingstrin. Et enkelt herhenhørende træk, æslet, kan vel findes — spredt — videre omkring i landene, men årsagen til forandringen findes også: tilbøjeligheden til at bringe formelen i

overensstemmelse med det bibelske Jesusbillede. Ved „folen“ skal jeg ikke opholde mig længer; ved hestens „musegrå“ farve, som skal minde om æslet, er det nyttigt at mindes, at den er indskrænket til den farveglade og tillægsord-kære finske overlevering; — og så er for resten den grå hest så langt fra særtegnende for Jesus, som den snarere er ældre tiders sædvanlige rejseskik: folkevisens „grå-ganger“ og desl. Som virkelig almengyldige træk får vi af alt dette næppe mere end ridtet, bjærget og broen tilbage, og af disse er bjærget og broen ikke en rejserute, men er blot varianter til hinanden: enten falder hesten på bjærget eller over broen, og stedets interesse er — hele overleveringen igennem — alene af betydning, fordi det giver anledning til hestens forstuvning.

Ser man på de sikre henvisninger til bibelske træk, da er de spredte, oftest liggende i udkanten som tilhørende vandringens yderpunkter, — da viser de langt snarere ikke en tidlig kristen legendedigtning, men en voksende kristning af de i sig selv lidet kristne grundtræk i sagnet.

Man har henvist til kristne legendemotivers anvendelse i trolddom, navnlig på Jordans flods standsning og på Longinus' sår i Kristus. Men man vil let opdage en væsentlig forskel. Rideformlen er en ligefrem fortælling af en begivenhed; om dens anvendelse på den foreliggende situation (det „vrid“ som tryllemanden skal standse) indeholder teksten intet; alene det at disse ord udtales i nærheden af den menneskelige eller dyriske skade, gör at den virker på det syge sted. Anderledes med de legendariske motiver: de bliver ikke fortalte, men antydede; de er ved et „ligesom“ eller „ligeså“ knyttet til eksemplet (som udtryk for større overvejelse), og de indeholder kun en sammenligning mellem to uidentiske foregange (ligesom vandet stod stille for Jesus i Jordans flod, således skal blodet standse i dette sår). Dette tyder netop på, at de to arter formler ikke er ensartede i deres udspring*.

* Et mærkeligt strejfflys over modsætningen mellem de to arter får man af en tysk formel, Bambergformlen i håndskrift fra 13de årh.: „Krist og Judas spilled med spær, da blev den hellige Krist sår i sin side; da tog han tommelen og dækkede siden fortil dermed. / Da standsed blodet ligesom Jordans å standsed, da den hellige Johannes døbte frelseren Krist i den. Det skal være dig til bod / Krist han blev på jorden såret, det blev da i himmelen kendt, ikke han blødte eller svulned, ej heller nogen edder bulned, det var i goden stunde; hel vorde du, vunde!“ (Ebermann, Blut- und Wundsegen, Palaestra XXIV, s. 44 [sml. Ohrt: De danske besværgelser mod vrid og blod, 1922 s. 150, 161]). Her er

Grunden til at man endnu aldrig har kunnet finde den legende der er „vrid“-formlens kilde, turde da være den, at den aldrig har været til. Og for formlens kristne udspring er der endnu aldrig ført noget tilfredsstillende bevis.

Heller ikke kan man kalde det bevis tilfredsstillende, som gives for, at den hedenske form af typen (selve Merseburgformlen) ikke består af de virkelige hedenske navne og forestillinger. Jeg skal siden komme tilbage til det.

III.

Det er værd at se nærmere på selve Merseburgformlen, at fatte dens egen tankegang, og at fatte tankegangen i hovedtyperne af „vrid“-formlen, inden vi undersøger deres religiøse udspring. Til den almene opgaves løsning har Reidar Christiansens skrift givet næsten hele stoffet, og mange af enkeltoplysningerne. Til den særlige behandling af Merseburgformlen vilde jeg ønske den havde ydet mere; den falder altfor hurtigt hen i advokatindlæg for en bestemt opfattelse.

Vi vender os da til selve Merseburgformlens ordlyd og tankegang (*Phol ende Wuodan wuorun zi holza, dâ uuart demo balderes volon sin wuoz birenkit osv.*).

Phol og Wodan fore til skove,
da fik balders fole sin fod forvredet.
Da sang over den Sinhtigunt (og) Sunna hendes søster,
da sang over den Frija (og) Volla hendes søster,
da sang over den Wodan, som vel han kunde,
såvel ben-vred, som blod-vred, som led-vred,
ben til ben, blod til blod,
led til led, så de er sammenlimede*.

Allerede et første blik vil være nok til at sige, at vi her står overfor en folkeoverlevering og ikke overfor noget bogligt værk: den korte form indeholdende en eneste simpel handling, ingen hentydning til anden begivenhed eller udpyntning af nogen slags. Digtet

antydningen af Longinuslegenden bleven udfyldt til en hel fortælling (opdigtet naturligvis) om hvorledes såret opstod, — i mere „folkelig“ stil. Dens lighed med Balder overfor Høder-Loke er jo mærkelig.

* Teksten findes trykt i Müllenhoff og Scherer, *Denkmäler deutscher poesie und prosa VIII—XII jahrh.* (§ I 16, jf. II 42 ff) og mange andre steder. [Sml. Danske Studier 1916 s. 189 (F. Ohrt's anmeldelse af Christiansens bog) og F. Ohrt: *De danske besværgelser mod vrid og blod* 1922 s. 63].

er i de simple stavrimede linjer. Den simple sidestilling (og, som vi skal se, andre regler for folkelig komposition) råder i stort omfang.

Man vil ikke fra opskriftens art kunne hente nogen indvending mod det som teksten selv siger. De to tyske trylleformler er senere (endnu i 10. årh.) indskrevne på det renskrabede forsatsblad til et liturgisk håndskrift fra 10. årh., Rabani: *Expositio super missam*. De udgør ikke del af noget literaturværk, men er hensatte på den tilfældige måde som de folkelige trylleformler så ofte er. —

Ser vi på selve formelen, viser den sig at udgøres af tre afsnit, ¹⁾ hvorledes en af guddommenes hest kom til skade, ²⁾ hvilke guddomme der tryllede over den for at få den helbredet, ³⁾ trylleformlens hele hensigt og dens resultat.

Hovedskikkelsen er Wodan, han deltager i handlingen først og sidst, er deltager i riddet, må være til stede under det følgende, og er hovedmand for maningen, idet hans trylleri kommer sidst og er det afgørende. Han er i bagvægt i strofens første linje (udridtet), og han er i bagvægt i optællingen af de manende guddomme, 3: han er overalt følt som den der udfører den afgørende handling.

Phol nævnes ved navn kun i strofens begyndelse, og dær er han allerede ved pladsen bestemt som ringere end Wodan.

I næste linje står vi overfor en sproglig vanskelighed: hvad menes der med *balderes*? og en tilsvarende folkemindelig: hvem menes med den *balderes*, hvis fole får sin fod forvredet? og hvorfor hænder dette netop ham?

Meningen kræver, at *balderes* er en af de to nysnævnte ridende, andre kan ikke ved deres ridt få folebenet af led. Hvis vi skal læse som egennavn *Balderes* (hvad vel nu de færreste gör), kan det kun sigte til Phol; Wodan er for velkendt og særpræget en skikkelse til, at han kan sættes = Balder.

Hvilken af de to guder er det der får sin foles ben af led? Phol vil være den rimeligste; han vil ellers være en örkesløs person i handlingen; hans uheld danner en passende modsætning til den højere guds overlegne tryllekraft. Wodan kan det vanskeligere henføres til. Phol vil da blive örkesløs; den store gud er mere uheldig end den mindre ansete. Wodan og hans hest vil træde i en modsætning til hinanden, som gudernes dyr ikke så gerne gör; de er mere egenskaber ved guderne og derved underkastede disses kår*.

* Undtagelse danner Thors buk der halter; men her gives jo en særskilt grund, Lokes rænker.

Den eneste naturlige forklaring er da, at Phols hest bliver skadet, og Wodan er hovedmand for helbredelsen.

Endnu en mulighed er, at Wodans hest får ben af led, og at Phol spiller Lokes rolle at være årsag til skaden. Men denne sammenhæng vil man vanskelig kunne få ud af den foreliggende tekst; og den tillægger Wodans hest en svaghed vi næppe har ret til at tillægge den øverste guds dyr. — Det handlingsmæssig sandsynlige er altså, at Phols hest tager skade, og at Wodan helbreder den. —

Også helbredelsen byder sine vanskeligheder. Hjælperne falder øjensynlig i to grupper: ¹) gudinderne, ²) selve Wodan. Der er ingen mandlig person i hele denne første gruppe, de må være tænkte som gudindeflokken, ved selve deres art modsatte til Wodan. Selve tallet er fire, eller rettede to plus to, knyttede sammen ikke blot ved bogstavrim, men også ved parvis at betegnes som „søstre“. Vi véd dog næppe, om digteren tænker sig det bestemte tal af fire, eller der ved de to linjepar antydes en kvindelig flok i det hele: deres mangetal i modsætning til den enlige Wodan må nødvendig påtrænge sig tilhørernes opmærksomhed.

Såvel gudindeflokken som Wodan udfører den rolle at synge tryllesange over det forvredne foleben. Wodans tryllesang er den stærkeste. Dette ligger ikke blot i tilføjelsen „som han vel kunde“ (som kunde være skabt for at danne bogstavrim med Wodan), men endnu mere i hans plads som bagvægt i rækken. At Wodans tryllesang bliver den afgørende, er dermed givet.

Spørmålet bliver da, hvad gudindernes tryllesang har at sige. Efter den gængse opfattelse udretter den intet; den tjæner kun til baggrund for Wodans større kunst. Dette kan ikke være rigtigt. Rent handlingsmæssig er det unyttigt at føre örkesløse personer på scenen, især i så kort et lille digt som dette. Endnu mere upraktisk er det at føre gudindeflokken ud til stedet eller at lade den lamme hest hinke hjem, når Wodan kunde have besørget det hele ude på stedet. Endnu en vanskelighed møder: sangen er brugt, og sikkert digtet, som tryllesang; gudernes kraft skal ved sangens gentagelse over det skadelidte sted virke helbredelse; men ved at lade den blive virkeløs ophæver sangen den kraft der ligger i sangen.

Hvad er da gudindeflokkens virksomhed? den synes jo at gøre enten sig selv eller Wodan overflødig! Svaret er: digtet fremstiller den samlede guddommelige tryllekraft, der er tilstede i dem alle, men når sit toppunkt i Wodan.

Man kan i retning af virkning sammenstille Merseburg-formlen med den største magiske formel iblandt eddakvadene, Grímnismál. Den bundne troldmand (o: den i jordisk skikkelse klædte Odin) sætter sig i besiddelse (genbesiddelse) af guddomsmagten ved først at skildre gudeflokkens boliger („derved skal hjælpende magt vågne“, *við þat skal vilbjörg vaka*), dernæst opregner han Odins mangfoldige navne og sætter sig således ind i hans fulde magt, indtil han står som overmægtig over den ondsindede konge. Den fremtryllede guddomsstyrke ligger ikke i det ene eller det andet, gudeskildringen eller Odinsskildringen, men i dem begge: Odinsmagten fortsætter og fuldender det der ligger i gudeflokkens fremførelse. På samme måde med Merseburg-formelen.

Jeg er mig naturligvis vel bevidst, at Grímnismál er et kunstig udført digt med dramatisk spænding, og Wodan-kvadet en ganske enkelt lille trylleremse; men i skildringen af den samlede gudemagts magiske kraft står de hinanden nær, — rimeligvis fordi også Grímnismál bunder i gamle magiske formler.

Vi har altså fået den samlede handling i kvadet. Wodan sammen med Phol rider ud („til skovs“), Phols hest bliver forvredet, gudinderne synger tryllesange over den, en efter en (eller parvis), og til sidst Wodan, hvorved toppunktet af virkning nås. Resultatet bliver fuldstændig helbredelse („ben til ben“, osv.).

Mere kunstfærdig er handlingen ikke; det hele er blot en episk trylleformel „mod vrid“. Hvad sangeren møder på jorden (en forvredet fod) og ønsker at udrette med den (helbredelse ved hjælp af tryllesang), det sker i sangen indenfor gudeverdenen; og idet han fremfører digtet derom over det syge sted, mener han, at den samme handling gentager sig indenfor menneskeverdenen, men med guddommelig kraft.

Fremstillingen er meget knap. Alt hvad vi får at vide om forvridningens ydre kår, er at de to guder var redet *zi holza*, — ud i den øde natur. Intet nærmere om hvorledes den ridende kom til skade; naturligvis er det sværere at ride i skov end på slagen vej, men det er næppe det vanskeligste; og om den bestemte årsag til vridningen er der slet intet. Intet heller om hvorledes gudindernes flok kommer til stede: ved at samles derude eller hjemme i gudeverdenen. Kun om to ting er der udførligere oplysning, ¹⁾ om alle de virkende guddomme, ²⁾ om helbredelsens fuldstændighed. Disse

ting skildres udførlig, øjensynlig fordi de hører med til formlens magiske virkning. (Heri ligger også yderligere bevis for den tryllekraft der ligger i gudindernes maning).

Det er værd at sammenligne de mytisk-hedenske forestillinger i Merseburgkvadet med hvad vi ellers kender af vor æts myteverden. (Der ligger ikke heri en hævden af hele „vrid“-typens hedenske udspring, men foreløbig kun en kommentar over denne opskrifts ord og tankegang).

Wodan viser sig på scenen ridende, og han slutter som den store troldmester. I begge henseender slutter han sig nøje til den mytiske overlevering. I al folketro har vi den ridende Odin; ligeså i hans optræden i slaget (Bjarkemål, Lena-slaget; ligeså i krigersk udstyr på Vendelpladerne fra Upland o. 600); i eddamytologien spiller Odins grå hest Sleipne en stor rolle, den er ottefodet (hastig), en særlig myte fortæller om dens overnaturlige fødsel.

Odin er i eddamytologien den mægtigste gud og tryllesangenens gud. Sigdrífumál og Hávamál har lange afsnit om Odins tryllesange; og hvert af dem har sin mytiske forestilling om deres udspring, enten fra Mime og Mimesbrønden, eller fra at Odin dukkede ned i dybet og lærte de gamle jætters sange.

Gudinderne optræder i flok, alle signende over den samme skade. Hertil svarer rækkepåkaldelsen i eddamytologien: „Således være dig hulde, Frigg og Freyja og flere guddomme“ (Oddrúnargrátr v. 9; det er en kvinde der ønsker vel over sin fødselshjælperske). Man sammenligne den mytiske-fantastiske forestilling i Fjölsvinnsmál (v. 36 f), hvor alle syge tager deres tilflugt til „Lægedomsbjærget“ (Lyfjaberg), hvor „Lægedom“ (Eir) og andre kvindelige guddomme råder, og hvis frugter er helbredende for kvindesygdom; hver sommer hvor man bloter dem på det alterhelligede sted, redder de mennesker ud af al nød (v. 40). Man kan hertil føje en hel række af kildesteder som nævner højere eller lavere kvindelige guddomme der optræder i flok.

Man vil lægge mærke til en lighed og en ulighed mellem Frija i Merseburgformelen og Frigg i Oddrúnargrátr: Frigg nævnes forrest i flokken, Frija i dens sidste linje; i begge kilder er hun flokkens hovedperson. Friggs plads er naturlig nok i denne sammenhæng: hun har som den fornemste forvægt; hun kunde ikke have bagvægt, allerede af den grund at gudindeskaren taber sig i en

ubestemt flok. Frija i sidste linje udtrykker derimod den i folkedigtningen yndede stigning; Frija kommer derved i bagvægt indenfor flokken, forbereder Wodans rolle som stigningens endelige toppunkt, og er oven i købet på sin plads nærmest ved ham, nemlig som hans hustru.

Frija med Volla som sin „søster“ svarer til nordisk Frigg, der har Fulla til tjænende ledsager (til sin „æskemø“, som det hedder i prosainledningens til *Grimnismál*, sml. *Gylf. k.* 34). Forskellen er, at den mere sammensatte nordiske mytologi lader den mindre fremtrædende skikkelse underordne sig den højt ansete; Merseburgformlen opfatter dem på mere primitiv vis som søskende.

Sunna (solen) svarer efter sin rolle til nordisk Sól, som dog ikke er en af asernes kres, men underordnet dem; eddamytologien tåler jo ikke gerne rene naturvæsner i sin gudekres; derimod har Sól mytiske omgivelser: Mundilfari er sols og månens fader; Glenr („strålende“) er Sól's ægtefælle (*Skaldskápmál k.* 24). Denne forskel svarer til hvad vi må vente: forud for eddamytologien må der være gået en tid med større naturelement; og de ældste tyske mytologiske kilder svarer til en vis grad til dette: således kigger Wodan i det longobardiske sagn hver morgen „ud ad himmelgluggen“.

Disse fire guddomme svarer altså til eddamytologiens, for de tres vedkommende nøje, for den fjærde på afgørende punkt. Udenfor nordisk mytologi er den mandlige gud Phol og den kvindelige Sinhtgunt. Sinhtgunt fremtræder som „søster“ til Sunna og knyttet til hende ved bogstavrim. Fra andre kilder véd vi slet intet om hende. Forskerne har ud fra hendes sammenhæng med Sunna tolket hende som en månens, en morgenrødens, en nattens gudinde; i virkeligheden har vi frit spillerum for vor opfattelse.

Phol er os et ukendt gudevæsen; vi véd intet, uden at han i kvadet ledsager Wodan på hans ridt, og at han dær (vistnok) får sin foles fod forvredet. Han er derved betegnet som ringere end Wodan. Om han er gudens stadige ledsager, eller kun i dette tilfælde, får vi ikke at vide. Forskerne har af skrivemåden Phol (eller nøjagtigere P^hol) uddraget den slutning, at han var en hjemliggørelse af apostlen Paulus eller endog af guden Apollo (S. Bugge). Dette vidnesbyrd vilde være af nogen vægt, hvis vi havde for os selve forfatterens optegnelse eller dog en afskrift der stammede nær fra den. Men hvis Merseburgstrofen er nedskrevet efter mundtlig overlevering — og dette er jo det mest sandsynlige — vejer skrivemåden

meget lidt: alt hvad vi véd er da, at navnet lignede *Phol* og dannede bogstavrim med *vuorun*.

Resultatet af sammenligningen bliver da ¹⁾ at tre guddomme rent ud genfindes i eddamytologien med samme egenskaber og stilling i gudekresen, eller dog med forsvindende afvigelse (*Volla*), ²⁾ én gudeskikkelse (*Sunna*) genfindes med den ændring i navn og stilling som var at vente, ³⁾ to guddomme er ukendte med hensyn til navn og stilling. De sidste to er underordnede guder, den ene i forhold til *Wodan*, den anden i forhold til *Sunna*. Intet under at ingen *Phol* ledsager *Odin* i eddamytologien; ti han har andre faste ledsagere: *Hænir* og *Lóðurr* = *Loki*. Det er måske intet tilfælde, at også fortællingerne om denne *Odins*-trehed begynder med, at *Odins* mindst ansete ledsager kommer i forlegenhed under deres fælles færd, — men han nødes rigtignok til selv at oprette skaden (hvad der poetisk er ulige mere interessant). — Heller intet under, at *Sinhtgunt* ikke genfindes i eddaernes gudekres; ti solen, som hun ledsager, er jo gået over på et lavere mytologisk trin*.

I alt er *Merseburg*formlens gudeverden overvejende den samme som eddamytologien's. Nogle enkelte guddomme af beskednere rang og uden påvislig dyrkelse danner undtagelse. Noget sådant måtte vi netop vente: de fleste hovedguder indenfor eddamytologien genfindes jo i tysk dyrkelse, medens derimod ikke så få af de mytiske skikkelser ikke kan eftervises på tysk grund.

Målt med vor æts mytiske kilder står *Merseburg*-gudekresen altså på fast grund.

Dette resultat afviger fra hele det der hævdes af hele den nyere finske forskerskole: at den kristne form af „*vrid*“-formlen er den oprindelige, den hedenske afledt. Jeg siger: afviger fra, ikke: modsiges af; ti det lod sig tænke, at den hedenske formel var en tilæmpning af den kristne, men at hedenske forestillinger var indsatte i de kristnes sted. Men det som hævdes fra anden side, er at de kristne forestillinger kun har fået et skin af hedenskab, ved påklistede navne, ja endog ved blanding af hedenske og kristne benævnelser. De skal selv røbe sig ved det ikke ægte hedenskab.

Dette standpunkt er først og fremmest ført frem af den finske

* Eller måske hun har løsnet sin forbindelse med solen og lever videre under et andet navn; ti *Sinht*- (*Sinth*-?) *gunt* ser mere ud som en omskrivende benævnelse end som egenligt navn.

forsknings fører, professor Kaarle Krohn, først i hans „Wo und wann entstanden die finnischen zauberlieder?“ (Finnisch-ugrische forschungen, I, 1901, s. 148—158: Wider verrenkung); siden i „Finnische beiträge zur germanischen mythologie“ (F U F V, 1905, s. 128—38); mest samlet i hans anmældelse af Rich. Meyers Altgermanische religionsgeschichte (Göttingische gelehrte Anzeigen, 1912, s. 212—17). [Sml. Kaarle Krohn: Skandinavisk mytologi 1922 s. 130—133, jf. s. 91. Se også F. Ohrt: De danske Besværgelser mod Vrid og Blod 1922 s. 62—96 og sml. F. Ohrt: Trylleord, fremmede og danske 1922 s. 77—81]. Til Krohn sluttede sig en så anset forsker som Edward Schröder, „Althochdeutsches aus Trier“ (Zeitschrift für deutsches altertum, LII, s. 175—80), efter at et fund af en tilsvarende kristen formel i Trier havde taget tids-grundlaget bort under hans fødder. Samme standpunkt er endvidere blevet hævdet af Mansikka i hans disputats „Über russische Zauberformeln mit Berücksichtigung der Blut- und Verrenkungsformeln“ 1910 (s. 257 ff.), og fremfor alt nu af Reidar Th. Christiansen i hans nysnævnte disputats om Merseburg-formlens finske og nordiske varianter.

Jeg lader foreløbig det almindelige spørgsmål om kristen oprindelse ligge og holder mig kun til Merseburg-opskriftens hedenske eller ikke-hedenske præg.

I sin første redegørelse når Kaarle Krohn ikke længere end til, at Phol „vistnok“ er kristent (< Paulus), og at de andre uden forstyrrelse kan oversættes til kristendom. I sin undersøgelse 1905 vender han sig mod selve Merseburg-formelens indhold, men rigtignok mest imod forsøgene på at kommentere en naturmyte ind i kvadet. Endelig søger han i sin anmældelse af Rich. Meyer (1912) at give dens uægte hedendom en yderligere begrundelse; og Reidar Christiansen følger ham heri. Selve Odin som trolddommens gud skal være en efterligning af kristendommen og skal først være bleven til på nordisk grund. Men dette er ren teori, som der intet bevis gives for. Det eneste holdepunkt der anføres, er at Lapperne ingen tryllesange har; men de har jo også tilegnet sig lidet eller intet af Odinsdyrkelsen. Selv om vi, med Krohn, vilde antage, at Odinskikkelsen fra først af var formet i Rhinegnene som en dødningegud efter romerske og keltiske forbilleder, vilde dette jo netop føre til, at trolddommen var oprindelig; ti Hermes er jo netop også trolddommens gud.

Krohn tvivler endvidere om dyrkelsen af en personlig solgud-

dom, selv om man i bronzealderen har dyrket solskiven. Men vi behøver jo endelig ikke en fuldt dyrket solguddom, men kun en mytisk skikkelse. Han tvivler om, at en underordnet, tjærende skikkelse som den nordiske Fulla kunde finde plads i formelens række af gudinder; men vi ved jo ikke, om Merseburg-tidens (eller en endnu ældre) mytologi havde samme aristokratiske præg som den. — „Om dyrkelsen af Frigg véd vi overmåde lidt“, siger han. Men vi kender dog altid hendes anselige rolle her i Merseburg-formelen, i Lango-harder-sagnet og i ugedagenes navne; kan man egentlig forlange mere? man har jo oven i købet — foruden hendes hyppige mytiske optræden — flere efterretninger om hendes dyrkelse i Norden. At hun mangler i stedsnavne, er jo intet under, ti hun optrådte i forbindelse med Odin; og for resten mangler også Odin i stedsnavne fra landsdele hvor han spillede en fremtrædende rolle. I det hele argumenteres der ud fra, hvad der var den faktiske religion på en tid som vi kender såre lidt til, og der tages vel hårdhændet på disse spørgsmål. Engang imellem drages der slutninger som — i det grove set — ser således ud: Frigg var barnefødselens gudinde, Maria var barnefødselens gudinde, altså var Frigg en efterligning af Maria.

Hele dette negative bevis for Merseburg-formlens kristne udspring står således på svage fødder. Naturligvis ligger dog den væsenlige styrke for teorien i den positive påvisning, som vi siden skal komme til.

IV. De andre varianter af formelen.

Jeg har beskæftiget mig så udførlig med opskriften fra Merseburg, fordi den er så gammel, fordi den fremtræder med en hedensk myteverden, og fordi den er så omstridt, — og ikke mindst fordi den er så overskuelig i sine led og kan betragtes som en fællesnævner eller et støttepunkt, hvorom de afvigende former let grupperer sig. Jeg kan nu i mere overskuelig form gøre rede for de andre opskrifter, både for hvad der kaster lys over formelens tankegang, hvad der viser grundformen af dens handling, og hvad der oplyser dens kristne eller hedenske udspring.

Det er et mægtigt materiale der foreligger i Reidar Christiansens doktorafhandling, og det er med stor flid bragt til veje. Det fordeler sig over den nordøstre halvdel af Evropa: 25 tyske opskrifter, 11 engelske, 15 danske [i Ohrs Danmarks Trylleformler I 1917 s. 133 —145 findes 49 forskellige varianter, og II 1921 s. 20—21 en efter-

høst af 7 varianter], 38 norske, 35 svenske foruden 20 fra Svenskerne i Finland, 125 vestfinske og 282 østfinske, 123 estniske, 10 lettiske og et anseligt tal af russiske. Til disse omtr. 700 opskrifter må endnu føjes en stor del der ikke er „mod vrid“, men hvor samme episke formel går igen.

Jeg nævner her de ældste opskrifteres tid for hvert land, støttet til nummerrækken hos Christiansen. Tysk: Merseburg 10de årh.; nr. 1 München 14de årh.; nr. 2 16de årh.; Engelsk: 1834; Dansk: Flensborg 1608; Norsk 1658; Svensk 1691.

Som prøve af materialet giver jeg her en trylleformel, som kom frem ved en hekseproces ved Flensborg byting foråret 1608. Kristine Brikkes blev fængslet efter beskyldning fra en medanklaget og fra sognepræsten ved S. Hanskirke. Selv under tortur tilstod hun ikke andet, end at hun kunde „signe og bøde“, og at hun en gang imellem havde brugt sin kunst til at „tjæne et stykke brød med“; ordene havde hun lært af sin mor. Rådet lod sig overfor hende og en anden kvinde, Maren Lases, der „ikke havde vidst, at det var synd og ondskab“, nøje med at lade dem kagstryge og udvise dem af staden under trusel om bål, hvis de atter indfandt sig. Hendes trylleord findes sammen med retssagen indført i Flensborg bys „Røde bog“; en af formlerne er „når hånden er forvredet“:

„Vor her Jesus ner a bierre red,
han gjorde fol sin fod vred,
da bødte han ben til ben,
og skind til skind,
og brusk til brusk,
år' til år',
bod og bedring.

I navn Gud faders, søns og den hellig ånds*.

Denne Flensborg-opskrift kan tjæne som type på den gængse folkeoverlevering. Ligesom i Merseburg-formelen er karakteren rent episk: i selve anvendelsen af den religiøse fortælling skal ligge en påvirkning på det syge væsen som den siges over. Kun i et efterhængt „i navn Gud

* Retssagen er opskrevet på plattysk, og i formelen har det sat sig enkelte spor. Jeg meddeler derfor den bogstavrette tekst: „Wor Her Jesus nehr a Biene [læs: bierre] Radt [gengivelse af folkemålets: røj], han jorde full sin voth wrehe, da both han Ben tho Ben, a Schin tho Schin, a Brust tho Brust, ader til ader, both a Bening [læs: be(d)ring]. I Navn Gud Vaders Shons och den hellig Ands“ (Zeitschrift der Gesellschaft für die Geschichte der Herzogtümer Schleswig, Holstein Lauenburg, III, 1873, s.417). Om den rette form (bierre; red; fole; brusk; aar; bedring) for de foreliggende skrivfejl kan man efter de øvrige danske opskrifter ikke være i tvivl. — Reidar Christiansen har urigtig indført opskriften som „tysk nr. 5“. [Sml. Ohrt: Danmarks Trylleformler I, 137, Vrid og Blod s. 17 f., DSI. 1916, 192].

Faders, Söns og Helligands* (der bruges i alskens trylleformler) har man en antydning af religiøs påkaldelse.

En modsat form er den der knytter den episke formel til det foreliggende sygetilfælde ved sammenligning eller ved umiddelbar påkaldelse af guddommen. Eksempler på denne udsmykkende stil (eller på udsmykning af Jesuklage) har vi i tyske håndskrifter fra 14de og 16de årh. (Ebermann s. 7). Et noget simplere eksempel på det samme har vi i håndskriftet fra Trier; det er fra 10de årh., nu i stadsbiblioteket i Trier, oprindelig i et Augustinerkloster, vistnok klosteret Hemmenrode i Eifelbjærgene; samlingen består af en mængde latinske lægeråd og enkelte tyske trylleformler deriblandt. Et af dem er „maning mod den hestesygge, vi kalder spurihalz“:

„Kom Krist og sankte Stefan til staden Salonium, dær blev sankte Stefans hest betændt (?)“. [Resten af beretningen findes ikke i formelen!] „Ligesom Krist bødte sankte Stefans hest betændelsen, således bøder jeg med Kristi hjælp denne hest. Pater noster. Vel, Krist, kommer du til at bøde ved din nåde denne hest dens betændelse (?) eller spurialza, som du bødte sankte Stefans hest med ved staden Salonium“*.

Som man ser, ligger her tyngdepunktet i sammenligningen og påkaldelsen; selve fortællingen er ofte indskrænket til et brudstykke, der endda udelader det vigtigste. Vi har i sådanne tilfælde sikkert at gøre med boglige former af maningen, eller ialt fald med boglige forbilleder. Den episke del er ofte indskrumpet. Men selv i denne skikkelse giver de bidrag til den episke formels udviklingshistorie.

Det første der falder i øjnene, er at den store mængde af varianter handler om Jesus (og de ham nærstående personer); kun håndskriftet fra Merseburg og et par svenske opskrifter har på samme plads hedenske guddomme. Men for handlingens gang synes dette forhold at være ganske ligegyldigt; det synes som navnene kan veksle, uden at begivenheden eller personernes enkelte træk i mindste måde påvirkes deraf. Der kan siden blive anledning til at opklare dette forholds historiske årsag; foreløbig har vi kun at gøre med at fastslå denne kendsgerning: der er en vrid-formelens mytologi som i det hele og store bliver upåvirket af folkets „hedenske“ eller „kristne“ standpunkt. Dens tilblivelse vil blive en øjensynlig ikke helt let opgave for vor undersøgelse.

Handlingen i denne formel har sin skueplads, tilsyneladende ret skiftende; og man vilde ved at kombinere de forskellige omstændigheder kunde få en næsten eposagtig bredde i fremstillingen.

* Zeitschrift für deutsches alt. L II 174 [sml. F. Ohrit: De danske Besværgelser mod Vrid og Blod s. 58—62 og s. 86 f, jf. samme Trylleord, danske og fremmede s. 78].

Imidlertid vil man finde, at den omstændelige redegørelse aldrig møder på folkemunde. De enkelte opskrifter møder med en kort tilføjelse, gerne kun et par ord, om hvor ridtet gik for sig; undtagelsesvis møder en oplysning om, hvor (et videre sted) ridtet foregik, og et mere bestemt, hvor dyret forvred sin fod. Men, som sagt, en enkelt oplysning er det normale; den får sit udtryk i slutningen af 1ste verslinje, og de forskellige udfyldninger af denne linje må vi betragte som varianter til hinanden:

¹⁾ I dansk er det den gængse form, at Jesus (sjældnere Jesus og S. Peder) rider på bjærget (op ad bjærget, ned ad bjærget); sparsom i Norge*; også ret sparsom i Sverige:

- „Fylle red utför berget“ (9, Södermanland).
- „Odin rider öfver sten och bärg“ (13, Småland).
- „Jesus Christus red utför bärget det branta“ (23, Småland).
- „Jesus reed åth berget ned“ (33, Hellarydsherred).
- „Jesus gick upp efter berget“ (svensk Finland 3).

Man vil lægge mærke til, at Danmarks nabolandskab Småland er forholdsvis fremtrædende, og at — ejendommelig nok — de hedenske former er repræsenterede her. — — — —

EFTERSKRIFT

Denne efterladte ufuldendte afhandling er rimeligvis skrevet i Oktober 1915, da A. Olrik forberedte sig til optræde som opponenter ved Reidar Christiansens disputats i Nov. 1915. Efter at han var kommet hjem fra Oslo, erstatter han det oprindelige manuskripts temmelig kortfattede bedømmelse af R. Christiansens arbejde, med den her s. 1 l. 13 til s. 6 l. 4 f. n. trykte indgaaende redegørelse for bogen. Den paatænkte fortsættelse med indgaaende undersøgelse af vridformlens mange varianter for at fastslaa formlens grundform, naaede han derimod ikke at faa skrevet, og han beder derfor F. Ohrt i sit sted anmelde Reidar Christiansens bog (Danske studier 1916 s. 189—193). Efter Axel Olriks død har Ohrt gjort brug af det efterladte manuskript i sin doktordisputats: De danske Besværgelser mod Vrid og Blod, især s. 70—96; „afhandlingen turde iøvrigt høre til det allerbedste, som fra „hedensk“ side er sagt om Merseburgformlen,“ skriver Ohrt. I et efterladt manuskript: Nordens gudeverden, afsnit IV De enkelte guders historie skriver A. O. i et betydeligt ældre lille afsnit: Odin som trolddomsgud, om Merseburgformlen: „Selve denne Odinsformel viser sig at være gået fra land til land, og har rimeligvis bredt troen på Odins

* Norsk 2. 12; hertil hører vel også „over norden fjæld“ (N. 24), „nedfyre li“, „gennem lien“ (N. 35. 18).

trolddomsmagt i videre kredse. Der haves mange opskrifter, hvor Jesus er sat i stedet for Odin som den der helbreder sin hests brudte ben. Men fra Småland har man flere med den hedenske guds eget navn: „Odin rider öfver sten och bärg; han rider sin häst ur vred och i led, ur olag och i lag, ben till ben, led till led, som det bäst var, när det helt var.“ (S. Bugge: Studier I s. 287, Reidar Christiansen Svensk nr. 13, Ohrt: Vrid og Blod s. 22). I sammenhæng hermed behandler A. O. den sødermanlandske bjærgformel „Odin stod på bjærget“ (Aminson, Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria I s. 107 og 110, II s. 105 og 110, III s. 116, IV s. 74, 80. R. Christiansen s. 54 f. F. Ohrt: Trylleord, fremmede og danske s. 96 f). A. O. mener, at „formlen rent og skært viser Odin som menneskers beskytter imod trolde, den side af hans virksomhed, der kommer stærkt frem i den sydsvensk-ødanske folketro“; han sammenstiller formlen med Sigdrifumål v. 14: „Han stod på bjærget med sværdets ægge og havde hjælm på hovedet; da mælte Mims hoved viselig det første ord“, og mener, at dette bjærg, hvor Odin står under sin trolddom, intet har med besøget hos Mime at gøre, men er tryllestedet fra de gamle formler „Oden står på bærget“. „I den oprindelige episke formel står Odin på bjærget formodentlig for at holde udgik efter sygdomstrolde, når han kommer listende over menneskene“.

For at vende tilbage til manuskriptet Odins ridt, kan der måske være grund til at nævne, at A. O. i det her udeladte stykke af det ældste manuskript (den korte bedømmelse af R. Christiansens bog) fremhæver dennes forgænger: Oskar Ebermann (Blut und wundsegen in ihrer entwicklung dargestellt, Berlin 1903, Palaestra XXIV s. 1—24) og Fr. Hålsig (Der Zauberspruch bei den Germanen bis um die Mitte des XVI Jahrhunderts, Leipzig 1910): „Mere værd end de fleste forsøg på at tolke skikkelsernes mytiske eller legendariske sammenhæng har de skrifter der samler og ordner de talrige sidestykker som den nyere overlevering frembyder“. Fremdeles kan der være grund til at nævne, at A. O. her giver en god karakteristik af sin egen behandling af Merseburgformlen: „Til at begynde med er det værd at granske selve Merseburgformelen, ikke de mytiske teorier, som har været knyttet til den, men selve dens sammenhæng som den må stå for den tids mennesker; vi læser den, som man i det hele læser et stykke folkedigtning“.

Hans Ellekilde.

NYE BIDRAG TIL SKRÆDDERNES SAGA

VED

HANS AAGE PALUDAN

„Material enough for a Sartoriad“,
said Drummond to Lady Jocelyn.

Meredith: „Evan Harrington“, Ch. XXII.

Efterfølgende Bidrag slutter sig nøje til H. F. Feilbergs Afhandling i første Bind af dette Tidsskrifts første Række (Dania 1890, S. 165—97); den havde igen til en vis Grad en Forøgelse i Camillus Nyrops ti Aar ældre Arbejde: „Om Lavenes indbyrdes Rang og det almindelige Omdømme om dem“ (S. 17 ff.). Feilberg gjorde selv en Række Tilføjelser i Dania III S. 184 ff., og med et Par Smaating supplerede Kr. Nyrop i Dania I 197 og H. S. Vodskov ib. VII 237. — Hvad jeg her har at byde paa, er en tilsvarende Samling nye Notater fra mange forskellige Tider og Steder, fra Læsning med ganske andre Formaal for Øje. Men ved et Gennemsyn har jeg fundet den righoldig nok til at turde byde den som en Fortsættelse af Feilbergs „Bidrag“ — ordnet i lignende Rækkefølge og i alt væsentligt bekræftende hans Synspunkter, — idet jeg har ment, at disse Noter kunde gøre mere Nytte for Interesserede, ogsaa for en Lavshistorie, ved at forelægges her end ved at blive liggende i min Skuffe. Men saa er der en Forskel: jeg skal vel vogte mig for at gaa gamle Feilberg i Bedene i hans Folkeminde-Have; jeg har kun, mellem hinanden, samlet en Buket vilde og kunstige Væxter sammen, hvor de frembød sig for Fode under Vandringer i den hjemlige Litteraturs Marker og især paa Strejftog eller Studierejser under fremmede Himmelstrøg.¹

Domherren i første Del af „Don Quijote“ (cap. 48) taler med Præsten om, hvorvidt det er tjenligt for en Forfatter at følge

¹ Et Par Oplysninger skylder jeg dog Professor N. Bøgholm og Dr. phil. E. Gigas.

Hobens Smag, eller om han bør rette sig efter Kunstens fornemmere Regler, og han holder for det første: „Altsaa sluttede jeg, at naar jeg havde sveedt Angestens Sveed ved at iagttage alle de anførte Regler, vilde ingen skiøtte om min Bog, og jeg havde *tærsket Langhalm*“. Saaledes Charlotta Dorothea Biehls Oversættelse (1776, Anden Tome, S. 369). Men denne danske Vending har hun indsat for et spansk Ordsprog, som det ofte er hendes Skik, idet Originalen har: „... efter at jeg havde svedet mine Øjenbryn for at holde de anførte Regler, og jeg var blevet Skrædderen henne paa Hjørnet (cantillo)“. Om denne Skrædder siges ofte uden Ellipse og med andre Former: „være som Skrædderen fra Campillo, der arbejdede gratis (eller: til ingen Nytte) og selv gav Traad til“¹; ogsaa: „som Skrædderen fra Campillo og Syersken fra Miera: den ene maalte, den anden gav Arbejde og Silke“; o: de var tosegode, og Talemaaderne bruges om Personer, der foruden at arbejde „omsonst“, ogsaa lider Tab og udnyttes af andre. Saaledes har Spanierne mange ordsproglige Talemaader, hvori Skrædderne i al Almindelighed forekommer. „Han er en god (daarlig) Skrædder,“ siger de om den, der forstaar sig godt (daarligt) paa sine Sager eller paa den Ting, der foreligger; ligeledes: „Den er ingen daarlig Skrædder, som kender Tøjet.“ „Skræddere tager ikke Penge af hinanden,“ hedder det om Folk af samme Stilling eller Fag, som imødekommer hinanden og forstaar hinanden. Ja, helt ædel synes Skrædderen at være mod den fattige „vandrende Ridder,“ efter „Don Quijote“ I cap. XLV Slutn.: „Hvilken Ridder betaler Kopskat, Veiskat ...? Hvilken Skrædder tager Arbejds-Løn for hans Klæder? Hvilken Commandant tager Penge for hans Fortæring?“ (Biehl II S. 343).

Hvor stor en Rolle Skrædderen spillede ved festlige Lejligheder kan sluttes af, at det var Skik, naar der var Juglarer (Ministriler, Sangere) tilstede, hvis Sang mellem Retterne vakte Bifald, at Festens fyrstelige Giver overlod dem sin kostbare Klædning i Sangerløn. Dette kunde gentage sig adskillige Gange ved et Maaltid og maa have været en ubekvem Skik for Værten. Ved Connetablens Bryllup i Jaén 1461 drog Juglarerne bort belæssede med Brocades- og Silkedragter, som fra Plyndring af en By, fortælles der: ikke nok med alt, hvad der i Forvejen var bestilt og forfær-

¹ José M. Sharbi: *Florilegio ó ramillete alfabético de refranes y modismos ... de la lengua Castellana* (Madrid 1873), p. 263. Cf. ogsaa Akademiets Ordbog.

diget, men desuden var der, saalænge Festen varede, ti—tolv Skræddere tilstede, som ikke bestilte andet Nat og Dag end at skære og sy for Connetablen og Grevinden (hvis Dragter de kvindelige Juglarer fik): „de klædte sig hver Dag paa en ny Maade, saa Skrædderne blev halvt gale af at sove saa lidt.“¹

Noget nedsættende for Skrædderstanden i og for sig er det jo heller ikke, naar den eneste Skomager paa Stedet frikendes, og hans Straf overføres paa den ene af de to Skræddere, der vrirler i Byen. Saaledes gik det nemlig til, hvis man kan tro Luxdorph², i Grina, en modest lille By uden Storstadsaspirationer; her frikender Dommeren, for at Kunsten ikke skal forgaa med dens eneste Udøver, en aabenbar Røver af en Skomager:

„Convictus iste meritis est furcam reus;
„Quoniam sed unus sutor est tantum Grinae,
„Abundat urbs duobus at sartoribus,
„Et sartor unus parvulae urbi sufficit,
„Sutoris unici indigenti; censeo:
„Sutoris ito sartor in furcam loco.“

Ialtfald viser jo Fablen, at man ikke tog det saa nøje med en Skrædder. Men det kunde jo altsaa ogsaa hænde en Bager.

— Fra disse mere neutrale Tilfælde, som endnu ikke viser „den slemme og onde rodfæstede Meening om Skrædderne“, der ifølge Cervantes' Fremstilling (Biehls Overs. IV S. 104) med Føje har bredt sig, maa vi over til de mere eller mindre ufordelagtige Anskuelser, Skrædderne i saa rigt Maal har givet Anledning til, med eller uden egen Skyld.

Om Skrædderens legemlige Svaghed er der Vidnesbyrd i „Romeo og Julie“, naar Mercutio siger til Benvolio: „Bankede du ikke en Skrædder, fordi han havde taget sin nye Kjole paa før Paaskedag?“ (Lembckes Overs.; III 1, 29. „Didst thou not fall out with a tailor ...“). Man skulde jo synes, han kunde have ladet Skrædderen selv om, naar han vilde bære sit nye Tøj; men vi ser her Skrædderens Værgeløshed, udsat for store Herrers Vilkaarlighed. Saaledes ogsaa i „Den arrige Kvinde, der blev tam“ IV 3, hvor han bliver skældt saa læsterligt ud (paa Skrømt) af Petruchio for den Kjole, han har syet til Katharina: „... Du Traad, Du Fingerbøl, Du Alen,

¹ Pidal: Poesia juglaresca y juglares (Madrid 1924) p. 96. ² Carmina, Havnæ 1775, 4to, p. 114—15, „Sartor pro Sutore. Fabula.“ Cf. Vilh. Andersen: Tider og Typer II S. 220, hvor Forholdet til Wessels Digt paavises.

Du Trekvart, Halvalen, Kvart! Du Loppe, Gnidder, o. s. v. — der er langt igen. En Trusel mod Skrædderen af lignende Art som de Shakespeare'ske har vi i „Faust“, i Auerbachs Keller, Brandes Commentar til Mephistopheles' Vise om Kongen og den fornemme Loppe, som Skrædderen tager Maal af Klæder til: „Forsøm blot ej at sige Mester Naal, At han maa tage højst nøjagtigt Maal, Og at hans Hoved er i Bødlens Vold, Hvis Buxerne blot slaar den mindste Fold.“ (P. Hansens Overs.)

Hans lidet ansete Stilling i Bretagne har Feilberg allerede berørt; han skildres derfra¹ som en Særling, oftest vanskabt, pukkelrygget, skeløjet, rødhaaret, „linker efter Arten“, med Claus Pors' Udtryk. Kun saadanne Svæklinge blev Skræddere: de var jo uskikkede til Markarbejder. Han foragtes derfor af Mændene, naar han kommer rundt paa Gaardene om Sommeren, spiser bag-efter med Kvindfolkene, hvis Yndling han er: han driller og haaner dem, de fylder ham med Lækkerier. — Engang havde 70 Skræddere sammensvoret sig, fortælles i „Des Knaben Wunderhorn“²: „Sie wollten zusammen ins Niederland fahren“; de syer sig en Papirvogn, der kan bære 70 tapre Skræddere, og spænder en tjavset Ged for: „Hott, Hott, Meck, Meck!“ Men saa møder de Bukken, der stirrer trodsig paa dem; en af dem stikker den med sin rustne Naal, den ryster Hornene og jager Mestrene gennem Tjørn og Krat; de springer i en Bæk for at redde sig. Kun een mister sit Liv, „Weil er nicht konnt springen, Er war zu schwach.“ — Sammesteds (S. 185) Visen „90 × 9 × 99“: saa mange Skræddere drikker af et Fingerbøl, smutter gennem et Nøglehul, danser paa en Gedeale, spiser af en stegt Mus, rider paa en Hasselstok, kaster Kroværten ud af Vinduet og omkommer i en Ølkande:

Da kommen ihrer neunzig
Neunmal neunundneunzig
In einem Kandel um.³

Særlig i England finder vi den Forestilling, at der gaar flere Skræddere paa een Mand, som i Anekdoten hos Carlyle om Dronning Elizabeths Tiltale til de 18 Skræddere i Deputation: „Good

¹ Souvestre: Les derniers Bretons I p. 46. ² II, 2. Udg. (Berlin 1876), S. 183: „Flussübergang.“ Klöpfer: Französisches Real-Lexikon III. ³ En lignende: „Der Schneider Fest“ (fra Obertulba i Schlesien) med Musik i Berggreens Folkesange og Melodier, 2. Udg. Bd. 5 (Kbh. 1863), No. 94. — Tallet 99 ogsaa i Meredith: „Evan Harrington“, ch. XVII.

morning, gentlemen two" (cf. Dania VII 237). „They say three Taylors go to the making up of a man, but Ime sure I had foure Taylors and a halfe went to the making of me thus.“ Flere Exempler kan ses i New English Dictionary IX 2, 32. I Butler's „Hudibras“ (I II 22) om Tapperheden:

Compos'd of many Ingredient Valours
Just like the manhood of nine Taylors.

Og meget vittigt skriver Walter Scott 1819 i et Brev: „They say it takes nine tailors to make a man—apparently, one is sufficient to ruin him.“ H. B. Walters „Church Bells“ (1908) giver (S. 96) fra Dorset en Forklaring paa denne Talemaade, som absolverer Skrædderne: 9 'tailors' skal være for 9 'tellers', d. e. Slag af Kirkeklokken, forskellige i Antal eftersom det er en Mand, en Kvinde eller et Barn, der er død; der slaas 3×3 Slag for en Mand, hvoraf: '9 tellers (og ikke tailors) make a man'¹.

Om Skræddernes Lidenhed taler endelig en Tiroler Schnada-hüpfel², som anføres, da Feilberg kun kender saa faa tyske Viser:

Und dreizehnthålb Schneida
Wägen vierzehnthålb Pfund,
Und wenn sie s' nit wägen,
Åft sein s' nit recht g' sund.

Hudpletterne og „Skrædderliberiet“ har Feilberg og Nyrop indgaaende omtalt med Citater fra Holberg og Wessels Johan Ehrenpreis. Ordet „Schneidercourage“, der iflg. Feilberg (Dania I 190) skal være Navn paa Hudsygdommen, maa ialtfald forstaas bogstaveligt (d. e. ironisk) som Titel paa Goethes lille Digt (fra 1810³): „Es ist ein Schuss gefallen!“ Jægeren skyder efter Spurvenerne: to Spurve og en Skrædder falder for Skuddet, — Spurvenerne af Haglene, Skrædderen af Skrækken; Spurvenerne i Ærterne, Skrædderen i Skarnet. Samme Navn med andre Ord har Chamisso's Digt „Kleidermacher-Muth“ (1831)⁴ med politiske Hentydninger:

Und als die Schneider revoltiert,
Courage! Courage!
So haben gar grausam sie massakriert . . .

¹ I Shakespeares „Skærsommernatsdrøm“ II 1, 54: „... der dumpede hun ned og skreg: „Uh, ha!“ har Originalen det ligeledes uklare Udtryk „tailor!“ cries,“ — cry tailor, ved pludseligt Fald. ² Lipperheide: Sprichwörterbuch (Berlin 1907) S. 772. ³ Epigrammatisch, 7. Kürschner: Deutsche National-Literatur, Bd. 83, S. 324. ⁴ Kürschner Bd. 148, S. 73.

og stoltz am Ende parlamentiert; 3 Ting skal Kongen sværge: at afskaffe Skræddermamsellerne, der er karrige med Brødet til Svendene, at Skrædderne skal have Lov at ryge Pibe paa Gaden trods Politiet (?), og „Das Dritte, Herr König, noch wissen wir's nicht;“ men det er netop det bedste ved det hele: „Das Dritte, das sollst du uns schwören“.

En hel spøgefuld diagnostisk Behandling har Charles Lamb underkastet Skrædderens legemlige og sjælelige Ejendommeligheder i sit „Essay on the Melancholy of Tailors“¹. Det er ikke et af hans bedre Essays; med rigtig engelsk karikaturmæssig Overdrivelse skildrer det under Motto fra Virgil: „Sedet, æternumque sedebit Infelix Theseus“ al Skrædderens Ynkelihood, hans tause, listende Fremtræden, hans Mangel paa Spøgefuldhed. „Jeg kan trygt appellere til mine Læsere, om de nogensinde har kendt nogen af det Fag, hvis Temperament ikke var, mildest talt, langt fra livligt og muntret“ (far removed from mercurial or jovial). Ensidigheden er indlysende: jeg melder mig strax som havende en højst gemytlig, tyk jydsk Skrædder, altid med et Blink i Øjet og en Spøg paa Læben. Han er, siger Lamb videre, ikke forfængelig, men kan ved Drik svulme af indvendig Selvfølelse (pride). Hans Bryllup etc. noteres ikke i Aviserne; — det gælder vel ellers flere end Skrædderne, skønt jo for Resten Forholdene i den Henseende har forandret sig ikke lidt. Skrædderne kan være spekulative Politikere, hedder det videre, men de har sjældent Barberernes praktiske Interesse for Tingenes „goings-on“. Milton har glemt Skrædderen i sin „Penseroso“, Shakespeare i Opregningen af de melankolske [vel „As you like it“ IV 1]. Melankolien skyldes efter Lamb dels hans Levemaade: han lever mest af Kaal, der — citeres af et medicinsk Værk — „animæ gravitatem facit“²; dels er den en Følge af hans stillesiddende Liv, den pinefulde Stilling med Benene overkors, som Forf. kan levere forskellige Aandricheder om; x-Stillingen hos de Gamle betød Forbandelse; endnu bruger Tyrkerne den, og de er jo et melankolsk Folk.

Som Modvægt mod dette Arbejdsliv slaar Skrædderne sig gerne

¹ Poems, Plays and Essays, Aingers Udg., London 1902, p. 330—34. ² Min nævnte jydsk Skrædder er dog velnæret nok; hans Bekymring er, har han betroet mig, at hans Kone ikke er det, saa Folk beskylder ham for at æde Maden fra hende. „Kaaalen“ og „Gaasen“ m.m. opregnes i Meredith: „Evan Harrington“, ch. XVII, XLIV.

løs i Fritiden, urolige, pralende og frygtssomme paa een Gang, hedder det fra Bretagne. „Urolig som en Skrædder“, siger man i Provence om en Mand, der raser, som Provençalere gør¹. Ogsaa under Arbejdet snakker han op, fortæller lystige Historier, kolporterer Skandaler, er „la Gazette des tribunaux“ i Cornouailles. „Bien rire, bien médire, fait l'aiguille courir“, lyder netop et fransk Mundheld². En Hentydning til Skræddernes Glæde ved Musik og Sang findes hos Shakespeare, „Henry IV“ III, 1, 264, hvor Percy siger til Fruen: „Syng mig saa en Sang! Det er den nærmeste Vej til at blive Skrædder eller Dompap-Afretter“ (Lembcke; „the next way to turn a tailor or be read-breast teacher.“)

Han kan da komme for Skade at drikke for meget, saa vi i „Wunderhorn“; der fortælles ogsaa (II S. 179: Das Erdbegräbnis) om en lille Skrædder, der er bange for en gammel tottet Ged, men i Værtshuset snakker han efter den: „Zick, Zick, Bock, Bock, Meck, Meck, Meck,“ og lader Vinen smage sig; han drikker af sit Fingerbøl og danser sig ihjel³. — At han har Brændevin i Huset for paakommende Tilfælde, ser vi i det engelske Børnerim om Skrædderen og Kragen, som findes f. Ex. i Jespersen og Sarauws Læsebog:

A big black crow sat in an oak,
Watching a tailor made a cloak.

Skrædderen, der hverken er behændig eller kløgtig, raaber til sin Kone om at bringe hans gamle Flitsbue, for at han kan skyde den store gamle Krage. Han skyder og rammer sin egen So i Hjertet:

„Wife, come quick! bring brandy in a spoon,
For our old sow is in a swoon.“

Den hele Ynkelihood viser fremdeles 3 Viser i „Des Knaben Wunderhorn“, — saa Feilberg har nok Ret i at formode, at der findes flere tyske Viser, om de end ikke er haanlige alle, som vi skal se. Wh. II S. 190. „Meine Reise auf meinem Zimmer“ fortæller om Skrædderen Franz, der skal rejse ud sit Vandreaar,

¹ Es inquiet coume un sartre. (Mistral: Tresor dou Felibrige II (1886) s. v. sartre). ² Romain Rolland: L'âme enchantée II 75 ³ Paa den anden

Side beskylder et fransk Ordsprog dem for Ugemytlighed og siger, at man maa ikke skilles som Skrædderne: „Il ne faut pas se quitter comme les tailleurs“, v: uden at drikke et Bæger sammen (Littré). „Saadant Sjøv gør Pungen tom og Lommen læk“, siger jo ogsaa Hostrups Skræddersvend Per Ravn (I 7).

hvorfor der er stor Sorg og Veklage mellem ham og hans Mor. Han drager saa afsted; men — „Abends nach der Glocke“ vender han ubemærket tilbage, rider paa en Gedebuk ind i Dueslaget, hvor Moderen vil gemme ham i Vandretiden. Han har nu derinde allehaande Rejseæventyr med Rotter og Mus; og han hører, at Søsteren bliver overfaldet af nogen udenfor; da strammer den kække Yngling sig op til at kigge ud og sige:

„Wär' ich nicht in der Fremde,
Ich schlüge dich zu Tod.“

Om de hjemvendte Skrædderes Pral har forøvrigt Claus Pors en Historie (Leffnetz Compasz Ex. 235) fra „Landtho Schwaben“: Der levede en Skrædder, som holdt sig for ypperligere end andre Folk; for han havde kanske „vanderit noget“. Men da man en Dag fandt en Krebs paa Marken, og ingen kunde begribe, hvad det var for et Dyr — Folket ængstes, Fogden lader ringe til Storm — sender man Bud efter den „bevandrede“ Skrædder; han anser det for at være en ung Hjort eller en sælsom Due. Man henter saa en Bøsse og skyder Krebsen og bygger for en Sikkerheds Skyld et højt Gærde omkring den. „Der aff kand forfaris | huor vijt denne beuandrede Skredder haffde verit | hand kiende icke en Krebs | er dog mangfoldige aff Krebs vdi Schwaben Landt“.

Wh. I S. 309 „Romanze von den Schneidern“, er den, hvis Begyndelseslinier Feilberg anfører „Dania“ I S. 197 (cf. III S. 189, engelsk): De tre Skræddere anser Sneglen for en Bjørn og skjuler sig bag et Gærde; ingen tør staa forrest: den vil æde dem alle tre. Endelig gaar de dog løs paa den med et Gevær, men bæver og flygter og nedlægger Geværet, da Sneglen stikker Ørerne (!) ud. „O je, o je, o je“. — II S. 170, „Ehrensache und Satisfaction zu Günzburg“, fortæller om et Slagsmaal mellem en Skrædder og en Gedebuk midt i Kirken, hvor alle skæve Skræddersvende er til Lavsfest, og Skrædderen maa gøre Bukken Afbigt.

At han hyppigt er fattig og maa slide i det, er en kendt Sag; derfor taler Spanierne om at have travlt „som Skrædderen Aftenen før Paaske“; saaledes i „Don Quijote“ II cap. IV¹ (como sastre en visperas de pascuas, — i Modsætning altsaa til den nævnte Dandy af en Skrædder i „Romeo og Julie“, som tog sit nye Tøj paa før Paaske i Stedet for at bestille noget). — Et provençalsk

¹ Biehls Oversættelse III S. 32.

Ord lyder: „Skomagerne gaar paa bare Ben, Skrædderne ganske nøgne“¹.

Men af Elendigheden kan rejse sig en Digter eller Skribent: Skrædderen kan mange Sange, er ofte selv Forfatter af dem, hedder det i Bretagne. Herom handler Charles Kingsley's Roman „Alton Locke, Tailor and Poet“ (1849); navnlig i Begyndelsen skildres de slette Kaar, Skrædderne dengang havde² i London, udnyttede af de saakaldte „sweaters“. Et Kapitel foregaar i 30'erne i et Stor-magasins Arbejdslokale, som Folkene kalder „the Conscriptive Hospital“ med Hentydning til den under de usle Forhold let erhvervede Brystsyge. Bedre Kaar søges gennem den chartistiske Bevægelse. Noget af et levende Forbillede havde Kingsley nok i en af de ledende Chartister, Lowery, der selv havde været Skrædder, og i hvis lille, fortrykkede Skikkelse der boede store aandelige Gaver og megen Veltalenhed³.

Imidlertid, inden vi kan gaa over til saadanne mere positive Vidnesbyrd om Skrædderne, er der andet at fremføre. De er løgnagtige (Bretagne), ialtfald dovne og ikke ordholdne med Leveringen. Herom har Feilberg en Remse (I S. 189), som genfindes, men med dybere Braad, i „Wunderhorn“ II 159 (Aus der Zeit Simon Dachs): „Bons dies, Bock!“ (God Dag Buk). Det er en Remsevis, hvori Skrædderen stadig holder Kunden hen, naar han kommer efter sit Tøj: Tøjet forslaar ikke, siger Skrædderen, og Remsen tiltager i Længde: „Nicht Tuch genug; Sieben Ellen nicht Däumling, nicht Handschuh, nicht Strümpf, nicht Hosen, nicht Wams, nicht Rock!“ — han har nemlig selv taget og brugt det.

¹ Li courdounié soun descaus, li taiur tóuti nus (Mistrals Tresor). ² Om den utilstrækkelige Kost hørte vi allerede en Antydning hos Chamisso. En gammel Historie findes i den „nyttige Hussbog: Kaldis retteligen Leffnetz Compasz“, som Claus Porsz til Øllingxøe udgav i København 1613, fol. Tt verso, Historie 230: „Om en Skredder oc smaa Fiske“. Skrædderen køber altid paa Torvet de allermindste og tyndeste Fisk, Skrædderaal, til sit Bord, — dem, ingen andre vil have. Han roser dem meget under Maaltidet, for at Svendene ikke skal laste dem; men en Dag, da han bliver kaldt fra Bordet, stopper Svendene imens Smaafiskene i Næsebor, Knaphuller, i Ørerne, Munden og mellem Fingrene, saa de stikker ud alle Vegne. Mesteren bliver forfærdet, Svenden lader, som om han først nu opdager, at alle de smaa Fisk, han har maattet spise der i Huset, nu kravler og kryber ud af ham, og beder Mesteren dog herefter købe en stor og skære den i Stykker, at det ikke skal gentage sig. Og da det var lige ved Paaske, og der var meget Arbejde, maatte han give efter.

³ J. Holland Rose: The Rise of Democracy² (London 1912), p. 102—103.

Og hermed kommer vi over til den constante Beskyldning: Skrædderen stjæler af Tøjet, han faar overladt at skære ud af. Den stiller ham i Række med Mølleren, som Folkevittigheden jo altid har haft mest travlt med¹. Og her finder vi en usædvanlig Enighed i alle Lande, nære og fjerne, om den utvetydige Anklage, der ligger bag Mads' Ord i „Kærlighed uden Strømper“ V 5:

Madam! der staar en Tyv. — (Mette: Der staar en Helt, Forræder!) Mads: Jeg siger nu som før, Madam: Der staar en Skrædder.

Altsaa Skrædder = Tyv. Claus Pors fortæller os², at Skrædderne har en Helgen til Patron, som hedder St. Klædemand; „hand haffuer it Øye / der kand mand skiule 30 alne Klæde i“. „Til ham“ faster den Skrædder, som, da han vilde skære sig et Par Strømper, kom til at lægge Klædet tredobbelt; og da Svenden viste ham det og spurgte: „Mester hui skærer i 3. Strømper adt gangen / skal de fordelis / eller icke / i faar at lære mig det Stycke“, udbød han: „jeg haffde forglemt / at det var mit egit Klæde“; — hvorefter man kan se, hvor trolig han omgaas med andres! — En anden Historie handler om det Regnestykke, hvor meget Flæsk en Skrædder kan bære bort under sin Kappe af 4 Alen Klæde. — I „Wunderhorn“ II S. 164 (Die feindlichen Brüder, fra 17. Aarh.) maaler Skrædderen Don Geishaar og Mølleren Don Mahlmehl hinanden Skæppen fuld: den ene er plettet af det stjaalne Mel, den anden spættet af stjaalne Tøjlapper:

„Schneider grossen Diebstahl übt,
Gar nichts als den Abschnitt liebt.“

Der er mere Lune i denne end i de fleste tyske Skrædderviser, vi har set: „Was thut doch der Geisbock mecken?“ spørger Mølleren og skælder ham Bælgen fuld; Vinden blæser ham afsted med sig, saa ynkelig er han. Kor: Tuchdieb, Zeugdieb, Hosendieb, Seidendieb, Fadendieb, Bordendieb, Säckeldieb, . . . Manchesterdieb, . . . Fingerreisser, Bockentreiber, Ziegenbart, armer Tropf, meck, meck, meck, Ziegenknopf,“ — og Skrædderen kan give igen: begge er, kort sagt, lige store Tyveknægte. — Hertil slutter sig en schlesisk Vise i Berg-

¹ Jf. Feilberg i „Dania“ S. 166—167. Der kunde tilføjes den berømte Historie om Præsten i Cucugnan, der stævner sin Menighed til Skrifte, nogle hver Dag: Onsdag, Børnene; det bliver ikke ret meget. Torsdag, Mændene; vi gør det af i en Fart. Fredag, Konerne; og jeg siger jer: ikke for mange Historier! Lørdag, Mølleren. En hel Dag er ikke for meget til ham alene. (Daudet: Lettres de mon moulin; efter Roumanille i Armana provençau 1867). ² Leffnetz Compasz (1613) fol. Tt iiij verso, No. 233—34.

greens allerede nævnte Samling, Nr. 95: „So machen sie's“, hvor Skræddere, Uhrmagere og Kroværter faar deres Bekomst. Skrædderne rager til sig:

So machen sie's:
Hier ein Läppchen, da ein Läppchen,
Machen draus ein Kinderröckchen.

Ikke anderledes lyder det fra Shakespeare's England: „Naa, det er en engelsk Skrædder, som kommer her [til Helvede], fordi han har stjaalet Klæde af et Par franske Buxer [vide Knæbenklæder]. Kom ind, Skrædder! her kan du faa Ild nok, here you may roast your goose“ (uoversætteligt Ordspil: goose = Gaas og Pressejern). Det er Portnerscenen af „Macbeth“ (II 3). — Saaledes siger en fransk „dicton“:

Tailleur, voleur!
Quand il fait la veste
Il ne rend pas le reste.

Han (eller hans Sax) fremstilles ofte med Vinger paa, da hans Hensigt formodes at være at „voler“ (v: flyve, stjele). Derfor siger man til ham: „Der er ikke mere Klæde at tage af (at De ved det)!“ — hvilket er blevet en almindelig Talemaade i alle Forhold: „Il n'y a que cela de drap“, v: „man maa nøjes med det, der foreligger, der er ikke mere!“ — Saa sker det, som i Molières „Bourgeois gentilhomme“ II 5, hvor Skræddermesteren har gjort Monsieur Jourdain Silkestrømper og Sko for snævre, hvorpaa

Mr. Jourdain (Seer paa dend Kiol Skræderen hafte paa): Ah! ah! min Her Skræder / der har I samme Tøy i Kioelen / som I gjorde en af for mig sidst. Jeg kiender det ret vel.

Skræderen: Tøyet siintes mig saa smukt og got / at jeg ogsaa vilde tage ud til en Klædning for mig selv,

— altsaa med en Kompliment til det af Hr. Jourdain leverede Stof, hvortil denne: „Oui, mais il ne fallait pas le lever avec le mien“;

¹ Robert: Phraséologie française (Groningue 1905) p. 376. Samme Tanke i en lille spansk Copla (folkeligt Vers): „Nu hjælpe mig St. Thomas! sagde en Skrædder og klippede. Men Kunden sagde til ham: Nej, holdt! ikke nu, for jeg har ikke ret meget Stof!“ (Skulde jo læses paa Spansk: „¡Válgame Santo Tomé!“ — Decía un sastre cortando; — Y el marchante le decía: — „De aquí no, que hay poco paño.“) ² Oversættelsen (i Nystroms Skuespiltekster fra Komediehuset i Lille Grønnegade II (1921): „Den Høyadelige Borgermand“, S. 328) er her næppe brugbar. Meningen maa aabenbart være: De skulde ikke have udtaget det af mit Stof!

men saa giver Skrædderen sig til at tale om noget andet. I Holbergs „Honette Ambition“ I⁴ og følgende Scener har Skrædderen en mere nobel Rolle. — De parisiske Skrædderes Statuter af 1660 forbyder karakteristisk nok Skrædderen at bo i Hus med en Markandiser¹. — Feilberg fortæller (I. S. 193), at naar man ryster en Møller, en Skrædder og en Væver sammen i en Sæk, kan man altid være vis paa, at der kommer først en Tyv ud (ogsaa engelsk); i Sydfrankrig lyder det: Hundrede Møllere, hundrede Vævere og hundrede Skræddere gør tre Hundrede Tyveknægte².

I Spanien vrimler disse Ondskabsfuldheder om Skrædderne i folkelige Smaavers (coplas, seguidillas), af hvilke mange er ret uforstaaelige paa Grund af bestemte Hentydninger. Et Par kan anføres, men desværre uden den nydelige Versform, disse Smaaudsagn er ikklædt paa Spansk. — 1. „Jeg er Skrædder, men jeg er samvittighedsfuld, og jeg tror paa Gud; saa jeg tager ikke noget fra nogen. Jeg tager bare af tre Alen de to.“ — 2. „Saadan siger Skræddersaxen stadig, stadig: „Klippe, klippe; med dette Stykke og saa eet til har vi lige klippet nok til en Kappe.““ — 3. Og en Seguidilla: „Jeg kender mange Skræddere, de klipper med store Saxe. Men aldrig har jeg truffet nogen som din; thi den klipper saa meget fra, at du slet ikke faar noget tilovers til at sy Bondens Kofte med“ (o: du tager det hele selv), — omtrent som i „Wunderhorn“ II 159³. — Ogsaa i Kunstdigtningen, saaledes hos den store Quevedo († 1645). I „El Parnaso Español“ (1603), Musa Quinta (Terpsicore) tager han i en Række Strofer forskellige Personer under Behandling og ender hver Gang med Talemaaden: Con su pan se lo coma, o: det bliver nu hans Sag, det maa han tage Ansvar for. Om Skrædderen hedder det omtrentlig: „Lad Skrædderen, som flaar os, passe paa, hvad han har skrabet til sig, naar han gør sit Testamente; thi han har baaret sig saadan ad, at Manglerne ved hans Arbejde blev til Overflod i hans Familie, saalænge Døden ikke stak sit Hoved frem. Men det bliver jo hans Sag⁴.“

¹ Franklin: Les magasins de nouveautés (1894) p. 200. ² Cènt mounié, cènt teisserand e cènt taiur — Es tres cènt volur. (Mistrals Tresor s. v. *taiur*). Ligesaa spansk. ³ Alle i Lafuente Alcántaras meget uoverskuelige Samling: Cancionero popular² (Madrid 1865) t. I p. 238, t. II p. 389; og i Rodríguez Maríns Cantos populares españoles t. IV (Sevilla 1883) p. 330 f. ⁴ Obras completas p. p. A. Fernández-Guerra y Orbe (Sevilla 1897—1907), II p. 4. Rivadeneyra-Udgaven, t. LXIX, 86 b. — Cf. „La Visita de los chistes“ p. p. J. Cejador y Frauca (Madrid 1916) p. 298.

— En udelicat Ret forekommer hos Tirso de Molina († 1648) i det berømte Stykke „El burlador de Sevilla“ („Forføreren fra Sevilla“, — 3: den oprindelige „Don Juan“) III Sc. 21. Det er Kirkescenen, hvor Don Juan følger Comendadorens Indbydelse, men ikke er tilfreds med Maden. Tjeneren: „Hvad er mon denne Ret lavet af?“ Com.: „Af Tæer.“ — Tjen.: „Af Skræddertæer maa det være, hvis den er lavet af Tæer.“ („¿De qué es este guisadillo? — De uñas. — De uñas de sastre — Será, si es guisado de uñas.“ Man bruger i Spanien meget Oxe- og Kalvetæer til at spise, som Grisetæer; men da uñas ogsaa betyder Kløer, er Skrædderkløerne nok tillige en Hentydning til, at Skrædderne rager til sig med Kløerne(?).)

Quevedos Ord om Skræddernes Ubekymrethed, saalænge Døden ikke stikker Hovedet frem, fører os over til Feilbergs Fortælling fra Scotland („Dania“ III 184) Dunbars Historie om „Banneret“, Skrædderen ser for sig i Dødens Stund, sammensat af alle de stjaalne Lapper¹, og hvis orientalske Oprindelse anføres. Det er værd at gøre opmærksom paa, hvordan netop denne Historie forbinder sig med Brødrene Grimms Æventyr om Skrædderen i Himlen² i Hans Sachs' Fortælling „Der Scheider mit dem panier“ (1563)³: En rig Skrædder i Straspurg drikker sig Døden nær, Djævelen kommer tottet og skrækkelig og vil svøbe ham i et stort, mængfarvet Banner af alle Slags Tøj, „arles und satin“, — af alle de Tøjstykker, Skrædderen i sit Liv har holdt tilbage. Denne tilkalder Hjælp og faar ham jaget bort, kommer sig alligevel og lader sig fra nu af, hver Gang Fristelsen kommer over ham til at tage af Folks Tøj, af sin Svend minde om Banneret. Men da han en Gang faar noget fint Gyldenstykkets Stof at sy af for en Dame, kan han ikke modstaa, men skærer et Stykke fra til sig selv, og til Svendens Advarsel svarer han, at han saa ikke noget af det Stof i Banneret; og han falder nu tilbage til sin gamle Synd. [Saa begynder „Skrædderen i Himlen“:] Omsider dør han, for Alvor denne Gang, og kommer til Himmerigs Port til Forundring for „Sant Petter“:

in vil jarn

Ist kein schneider gen himel gfarn.

¹ Cf. Kr. Nyrop i „Dania“ I 197. ² Kinder- und Hausmärchen No. 35, indsat 1819. ³ Behandlet af ham baade som Meisterlied og Schwank (von der Lappenfahne). Her efter No. 334 i Edm. Goetzes Udg. af hans Sämmtliche Fabeln und Schwänke 2. Bind (Halle a. S. 1894, i Neudrucke deutscher Litteraturwerke des XVI und XVII Jahrhunderts).

Ved at plage faar han Lov at slippe indenfor et Øjeblik og sætte sig bag Ovnen at varme sig¹. I et ubevogtet Øjeblik sætter han sig imidlertid op i Herrens Stol, hvorfra han kan se ud over Jorden. Da han dernede ser en Kvinde stjæle Linned fra en fattig Kone, kaster han i Vrede Herrens Fodskammel ned over hende. Naturligvis savner Herren den snart, og da St. Peder trækker den arme Skrædder frem for Tronen, spørger Herren, om Han maaske skulde have gjort det samme, hver Gang han saa Skrædderen stjæle af Folks Tøj? Saa var der nok ikke blevet en hel Teglsten tilbage paa hans Hus. (Eller i en anonym Fortælling: saa var der hverken blevet Stol eller Bænk tilbage i Himlen, — hvorpaa Synderen bliver stødt ud). Hans Sachs ender med en lang Morale om Bjælken i eget Øje². Claus Pors, der ogsaa har Historien (Levneds Compas Ex. 232), tilføjer for egen Regning: „Jeg tencker de kaste ham ned aff Himmelen / hand bleff hengendis i en Spindelveff / oc sueltet ihiel.“

Et andet Exempel paa Skræddernes nære Omgang med den Onde (sml. C. Nyrop) har vi i Bretagne i en for Resten lidet interessant Historie, uden Pointe, om Skrædderen og Djævelen: en fin Herre skaffer Skrædderen hans tabte Sax og tager ham i sin Tjeneste; det er naturligvis Djævelen, og som Syløn giver han et Par Fløjls-

¹ Her minder Fortællingen om den provençalske, hvorefter Jarjaio, en Lastdrager fra Tarascon, paa samme Maade ved List slipper indenfor; og St. Peder maa da lade Englene agere Tyrefægtning udenfor for at liste ham ud igen: ved at høre om Tyrene skynder han sig strax ud af Porten, som smækkes i efter ham. (Armana provençau 1864. Mistral: Moun espelido, cap. XIII. Fransk ved Daudet). Trods al Lærdom har Reinhold Köhler ikke faaet denne Fortælling med i sin Afhandling: „Sanct Petrus, der Himmelspförtner“ (i Aufsätze über Märchen und Volkslieder, 1894), men han har en lign. italiensk (S. 57). Ogsaa savnes „Præsten fra Cucugnan“, hvor St. Peder spiller en stor Rolle som Portner med sine Briller og sin store Bog. ² Himmelmotivet er iøvrigt, som Goetze henviser til, behandlet i Wickrams Rollwagenbüchlein c: 1558, i en Sang af Frauenlob, foruden hos Grimm. At det dog ikke altid er Skræddere, det gaar ud over, viser en russisk og en čechisk Fortælling, hvor det er Smeden Paška, og en serbisk, hvor det gaar selve Elias ligesaa galt i Himlen (Novaković Srbski ljetopis, 1862, p. 151). Men i tyrkiske og bulgarske er det Skrædderen. Cf. Bolte og Polivka: Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen d. Brüder Grimm, I (1913), No. 35. — Omtrent lige slemme synes Skomagere og Skræddere at være i en spansk Seguidilla: „Udenfor Skrædderens Dør ligger der fuldt af Lapper, men udenfor en Skomagers hober Løgnene sig op.“ (Lafuente Alcántara, I^o 238). Saa fjernt som i Persien forklares et Sted en Skrædder satirisk som = Luskepeter (Ubaid-i-Zakāni: Ti Kapitler Definitioner. Arthur Christensen: En persisk Satiriker fra Mongolertiden, S. 55).

buxer, hvor der altid er Penge i Lommen, og Skrædderen kan altid kalde ham til Hjælp: „A moi, mon bourgeois!“¹ — Andetsteds er Skrædderen nede i selve Helvede, hvor han tager Maal af alle Djævlene, klipper deres Haler af, behandler dem med det hede Pressejern, stikker dem med Prenen, flikker deres Næsebor sammen o. s. v., skønt de stadig i Omkvædet kommanderer ham ud: vi bruger her ingen Studsen, ingen Pressen, ingen Klæder o. s. v., indtil endelig Lucifer kommer og ser, at „kein Teufel hat kein Schwänzerl mehr“, og jager ham ud. Saa hopper og springer han veltilfreds, „lacht sich den Buckel voll“:

Drum holt der Teufel kein Schneider mehr,
Er stehl, so viel er wöll².

Forholdet mellem Skrædderen og Geden (Bukken) berører Feilberg tilsidst (I 196); vi har her set det gentaget flere Steder, i tyske Exempler. Tilføjes kan Wunderh. II 179 (Das zarte Wesen), ellers uden Interesse, og et Børnerim³ (ib. II 504), „naar man sætter de smaa Børn til Bords med Hagesmæk paa“: „Hau dich nit, stich dich nit, brenn dich nit, Suppen ist heiss; Schneider, wenn du reiten wilt, Setz dich auf die Geis.“ — Hvad der ligger bag ved denne Sammenstilling, har jeg ikke fundet ud. Claus Pors til Øllingsø bemærker en passant efter en Historie (Leffnetz Compasz 1613 Ex. 234): „Jeg veed icke huad Maade det haffuer / at det slags Embetsfolck [d. e. Skræddere] icke kand taalet / at man snacker eller quæder om Bucke eller Gedder for dem. Der tør dog ingen *vexere* de got Folck: de forstaar vel skempt.“ En mulig Forklaring finder han (Ex. 237) i en Fortælling fra Basel: „En Geed lærde en Skredder at dantze.“ Ved en Bryllupsfest i Lavshuset, hvor alle Byens Skræddere var med, var der en Gæst, „som vaar belad met en tør Skalck“, og som slap en pyntet hvid Ged ind mellem de Dansende, da han vidste, at Skrædderne bliver bange for en Ged og „tager det sig strax ahn for *vexation*“. Geden bliver „narsk i Hoffuedet“ af Musik og Bulder, springer flux ind mellem Skrædderne og skriger

¹ Sébillot: Contes de la Haute-Bretagne. — Kløpper. ² „Wunderhorn“ II 176 (Rinaldo Rinaldini). ³ Saaledes har vi ogsaa noteret en Børneleg eller Remse, der forekommer i Jakob Wassermann: „Das Gänsemännchen“ (i Nürnberg) S. 478: „wie kleine Mädchen „Schneider, leih' mir die Scher“ spielten und lachend von Baum zu Baum liefen.“ — En macaroni-tysk Remse meddeler Dr. Gigas mig: „Schneiderschwein Kröyer Das war ein lustiger Feuer: Er ging auf einen Speiseviertel Und ass rote Grösse mit Flüsse“ (o: Skræddersvend Kr. det var en lystig Fyr: Han gik paa et Spisekvarter og aad Rødgrød med Fløde).

„effter sin art oc vijs / Me-e-e-e-e-eister / Me-e-e-e-e-eister“. Skrædderne bliver „forstørrede“ i deres Dans og vil slaa den fattige Ged ihjel; de andre Gæster irettesætter dem og siger, at det vil blive dem til Spot i Fremtiden. Saa danser de videre, og Geden med, men fra den Dag var de dens Uvenner.

Et andet Vink giver maaske Skræddernes Sang i Haandværker-optoget hos Wagner:

Da Nürnberg var i Fjendevold,
 Og Hunger led hver Mand,
 En Skræder fik paa Fjenden Hold,
 Han havde stor Forstand:
 Han sig listig syede ind
 I et loddent Bukkeskind,
 Og løb paa Byens Vold omkring
 Og bræged højt og gjorde Spring.
 Og Fjenden hastig
 Flyer af Skræk,
 Tror Fanden snapper
 Byen væk,
 Mek, mek, mek!
 Gud staa os bi!
 Haha! En Skræder stak deri!¹

En tapper Skrædder altsaa, som i Grimms bekendte Æventyr. Boltes og Polivkas nye Noter til dette (No. 20) giver mange Exempler paa dristige og stærke Skræddere, men Feilberg bemærker med Rette, at Æventyret ikke saa meget tager Sigte paa Skrædderen som saadan, men paa Udholdenheds Belønning i Almindelighed. Det gør derimod Goethes Spørgsmaal som Barn, da han hørte Æventyret: „Jamen, Mor, Prinsessen gifter sig da ikke med den væmmelige Skrædder (den verdammten Schneider), selv om han ogsaa har slaaet Kæmpen ihjel?“² — Maaske vi ogsaa træffer en tapper Skrædder hos Schiller, mellem Armbrøstskytterne i „Wallensteins Lager“ (10. Auftritt):

Tiefenbacher,
 Gevatter Schneider und Handschuhmacher.

En Blanding af Mod og Frygt skildrer Bernh. Kellermann („9. November“ II Del 1. Bog IX) i den lille og komiske, men tapre

¹ „Mestersangerne i Nürnberg“ III7; Det kgl. Theaters Repertoire No. 200.
² Hvor afskrækkende „Skrædren med sin store Sax“ kan virke som Trusel, mindes vi fra Barndommens „Store Bastian“: „Inden Peter saa sig om, Skrædderen med Saxen kom“ o. s. v.

Skrædder Hanuscke, som modstilles den store, i Comfort svømmende General.

Trods alt indtager han ogsaa i Bretagne en stor Værdighed som *bazvalan*, d. e. Frier, egl. Gyvelstavbærer (*balan*, Gyvel). Thi en saadan Stav bærer han som Værdighedstegn, naar han optræder paa Gaardene og med stor Veltalenhed og Humor udfører sit Hverv; thi klog er han jo. (Brizeux: *Les Bretons*, 277 ff.). Det er ialtfald den almindelige Mening, som ogsaa bekræftes af den brave Skrædder paa Dyrehavsbakken (i „St. Hansaften-Spil“), som optræder paa Fagets Vegne overfor Stolemagerens Insinuation og hævder: „En fornuftig Mand sidder tidt paa Bord.“ — Rigtignok har Claus Pors til Ølingsø blandt sine 8 Skrædderhistorier¹ et Par Undtagelser fra Reglen: en „Perlamentisk Skrædder“, der standser Skomageren midt paa en lang Stige for at lege Terninger om, hvem der skal kaste den anden ned. Men Skomageren, der ikke lader sig „kratte for meget under Næsen“, tager ham „rask ved Hovedet“ og kaster ham ned: „Jeg haffuer tærninger sagde Skomageren.“ — En anden Skrædder satte en Dag sin Søn i Skole, at han skulde blive Præst og bede sin ganske Slægt fri for Skærsild. Samme Dags Middag, da Skolen var forbi, saa han Drengen lege paa Gaden med de andre Børn, som sædvanlig. Han kaldte da ad Drengen og sagde: „Min kiere Søn icke saa: det sømmer icke de Lærde at gaa saa paa Gaden at lege!“ Han holdt sin Søn for en lærd Mand, skønt denne kun havde været den ene Dag i Skolen.

Store Aspirationer nærrede ogsaa den Skrædder i Korsør, som døbte sin Søn Jens Napoleon efter Tidens to største Helteskikkelser, som Jens Baggesen fortæller:

For dog med Navn for Søn at gjøre noget,
Som Skiæbneskrædderindens Sax
Afklipper ei med Levetraaden strax².

Rimbrevet, som er indviklet og snakkesaligt, gaar ud paa, at Digteren ikke er saa opblæst af denne Opkaldelse, da Skrædderbørn

gemeenligen er overmaade smaa,
(Saa smaa, at Wessel til en Siettedel indskrænker
Den Tykkelse, de mueligviis kan naae,
Naar de har kun Papa at stole paa).

Der sigtes til „Kærlighed uden Strømper“ V 1.

¹ „Levneds Compas“ (1613) No. 231 og 236. ² „Jens Napoleon eller Fadder-Herlighed og Navne-Værdie“, i Poetiske Epistler (1814) S. 69.

A propos Wessel, saa ved vi jo en Wessel, der sprang ned fra Skrædderbordet til tapper Krigerdaad: Tordenskjold var i Skrædderlære i Trondhjem, „men Naal og Traad og Skræddersax blev aldrig Peder kjære“ (Ernst v. d. Recke). —

Hvad nu selve Professionen angaar, udbryder Aladdin:

O hvor det dog er skönt, at være Skrædder!

— men jo kun ud fra en frivol Opfattelse, da han har prøvet at maale Pigerne „om Armene og Livet, og om Barmen“. Og man kender Faderen Mustaphas Harme: „Ja, jeg skal skræddre dig¹“, og de ilde Følger. At imidlertid ikke alle Skræddere er gnavne som Mustapha ser vi i en schlesisk Folkesang hos Berggreen (No. 93 Der Schneider Lob), hvor han føler sig stolt som en Konge paa sit Bord som Trone, med sin Sax som Scepter: „Schneidri, Schneidra, Schneidrum! Kann Einem neues Leben Aus meine Arbeit geben.“ — Og der er jo hans store Betydning, som ingen kommer udenom, selv om man populært driver Spas med ham. Det er med ham som i de sydlige Lande med Præsterne: man er fuld af Løjer og Ondskabsfuldheder om dem, men de er ikke gode at undvære, naar det gælder; deres Betydning er umaadelig.

Wenn keine Schneider wären,
Wir liefen nackt herum,

hedder det i samme Vise. — The tailor makes the man, siger det engelske Ordsprog ligefrem². „Naturen har ingen Del i dig: du er gjort af en Skrædder“ (o: Klæderne er det bedste ved dig). „Kan en Skrædder gøre Folk?“ spørger Cornwall³. Hvor meget han kan gøre, vidner et af Montesquieus „Lettres persanes“ om (No. 30): Perseren aflægger sin Nationaldragt, der vakte for megen Opsigt i Paris; men „jeg fik nu Anledning til at beklage mig over min Skrædder, som paa et Øjeblik lod mig tabe den almindelige Opmærksomhed og Estime“: nu ser han ud som enhver anden, saa meget gør Dragten. Skrædderen har, siger Sédaine i et „Epître à son habit“ (1745), skjult en sejrende Talisman i Dragten. Herhjemme viser allerede Joh. Lauremberg megen Sans for dette Forhold; det hedder i Oversættelsen af hans andet Skæmtedigt:

¹ Samme Verbums Participium træffes i Carlyles „Sartor resartus“ I ch. VIII: „Strange enough . . . is this same fact of there being *tailors* and *tailored*.“

² Exx. ligefra Ben Jonson i N E D IX 2, 32. ³ „Kong Lear“ II 2. Saaledes oftere hos Shakespeare („Cymbeline“ IV 2, 81 ff.)

Det mand hos Qvinde Køn *favor* fortiener med
Dertil de Skræder veed det allerbæste Sted . . .
Som en *Ingenieur* veed hand at sætte der
Skandskurflve med *donjons* oc anden god Gevæhr.

Og Holberg lader i „Den honette Ambition“ Jeronimus gøre sin Skrædder Undskyldning, fordi Gaardskarlen har sagt ham, at Herren som Rangsperson vist ikke vilde have nogen Skrædder i sit Hus (I4), og beder ham tværtimod gøre ham den Ære imorgen at spise til Middag hos ham. I Epistlerne vender han flere Gange tilbage til de parisiske Skrædderes Overlegenhed: af Erfaring er de forvissede om, at enten de sætter Knapperne for eller bag, vil alle dog rette sig efter dem, og en almindelig Conformitet uden videre Examen erhverves (Ep. 526). Thi vi er alle „lydige Undersaatter af de Parisiske Skræddere“. Som fordum alle Meninger, der fabrikeredes udi Rom, nødes vi nu til at antage alle de Skikkelser udi Klædedragt, som „det Parisiske Skræder-Facultets“ Conclusa og Canones paabyder, ellers bliver vi excommunicerede; var den første Tvang haardere, er den sidste haanligere: „thi nu sukke vi under et Skræder-Regiment“ (Ep. 215). Om Aarsagen til denne Magt, der er som Frimurernes, fortæller Holberg (ib.), at han ofte skæmtvis samtalede med en Pariser-Skrædder, i hvis Hus han logerede; „men han smilede alleene stedse derved, ligesom han vilde sige: Mundus vult decipi, decipiatur.“

Sikkert er det derfor, at Ch. Lambs melankolske Skrædderbillede trænger til at corrigeres en Del, og det ikke blot med Henblik paa det store Merchant Taylors Company i London City og de elegante Pariserskræddere. En Repræsentant for disse sidste er den forklædte Skrædder (dog af Faget) i 1. Akt af Rostands „Ørneungen“, som, ulastelig, med værdig Humor frembyder sine Sager: „... Hvis Monseigneur blot vil betragte, — Saa har jeg her det allernyeste. — Jeg nyder megen Tillid for min Smag — Hos Folk af Verden¹. Se nu disse Halsbind, — Det violette med den blide Smægten, — Det mer alvorlige kastaniebrune . . .“ Louis XIV havde 3 Skæddere knyttede til sin Person: hver Morgen mødte de til hans *lever* for at tage Affære, hvis der var noget at reparere; de havde

¹ I 9, P. Hansens Oversættelse. Orig. mere karakteristisk: „Ces messieurs ont assez confiance en mon goût. Je les guide . . .“ — Et satirisk Forsvar for Skrædderne leveres i Louis Huarts „La physiologie du tailleur“ med Gavarnis morsomme Tegninger, udk. i Paris vist omkring 1850 i Aubert's Causerie-Serier.

600 livres i aarlig Gage og havde aaben „Mund“ ved Hoffet hele Aaret, 3: fik Kosten, — og var meget misundte¹. Hører vi ikke ogsaa af Per Ravn, hvordan i Paris „Skrædderne de syer paa Mahognibord Med Tæpper af ægte Kastor“? („En Spurv i Tranedans“ IIIe). Saaledes kan man forstaa, hvad Claus Pors fortæller (Leffnetz Compasz, Ttiij), at Skrædderne tror sig fornemmere end alle andre: „de formoder sig / effter alle Adel er død / at de skulde bliffue Herremænd igen.“ De kan jo ialtfald gaa omkring „smykkede og hovmodige“ som Herremændene, hvis Klæder de syer.

I Spanien, hvor, som vi saa i Begyndelsen, Skrædderne spiller en stor Rolle i Ordsprog, siges ogsaa: Det bliver, som Skrædderen maaler, 3: det bliver, som det skal, hverken mere eller mindre. Og man har et gammelt Skuespil af den nævnte Tirso de Molina, som hedder „Comedia de Santo y Sastre“². Det handler om den hellige Homobono og en Dorotea, et Forhold omtrent svarende til Josef og Potifars Hustru. Men de bliver gift; han viser sig at være Skrædder, men bruger sine Penge til de Fattige, sin Tid til Sygebesøg. Til Gengæld kommer Engle og syer for ham og hjælper ham, til han dør. Og, siger de kvikke Slutvers: „Denne Historie lærer os, at for Gud er alting let, og at det paa Jorden er muligt for en Mand at være baade hellig (3: from) og Skrædder.“ Det er jo en noget anden Besked, end vi ellers har faaet. —

Den største Oprejsning, skønt halvironisk, faar vel Skrædderne i *Carlyle's* „Sartor resartus“, Bogen om Klædernes Betydning i Verden, bogstavelig og overført. Det er især i III ch. XI, hvor der direkte tages til Orde mod den Uret, der er gjort dem ligefra Hans Sachs og Shakespeare, og indgaaende mod Ch. Lambs Essay om Melankolien, uden at dette dog nævnes. Der mindes om Dronning Elizabeths Regiment, hvor hverken Mænd eller Heste kunde saares, thi det bestod af Skræddere paa Øg. Men under Skræddertøjet og foruden Skræddersenen (sartorius) er der en hel Mand, endog — som det dæmrede for Swift — „noget af en skabende Guddom“. Digtere og Morallærere er, siger Carlyle, jo kun en Slags metaforiske Skræddere, og han anfører til Opmuntring de 24 Skræddere i Sofiamoskéen, der syede det hellige Klæde til Caabaen i Mekka, og den kgl. Hofbuxesyer i Edinburgh, som paa sit Skilt satte Mottoet: Sic itur ad astra. Det er jo noget andet end den nedslaaet

¹ A. Franklin: Les magasins de nouveautés, p. 200. ² Teatro escogido, tomo XII (Madrid 1842), p. 361 ff.

pøniterende Schneiderlein! — Henvisningen til *Swift* gælder hans „Tale of a Tub“, hvor Klæde-Allegorien allerede er anvendt paa de tre Religioner som tre forskellige Dragter, der vil kunne passe de tre Brødre Livet igennem. Som en Sekt skildres Modenarrene: de dyrker en Slags Afgud, Skrædderen, der hver Dag skabte Mennesker ved en „manufactory operation“.

Saa stor Betydning, altsaa ret beset. Derfor er det ogsaa glædeligt at høre muntre Toner, som i de friske Wiener-Sange i Joachim Perinets gamle Skuespil „Die Schwestern von Prag“ (1775), som tildels er blevet ordsproglige i Tyskland (med Wenzel Müllers Melodier):

Ich bin der Schneider Kakadu,
Gereist durch alle Welt,
Und kurz vom Kopfe bis zum Schuh
Ein Bügeleisenheld¹.

Og frimodigt siger han:

Ich bin als Schneider Wohlgemuth,
Gereist durch d' halbe Welt.
Mit Nadel, Zwirn und Fingerhut
Verdient' ich schönes Geld.

Folk stak Hovederne sammen, naar de hørte, at han var „ein Gesell vom Schneiderchor“, og var alle fulde af Respekt for ham:

Weil, wenn ihr es denn noch nicht wiszt,
Ein Schneider gar nichts kleines ist!

— *Proud-tailor* hedder endog en Fugl (Guldfinke) paa Engelsk paa Grund af sin smukke Fjerdragt.

At han dog er mere end Pressejernshelten hos Perinet, viser de Exempler, C. Nyrop giver paa historisk berømte Skræddere: Henrik Skræp, Johan fra Leyden. Vi har nævnt Lowery og maa endnu tilføje Troubadourerne Guillems Figuera fra Toulouse (f. c. 1190), selv Skrædder og Søn af en Skrædder, og Duran Sartre fra Paernas, som i 1242 skrev kraftige Sirventès mod Kongen af Aragonien², samt Maleren Andrea del Sarto (f. 1487), hvis Navn betegner ham som Skræddersøn. Béranger var Dattersøn af Skrædderen Champy, un tailleur, mon pauvre et vieux grand-père,

¹ Melodien er benyttet af Hostrup til en af Per Ravns Sange i „En Spurv i Tranedans“, — foruden af Beethoven i en Klavertrio (Op. 121 a; cf. Thayer: Beethovens Leben IV 459; Nottebohm: Thematisches Verzeichnis . . .² p. 116).

² Jeanroy i Annales du Midi XVI (1904) p. 315. Pidal: Poesia juglaresca (Madrid 1924) p. 88.

som han besang paa sin Fødselsdag 1822 („Le tailleur et la fée“). Han lader den Gamle tage temmelig gnavent, som Mustapha, mod Féens Sangergave til det spæde Barn i Vuggen: min Datter har kun givet mig en Visemager! Bedre var det Dag og Nat at føre Naalen end som et svagt Ekko at dø bort i tomme Klange, mener han om Digtergaven.

Den engelske Forfatter George Meredith († 1909) var Sønnesøn af en stor Skrædder, Melchisedec Meredith i Portsmouth. Han skammede sig over denne Afstamning, lige siden Kammeraterne i Skolen kaldte ham „son of a snip“ (onomatopoietisk Øgenavn af Saxens klippende Lyd), som han fortæller i Romanen „Evan Harrington or, He would be a gentleman“ (1861) (ch. XLIV). Heri skildrer han underholdende, men ofte uklart, Brydningerne mellem „snipocracy“ og aristocracy, mellem det vel ofte noget bornerte, ialtfald altfor bevidste Gentlemansbegreb, som Englænderne er saa stolte af, og „the sickening disgust of tailordom“ (ch. X); under falske Foregivender installeres Skræddersønnen i det snobbete Samfund¹ og ender med trods alt at besejre det. — I engelsk Litteratur er Taylor-Navnet jo almindeligt, selv om Professionen har ligget nogle Generationer tilbage, lige fra Satirikeren John Taylor († 1634), „the King's Water Poet“.

Hans Sachs kan næppe vindiceres for Professionen, om end Carlyle kalder ham, som Skomager, en Slags Læder-Skrædder. Derimod tyder Navnet paa, at den har ligget bag den venetianske Patriark Sarto, som i 1903 blev Pave under Navnet Pio X, og som var af jævn Bondeslægt. Men hvis Skræddernavnet med denne Prælat blev hævet paa Pavestolen, saa var det forlængst i Italien af en større Aand hævet endnu højere. Thi Dante bruger et Par Steder Skrædderen som Billede i sine nydelige smaa Lignelser grebne ud af Livet. I „Helvede“ XV Vers 19 hedder det om Sjælene, de møder paa deres Vej i det svage, nymaaneagtige Lys (Molbechs Overs.):

Og saadan skærped de imod os Brynet,
Som gamle Skrædere mod Naalens Øje.

Dette jævne, godt sete Billede er, undlader dog en Commentator ikke at bemærke, „just ikke Situationen og Personen ganske vær-

¹ Det bliver en Komædie af lignende Art som Skræddersvendens i „En Spurv i Tranedans“ (1849) og Naals i en Scene af Joh. Nestroys Wiener Posse „Lumpacivagabundus“ (Fri Bearbejdelse [ved G. Siesby] Kbh. 1850): han kommer til Penge og vil gælde for finere.

digt¹. Men Dante var ikke saa ængstelig for Værdigheden, og i Paradisets 32. Sang, da „Drømmens Tid er tilende“, og han stunder mod Afslutningen og skal til at „sætte Punktum“ — ligesom vi, — udtrykker han sig saaledes, efter Oversættelsen:

Thi lad os skære Dragten efter Tøjet,
Og før det er for sildigt holde inde.

Men her kan vi egentlig kun bruge Originalen, hvor vi altsaa ser Skrædderen uden List taget med op i den højeste Himmel (Par. XXXII, 140):

Qui farem punto, come buon sartore
Che, com' egli à del panno, fa la gonna.

¹ (Scartazzini.) Det drejer sig ganske vist om selve Brunetto Latini. — Saaledes kan der maaske ogsaa disputeres om Smagen, naar en provençalsk Digter siger, at „Foraarets Skrædder tog Maal af Jorden“ (Pierre Goudelin).

— Vi maa ikke glemme Ewalds (Swiftske) „Mester Synaals Reise“ 1—2 (1780). Synaal tror, at „Skrædder“ paa Fransk hedder „pitoyable tailleur“; hans Kone har ham under sit Pressejern. Medens Mester Pialt bliver rig og foragter sit Haandværk, bliver Synaal Skrædder paa en Ø (Ravgallien), hvor man bekæmper Moderne. Og han priser de franske Skræddere, men finder, at de skulde hellere sende deres Svende til Hottentotter, Tyrker og andre vanskabte Folk i Stedet for at tage Brødet ud af Munden paa os ærlige christne Skræddere. — I W. Rantzaus „Døgnfluer“ Nr. 13 [1871] findes den muntre „Skrædderdrengens Balladesang“; i vexlende Vers og Prosa fortæller han sine lystige Paa-fund overfor Mester eller Kunderne, der nægter sig hjemme, naar han kommer med Regningen; thi han er „li'e saa klog, som selve Paven er i Rom“. Og, siger han, „naar man har Humøret, saa behøver man ej Mønt.“ — I en faldstersk By kom de 1918 Skrædderen i Tønden til Fastelavn, men det blev en dyr Tøndeslagning (Dagens Nyheder 1/3 1924).

Endnu kan tilføjes et Lystspil „Mon tailleur“ af Alfred Capus (f. 1858), som nylig gjorde stor Lykke i Paris, men som jeg ikke kender; og i Spanien Montoro, „Skrædderen fra Córdoba“ († 1480), som skrev frække Satirer (Pidal: Poesía jugaresca, 423. Pfandl: Spanische Literaturgesch. 51).

»DE TRE HELLIGAFTENER« SOM JYSK FOLKEDIGTNING

AF

P. ENGELBRET PEDERSEN

St. St. Blicher har i „De tre Helligaftener“ skabt en Novelle paa Grundlag af en jysk Røverhistorie, Novellen berettes i folkelig Fortællestil og er fortalt for folkelige Tilhørere. Det kan da være interessant at se, hvilke Virkemidler Blicher har anvendt for at give Fortællingen et ægte Præg. Det vil i dette Tilfælde sige, at jysk Sprogfarve skal præge Fremstillingen. Gennemført jysk Stave-maade er ikke nødvendig, indflettede jyske Ord og Vendinger virker ofte mere troværdigt end Forsøg paa „Fotografering“ af Sproget. Dernæst kan man forlange, at Karaktertegningen skal have folkelig-jysk Præg, og endelig maa fordres, at Fortællingen følger de episke Love for Folkedigtning.

Min Hensigt er da først at behandle Sproget, dernæst Karaktertegningen og sluttelig Handlingens Tilretteæggelse. Som Resumé skal endelig drages nogle Sammenligninger mellem Anekdoten i „Jyske Røverhistorier“ (1824) og Novellen „De tre Helligaftener“ (1841).

Sproglig set falder „De tre H.“ i tre Afsnit 1) Indledning i Skriftsprog, 2) Handling i Talesprog og 3) Afslutning i Skriftsprog. „Dersom du, min Læser! o. s. v.“ forudsætter en Læser, medens, „som jeg nu skulde fortælle“, hører hjemme i Talesproget. Blicher beretter nu sin Fortælling som folkelig Fortæller, runden af samme Rod og indlevet i samme Forestillinger som Tilhørerne. Derfor kan han bruge Dialektord og Dialektformer af Ord. Han taler om „Helmisser“, „Bæls“, „Staarrisknægt“, „Lyseklyne“, og Anvendelsen af Ordene er ganske korrekt. „Helmisse kalder de jyske Bønder

et gammelt øghoved, som de ej vil føde over, men ved Allehelgens-tid udjager till at gå på marken, indtill det dørr af sult“. (Rostgaard i „Feilbergs Ordbog“). — Paa samme Maade har „Bæls“ Hævd i jysk Tale. „De æ træls å wær bæls, de æ pro'l å wær ko'l (det er svært at være „Bæls“ — en Dreng paa 14—16 Aar — herligt at være Karl).

„Staarrisknægt“ bruges den Dag i Dag paa Mors, og „Lyseklyne“ er almindelig kendt.

Brug af stedsfarvede Ord er naturligvis kun en nødvendig Forudsætning for en folkelig Fortæller. Han maa nødvendigvis bruge Ord fra Almuens daglige Liv, men „Valget af Stoffet gør ingen til Poet, men Livssynet — Pulsslaget — Tonen — hvordan han har hørt — hvordan han har set“, Det afgørende er, om Blicher har givet Udtryk for et folkeligt Livssyn, om han — for at blive i Citatet — har følt Folkehjertet banke, om han har forstaaet at give et troværdigt Billede af Folkelivet og udført Billedet i Overensstemmelse med de Love, hvorover Folkesagn og Eventyr er bygget.

Opgaven bliver da først og fremmest at undersøge, om den elementære Stil er i Overensstemmelse med det talte Sprog og derfor kan betragtes som fuldt ægte Udtryk for jysk Almues Tænke- og Følemaade, og om den objektivt beretter om Begivenhederne, men samtidig giver Fremstillingen personlig Farve gennem særegen Sprogkonstruktion. Folkelige Fortællinger kan ikke alle skæres over een Kam, naar det gælder en Undersøgelse af den elementære Stil — anderledes med den totale Stil (Kompositionen). Man maa derfor nødvendigvis eftergaa Sætningsbygning, Ordføjning, Ordvalg o.l. og godtgøre, at netop denne Stil kan lyses i Kuld og Køn som folkelig i den Landsdel, hvor Begivenhederne finder Sted.

Stilen er letfattelig, uden Svulst og Retorik. Alligevel trænger Blicher ind til Hjerteroden af sine Personer; han har med stilfærdige Ord og smaa sproglige Virkemidler vise os Sjælebrydninger saaledes, at vi forstaa, at det, han skildrer, er ægte. Han følger Simpelhedens Lov i sin Ordføjning, hvorved han opnaar, at Tilhørerne let og umiddelbart kan forstaa og følge Udviklingen af det, som sker. Dette træder tydeligt frem, naar han skildrer et Menneske. Her kommer de beskrivende eller bestemmende Ord først. Ma-lbs præsenteres for os: „Hun skal have været knøv og snøg, dette her Kvindfolk“. Vi faar straks det egentlige at vide;

rent umiddelbart fæstner sig i Erindringen netop det, som Fortælleren vil samle Opmærksomheden om.

Paa samme Maade: „Sølvknapper havde han i Kjole og Vest ...“. Der er intet i denne Forbindelse, som kan lede os paa Afveje, Interessen er ikke delt, men straks samlet om det væsentlige. Det bestemmende her er naturligvis Sølvknapper; hvor han har dem, er ganske underordnet. Hvis nu Blicher havde skrevet: „Hans Kjole og Vest var prydet med Sølvknapper“, var Ordstillingen mere i Overensstemmelse med Normalprosa. Men hos den primitive Tilhører vil der et Øjeblik opstaa Forvirring til Trods for det vejledende „prydet“: Kjolen, Vesten, Sølvknapper giver Kjolen „Forvægt“; ganske vist faar Sølvknapperne „Bagvægt“, men denne maa tilrettelægges for at kunne virke fremhævende. Et Barn og en folkelig Fortæller sætter i Spidsen og betonere det Ord, som betegner det egentlige.

Ganske det samme finder vi i Skildringer af Sjælstilstande. Det, som skal fange Interessen, sættes forrest: „Den, der blev glad, det var Sejer!“

En længere Udvikling giver straks Tilhørerne en Pegepind: „Hør, det er disse Røvere, der nu saa længe o. s. v“. Først langt henne i Udviklingen faar vi at vide, hvad Røverne vedkommer Sejer, men Interessen er samlet om det centrale: Røverne. En lignende Tilrettelæggelse af Stoffet naas ved Ord og Udtryk som: „Hør!“ — „Men saa skal I høre, hvad Støderen tog sig for“.

„For jeg skal sige os ...“. Herved spændes Tilhørernes Opmærksomhed, men først og fremmest er det en Vejledning, et Vink om, at nu kræves der Opmærksomhed — ganske som naar man giver et Barn en længere Besked, som skal opfattes nøjagtigt.

I folkelig Fortælling gaar man ingen Omveje, men fortæller saa ligefremt som muligt. Pirringsmidler er ganske overflødige, da Tilhørernes Opfattelsesevne paa den ene Side ikke er sløvet af Overlæsselse og paa den anden ikke skolet nok til at kunne bringes i større Affekt ved Kunstgreb; snarere risikerer man ved Udpensling at bringe Forvirring i Tanken. Man kan endda føre Tanken om letfattelig Stil videre og kræve, at alt overflødigt skal skæres bort, og kun det betydningsfulde drages frem. Saaledes kan et Verbum bortskæres i Sætninger, som betegner, at en Bevægelse foregaar under spændende Omstændigheder: „Og de ind i Stuen, og Stodderen med dem“. Et Hjelpeverbum kan ogsaa

udelades: „Der skulde ingen tænkt andet, end at han med det samme vilde fløjet paa ham og torsken ham“. I henvend en Snes Tilfælde bruger Blicher disse Udeladelser.

I Normalprosa vil man anvende Adverbier som: endelig, imidlertid, derimod, følgelig, nemlig, derfor, saaledes, derefter. Den folkelige Stil kræver mere konkrete Ord som: dér, her, da, saa, nu; de førstnævnte er for abstrakte og fremmedartede og hører mere hjemme i Skriftsprog end i Talesprog. Medens man i Normalprosa forkaster hyppig Brug af „da“ og „saa“ (Otto Benzon siger i „En Skandale“: „Fjorten Gange „og saa“ i Løbet af tyve Sekunder! Det er et henrivende Sprog, vore unge Damer taler!“) bruger man dem i Folkesproget som Hvilepunkter baade for Tilhøreren og Fortælleren. „Saa gik han; men da han var kommet et Stykke fra Gaarden, der møder han Ma-lbs, der havde været henne hos Sejers, og saa siger han da til hende“:

En Optælling af Adverbierne i „De tre Helligaftener“ har givet til Resultat, at Forholdet mellem „Abstrakt-Gruppen“ og „Konkret-Gruppen“ (Grupperne omfattende de af mig anførte Eksempler) er 1:20. Dette viser, i hvor høj Grad Blicher har kunnet lægge Normalsproget paa Hylden, og tillige, hvor fortrolig han var med Almuens daglige Tale. Denne Fortrolighed strækker sig ogsaa over Kendskab til særegne Ordformer som: fornyssen, imidlergodtid, han lo „smaaligt“, og adskillige andre.

Det næste Spørgsmaal bliver nu Ordføjnings Folkelighed. Den folkelige Ordføjning er simpel og letfattelig; Perioderne maa ikke være „kinesiske Æsker“ med indskudte Sætninger og „Rangforordning“ ned i tredje og fjerde Led. Tilhøreren har ikke Forudsætning for samtidig at kunne følge Indholdet og glæde sig over Formen. Fortælleren skal altsaa ikke tage Skønhedshensyn — ikke engang altid Hensyn til det korrekte i grammatikalsk Henseende, men fortælle saa anskueligt og jævnt, men samtidig saa koncentrerende som muligt.

I „De tre Helligaftener“ bruges meget faa Bisætninger i Forhold til Hovedsætningernes Antal. En Statistik viser, at Forholdet mellem Helsætningers og Ledsætningers Antal er 7:3¹). Forbindelsen mellem de mange Helsætninger er den simplest mulige; hyppigst forekommer Brugen af „og“. „Saa kom Skovfogden til

¹ 358 Helsætninger, 153 Ledsætninger. Ufuldstændige Sætninger, Udraab o. l. er ikke opført.

og han skældte, og Ridefogden, og tilsidst den velbyrdige Jørgen Marsvin. Og de gav alle sammen ondt af sig paa Bonden, for det at han var kommet til Hove med saadanne Ralliker“. Denne Forbindelse bestaar udelukkende af Helsætninger med Undtagelse af den sidste, som imidlertid i sin Form nærmer sig til at blive en Helsætning, idet „fordi“ er omskrevet til det i Jysk almindeligt brugte „for det at“. Tilsvarende er: „De havde spist deres søde Grød, og hvad de ellers fik bagefter, og Bæsterne havde faaet deres sidste Gift, og Sallsdøren var stængret, og de havde sungel en Julesalme, som de plejede, og lavede sig til at komme til Ro“. Dette er udpræget Fortællestil; i Normalprosa vilde man antagelig have indledet hele denne Udvikling med en Ledsætning („Efter at ...“) og ordnet Perioden, saaledes at det samlende blev Helsætningen „lavede de sig til at komme til Ro“. Dette forudsætter imidlertid et Overblik, som den folkelige Fortæller ikke maa vente at finde hos sine Tilhørere (og næppe selv har!); han giver da Stykke for Stykke, fast og konkret, sine Oplysninger uden at tage Hensyn til Formen. Som nævnt kan Indledningen og Slutningen ikke opfylde dette Krav: „I Hulen fandtes en grov Hoben Sølv og Guld, og deriblandt en Ring, som kendtes for at være en, der havde tilhørt den Herre, hvis løgnagtige Paasagn voldte Ma-Ibs saa stor en Fortrød“. En Mand af jysk Almue vilde aldrig af Vellydshensyn skifte med Brugen af „som“ og „der“; her er anvendt rent Skriftsprog.

Ikke alene ved Sideordning af Sætninger han man anskueliggøre — at man ogsaa med megen Kunst kan benytte overvejende eller saa godt som udelukkende Helsætninger, ser jeg bort fra, da vi der saa tydeligt er inde i tilstræbt Sprogkonstruktion, at denne Side af Sagen slet ikke foreligger i nærværende Tilfælde — men man kan endvidere inden for den enkelte Sætning finde Bestræbelser i Retning af primitiv Fortællemaade. Saaledes kan man udskille de enkelte Momenter i Tanken. Ogsaa det finder vi Eks-empler paa: „Det saa ilde ud for de sølle Folk der til Ibs. Manden og hans gamle Mor og hans Datter, de blev saa forbævrede ...“ — Fællesbetegnelsen „de sølle Folk“ udstykkes for at give Fantasi og Følelse Tid til at beskæftige sig med hver enkelt Person og derved faa det fulde Indtryk af Situationens Alvor; sluttelig sammenfattes og fastholdes Indtrykket i det malende og umiddelbart forstaaelige Udtryk: „— de blev saa forbævrede“. Paa ganske

tilsvarende Maade skildres Ventetiden, da Sejer holder Røverne i Skak, indtil Herremanden kommer. Røverne pines af Frygt, Ib og hans Datter svæver i Uvished, Sejer kan ikke „buse ud med“, hvad der er i Gære.

Endnu en Tilstræbelse i Retning af at dvæle ved Situationen maa nævnes, nemlig Brugen af betydende Verbum, sammenflettet med ubetydende: „Da Sejer kom over til Kærestens, saa stod hun og havde allerede smykket sig“, eller: „Sejer sidder og ser paa dette her“, og: „Men saa kommer denne her Baron og staar og lurar paa det“.

Typisk er endvidere Brugen af Navnetillæg. „Den største og ældste af de unge Røvere — „og det var justement ham, Skovlouringen“ — i Stedet for: — „det var Skovlouringen“; „ham“ forbereder og samler Opmærksomheden om det egentlige, som faar det fulde Eftertryk i det hosstillede „Skovlouringen“. Af samme Art er: „Ib havde en Hyrdedreng, saadan en Bæls, en Staarris-knægt“; i Normalprosa vilde man have skrevet: „Ib havde en tolv-fjortenaars Hyrdedreng“, eller: „Ib havde en Hyrdedreng paa 12—14 Aar“. Man vilde ikke have anvendt Navnetillæg. Her er det gjort, da det indeholder en konkret og adskillende Bestemmelse af Hyrdedrengen i højere Grad end Normalprosaen giver — vel at mærke, hvis man er Jyde, da Udtrykkene er helt jyske.

Andre Former af fremhævende Sprogkonstruktion har vi i Udtryk som: „dette her Kvindfolk“; Opmærksomheden holdes samlet om Personen. Paa samme Maade: „Jeg huer ikke ret denne her Skovlouring“. Tilhørerne faar Tid til at genfremkalde i Bevidstheden, om der virkelig var noget fordægtigt ved Manden, og hvad det fordægtige var. Ganske tilsvarende er: „Saa kommer denne her Baron“.

Af lignende Art er Fremhævelse af enkelte betydningsfulde Ord, ikklædt rytmisk Form. Herremanden siger til Sejer: „Kan du finde mig dem og binde mig dem ...“ Da Sejer derpaa har Røverne i „Klemhærken“, henholder han sig til Herremandens Løfte med Ordene: „Nu har jeg fundet dem og bundet dem“. Ganske tilsvarende Eksempler paa Ordspil kan findes i Sagn og Folkeeventyr: „En er flink til at rive, en anden til at drive“.

Som Afslutning paa den sproglige Undersøgelse skal nu anføres en Oversigt over de Sprogfigurer, som Blicher anvender. Oversigten skal omfatte Brugen af Antitese, Paradox, Hyperbol, Litotes og desuden Lignelsers Brug.

De to første hører hjemme i Kunstdigtning, navnlig dramatisk Digtning, men ikke i primitiv Folkedigtning, og til Bevis for Blichers Ægthed i Folkestilen tjener, at jeg ikke har fundet noget Eksempel, som kan henregnes til disse Grupper.

Derimod maa Udtryk som: „Du skal ikke give en Skilling for dit Fæstebrev“. „Saa mange Herrer og Fruer, som der er Blade i Avnsbjerg Skov ...“ henregnes til de afrundede, overdrevne Udtryk (Hyperbol), som er saa almindelige i primitiv Digtning, men forkastes i forstandsmæssig Kulturdigtning (f. Eks. i den franske Klassicisme). I alt har jeg fundet syv Eksempler, som maa henregnes til denne Gruppe. — Det næste Spørgsmaal bliver da Brugen af Litotes. Af Litotes i strengeste Forstand har jeg fundet seks, f. Eks.: „Han var ingen Stodderkumpen“, „han var ikke bagerst, da Døren fløj op“. Men en Mængde Udtryk staar lige paa Grænsen som: „For gammel maatte hun da heller ikke være ...“ I det hele taget bruges den negative, lemsfældige Fortællemaade, noget, som skal blive nærmere belyst ved Undersøgelsen af, hvilke Midler Blicher anvender ved Karaktertegningen. — Derefter gælder Spørgsmaalet Lignelser. Lignelser hører hjemme i Kunstdigtning og ikke i Folkedigtning; at sammenstille to Billeder, som man maa ved en Lignelse, kræver langt større Forudsætninger end at anvende eller opfatte et enkelt Billede, som kan belyses Punkt for Punkt. Blicher har et Sted tilsyneladende anvendt en Lignelse, som dog maa gøres til Genstand for nærmere Omtale. Sejer siger: „Det bæres mig for, at vi dog skal have hinanden — om der saa var saa mange Herrer og Fruer til, som der er Blade i Aunsbjerg Skov“. Dette ser ved første Øjekast ud som Brud paa Folkedigtningens Love, men for det første har Blicher brugt det som Stemningsudbrud for Sejer, da han staar paa det kritiske Højdepunkt af sin Bane og er i stærkt oprørt Sindsstemning; for det andet er Lignelsen ikke fuldt gennemført. Den egentlige Lignelses anden Form skal staa i direkte Forhold til den første, uden at have noget mere at gøre med Individets reale Selv end i den første Forestilling, men i nævnte Eksempel fører Hovedforestillingen (Herrer og Fruer) til det billedlige Udtryk, som danner Hvilepunkt for Forestillingen, og derved berøres Individets Følelsesliv (Avnsbjergskov — Pinsefesten med Dans for de unge).¹

¹ jævnfør Agnete Bertram: „De tre Helligaftener“, Edda 1915.

Som andet Hovedafsnit skal nu Karaktertegningen undersøges. Her vil vi stille den Fordring til Blicher, at han gennem folkelig Fortælling skal karakterisere sine Personer ud fra Forhold og Tildragelser, som naturligt kan sættes i Forbindelse med disse; Begivenhederne finder Sted i Jylland, Personerne er jyske Bønder, derfor maa de tænke og handle som saadanne.

Lad os først betragte Hovedpersonen Sejer. Vi faar ikke ringeste Fingerpeg i Retning af Udseende eller Væsen, første Gang han nævnes. Den eneste Oplysning er, at han er eneste Søn og bor i Uannet. Derpaa stilles han i forskellige Situationer, og lidt efter lidt lærer vi ham at kende. Først ser vi hans Stilling til Ma-Ibs' Hjem. Han taler med Faderen om sine Giftermaalsplaner og henvender ikke et Ord til Kæresten — ganske som Espen i „Hosekræmmeren“. De unge er enige og taler ikke om deres Forhold i andres Nærværelse. Blicher betoner selv i „Hosekræmmeren“, at Skildringen af denne Tilbageholdenhed hos de unge er ægte: „Den unge Kræmmer nikkede ad dem med en saa fuldkommen rolig og uforandret Mine, at jeg skulde have troet, den skønne Cecilia var ham aldeles ligegyldig, hvis jeg ikke havde vidst, at Kærligheden i et saadant Bryst kan være stærk, hvor stille den end lader o. s. v.“

Sejer vil søge Hjælp hos Herremanden; han ser klart Risikoen derved, men gaar rolig Faren under Øje. Her faar han sin Opgave at vide, men han gør intet for at opfylde Forlangendet; en Jyde handler ikke straks, naar det gælder om at tage Initiativet til en Handling; gælder det derimod om at afværge en Fare, handler han baade hurtigt og resolut. Hvordan skildres Sejers Skuffelse? „Han aad ikke noget den Aften“. Der siges intet om Fortvivlelse, Haabløshed, Vrede, Sønderknuselse, Forbandelse over en ulykkelig Skæbne, men gennem disse jævne Ord faar Tilhørerne alligevel et fuldt ægte Indtryk af, hvor nær til Hjerte Sorgen gaar ham: naar en rask og sund Bondekarl ingenting spiser, er der noget alvorligt paa Færde med ham.

Endnu ved vi intet om, hvorvidt han kan bestaa Prøven, ja snarest skulde man vel tro, at han havde opgivet alt og lod Tiden gaa, „som den kunde“. Da vækkes pludselig vor slumrende Interesse. Mens Ma-Ibs er hos „den naadige Frue“, sidder Sejer og ser paa de elendige „Ralliker“, som ikke kan trække Vognen. Han morer sig, for er der noget, han har Forstand paa, saa er

det Heste — her er han ægte Jyde. Thorkild Gravlund skriver i „Dansk Folkekarakter“: „En sjællandsk Bonde mødte en Kending, der fulgtes med en Jyde. De hilste paa hinanden, men Jyden hilste ikke, han gik rundt om Køretøjet og saa paa Sjællænderens Bæster. — Saadan var der ogsaa en jysk Bonde, som kørte for Doktoren, og da de mødte et Køretøj, og Doktoren spurgte: Hvad er det for en Mand? svarede Jyden: A kendt eet di Bæster! —“

Sejer smiler: to Heste, som er saa elendige, at de ikke kan trække en Vogn med en enkelt Egekævla paa, er virkelig komiske — i hans Øjne; at det er Synd for Hestene (retten stræng faa di sølle Bæster“) ligger bagved. Derpaa bestaar han Kraftprøven med Glans. Nu lyser paa een Gang Helteglorien om hans Pande — eller rettere: om hans svulmende Muskler. Her viser han noget, som Almuen forstaa, og som er det første Skridt mod Hædersnavnet „Stærke-Sejer“.

„Først næ der æ Nø o fa'r, kommer Jyden ud a Dar“, synger Blicher i „Jyden“; det bekræftes i det følgende. Vanskelighederne vokser, Naadigherren og Fruen jager Ma-Ibs paa Døren, og alle Sunde synes lukte. Da føjes et nyt Træk til Sejers Karaktertegn: hans Sejrsvilje vokser med Vanskelighederne, og han kommer med et Stemningsudbrud, som til daglig vilde forekomme Bondekarlen meget fremmed. Yderligere forværres Situationen, da de naar hjem og finder den frygtelige Bejler. Sejer fløjter ikke den Aften: han har meget alvorlige Ting at tænke paa.

Endelig kommer den afgørende Kamp, og „Jyden kommer ud a Dar“ og „genner“ det onde væk. Nøden er overhængende, og nu kan Sejer handle, resolut og modig lægger han sin Plan og udfører den øjeblikkelig. Dog forlader den jyske Flegma ham ikke, Racepræget bibeholdes: „Nu vil jeg se, om jeg kan klemme eders Maveskind!“ siger han til Røverne; man mindes: „Tøv lidt“, sa' Jyden ved Fred'riksstad!

Dermed er Sejers Heltebedrift fuldført, og „Blichers Aladdin“ har fortjent sit stolte Navn „Stærke-Sejer“.

Den, som kommer Hovedpersonen nærmest i tilstræbt Udformning, er Kæresten, Ma-Ibs. Dog er hun ikke saa indgaaende skildret som Sejer. Vi faar straks en Antydning af hendes Egenskaber i Modsætning til, hvad vi fik ved Præsentationen af Sejer. Det falder vanskeligt i folkelig Fortællestil at finde Situationer til Belysning af Kvindens særegne Egenskaber, derfor fortæller han,

at hun er „knøv“ og „snøg“. Derimod forstaar han udmærket at skildre hendes alment-menneskelige Egenskaber. „Hun skottede ikke efter andre end efter Sejer“; indtil Sagen er ordnet mellem Sejer og hendes Far, maa hun nøjes med at „skotte“ efter ham. Hun er trofast imod ham, men tør ikke sætte sig op mod sin Fars nøgterne Syn paa deres Forhold. Det er vigtigt at lægge Mærke til, at hun sjældent staar alene i karakterbelysende Situationer; hyppigst stemmer hendes Reaktion mod Tildragelserne ganske overens med Sejers. Naar han mister Madlysten, har hun det „ikke bedre end godt“, og naar han holder op med at fløjte, forstummer hendes Sang. De følges ad i Haabet og i de trange Stunder: „De blev ikke ganske modfaldne ...“ — „De satte deres Haab til Fremtiden“.

I eet Tilfælde skildres Ma-Ibs dog selvstændigt, nemlig paa Herregaarden, hvor hendes rene Kærlighed til Sejer danner saa smuk en Modsætning til „Baronens“ ækle Forførelseskunster.

I øvrigt faar vi det Indtryk, at hun mindre end Sejer taaler Modgang; da han i det kritiske Øjeblik udtaler sin stolte Forhaabning, sukker hun, „som hendes Hjerte skulde briste, men hun sagde ingenting“. Ved Hovedopgøret er hun kun Bifigur; det er ikke hende, som ved Snildhed og Mod frelser sit Hjem fra Røvernes onde Anslag, men hun er daanefærdig, og først da Kæresten har Røverne i „Klemhærken“, er hun modig.

Af Bipersonerne er Ib og „Skovlouringen“ udførligst tegnet. Den snu Ib vurderer Bejleren paa Bondevis; han vil ikke tvinge sin Datter til at opgive Sejer, men godt antage ham som Svigersøn, hvis han kan forsørge Datteren honnet. Han er faamælt og bringes vanskeligt ud af Fatning; dog studser han, da Ole Brødløs viser ham den vægtige Sølvkæde. Hans Replikker er lakoniske; da Ma-Ibs spørger, om hun og Sejer da ikke kan „komme sammen“, lyder Svaret kort og godt: „Ja, paa hvad?“ Dermed var den Samtale forbi. Den faamælte Jyde lever den Dag i Dag i Fortællinger (og i Virkeligheden); en jysk Gaardmand har fortalt mig følgende Eksempel: En Aften i en Bondegaard spurgte Konen Manden, som var ved at gaa i Seng: „Vil du til Marked i Morgen?“ — Manden: „H. naa: — Tavshed. — Næste Morgen stod Manden op: „A trour et!“ sagde han, og Konen var ikke i Tvivl om, hvad „Troen“ gjaldt.

Over for denne snu og faamælte Mand stilles nu Røveren.

De er hinanden modsatte; Ole praler af sin Rigdom og sine fornemme Forbindelser („ikke nogen Stunthosetøs“!), medens Ole nøjes med at indrømme, at „en saadan en (Ma-Ibs) ikke vokser op af Lyngtoppene hver Dag“ — ganske vist ved han udmærket godt, hvad hun er værd, men paa ægte Jydemaner gemmer han sin Viden for sig selv — rigtignok paa en saadan Maade, at ingen kan være i Tvivl om, hvad hans egentlige Tanke er.

De øvrige Bipersoner faar vi kun lidt at vide om; Herremanden berømmes for sine Kræfter og sit Mod; den gamle Kone er med sin „forbævrede“ Tilværelse slet ikke udformet som Karakter.

Efter at Karakteriseringen nu er behandlet, bliver Spørgsmaalet da, om Blicher ved Udførelsen af denne har overholdt Folkedigtningens episke Love. Dermed belyses samtidig Handlingens Tilrettelæggelse, da det er saa udpræget gennem denne, Karakteriseringen foregaar.

Fortællingen handler om den stærke, aabne og ærlige Bondenkøs, som kæmper for sin Brud. Som Askeladden har han kun sin ærlige Vilje og sin naturlige Uforknythed — samt sine Kræfter som særlig Gave. Modstanderne er „de store“: den vrangvillige Herremand og den rige Rival. Herremanden holder hans Skæbne i sin Haand, og Rivalen søger ved Hjælp af sin Rigdom at erobre hans Brud.

Handlingen er saa den, at Sejer, som Helten (muligvis forjættende) hedder, tildrager sig Herremandens Opmærksomhed og faar opgivet den Bedrift, som han skal udføre for at faa „Prinsessen og det halve Kongerige“: Ma-Ibs og Fæstegaarden. Dette ene Motiv fastholdes derefter fra Optrin til Optrin; alt tjener til Belysning af navnlig Heltens Karakter, men ogsaa, navnlig i Begyndelsen, til Belysning af Heltindens. Dette er ganske i Overensstemmelse med „Midtpunkt-Loven“.

Som Følge af denne stærke Koncentration forekommer kun faa Personer. De grupperes naturligt om 1) Ma-Ibs Hjem: Ib, Konen, Ma-Ibs og Tjenestedrengen. — 2) Sejer — hans Familie nævnes slet ikke, da den ikke griber ind i Handlingen. — 3) Herregaarden: Herremanden, den naadige Frue, Baron, Skovfogden og Ridefogden. — 4) Røverne, af hvilke kun Hovedpersonen navngives. Hertil kommer Bonden og Svendene, men de er kun nødvendige Bipersoner.

Personerne taler sammen to og to. Naar en ny Person kommer til, enten gaar en af de to eller sysselsætter sig med noget andet og glider ud af Samtalen. Skovlouringen taler til Ib, som gør Forsøg paa at faa Ma-Ibs interesseret i Samtalen, men hun gør sig et Ærinde ud. Senere taler Ole Brødløs med hende, men da er Faderen ikke til Stede. Da Sejer vil op at tale med Manden, retter han sine Ord til Ib og taler ikke med andre i Stuen. Sejer og Ma-Ibs taler ikke sammen i andres Nærværelse, men kun paa Tomandshaand.

Tilhørerne orienteres først med Hensyn til Tid, Sted og Personer, inden den egentlige Handling berøres, og denne indledes ganske i Kontakt med „Indledningsloven“. „Som jeg nu skulde fortælle, saa var det engang, og det paa selve Paaskelørdag, at en Mand kom ind til Ibs“. Vi springer ikke pludselig ind i en bevæget Handling med mange virkende Personer, men een for een præsenteres Personerne for os, og først efterhaanden naar vi fra „det enkelte“ til „det mangfoldige“. Der medtages ikke noget, som ikke direkte har Indflydelse paa Hovedpersonernes Skæbne, og først lidt efter lidt naar vi frem til Brydningerne.

Selve Kampen er udformet i tre Afsnit, Folkesagn og Folkeeventyrs „Tretalslov“. Allerede i Gudesagnene finder vi Tredelingen: Thor drikker tre Gange af Hornet hos Udgaardsloke, Tjalfe løber tre Gange. — I „Vøluspå“ galer tre Haner (den røde, den gyldne og den sorte). Helten rider tre Gange, inden han naar helt op ad Glasbjerget. Derved bliver der Lejlighed til uden kunstfærdige Midler at give en fyldig Fremstilling og at øge den dramatiske Spænding: Helten naar første Gang halvt op ad Bjærget, anden Gang til Randen og tredie helt op („Bagvægtsloven“). Samtidig giver Inddelingen faste Holdepunkter i den mundtligt overleverede Fortælling.

Blicher har fulgt denne Lov og delt sit Stof mellem de tre Højtider Paaske, Pinse, Jul. Paasken bringer den rige Bejler — Heltens og Heltindens Prøvelser begynder. I Pinsen gentager han sit Besøg og er mere paagaende end sidst. Til sidst kommer saa det tredie og afgørende Angreb Juleaften, hvor Helten sejrer, og Skurken faar sin Straf.

Som oftest finder man i Folkedigtning Modsætninger: den rige og den fattige, Kæmpen og Dværgen, den onde og den gode. Selv om det ikke udtrykkelig betones — som i nævnte Eksempler —

danner Sejer dog en tydelig Modsætning til Røverne; som de er snu og fejge, er han aaben og modig. Modsætningen mellem den stortalende Skovlouring og den faamælte Ib er allerede nævnt, ligesaa Ma-Ibs Renhed over for Baronens Ækelhed.

„Tvillingeloven“ siger, at naar to Personer udfører en Handling sammen, er de derved betegnet som mindre end den, som staar ene. Kæte og Vige er mindre end Uffe; Gunnar hæves højt over sine Modstandere i Kampen ved Rangaa, og Stærkodder er langt større end Angantyr, som har sine Brødre til Hjælp. Blicher understreger Sejers Styrke ved at stille ham mod seks.

Endelig skal nævnes „Hvileloven“: den beroligende Afslutning, som følger efter det stærkt bevægede Opgør. „Prinsen og Prinsessen levede lykkeligt i mange, mange Aar!“ — Her angives Hovedpersonernes senere Skæbne; men ogsaa Bipersonerne kan gøres til Genstand for Omtale — Blicher fortæller baade om Røvernes Straf og om Heltens og Heltindens Lykke¹.

Sammenligner man nu til Slut „Jyske Røverhistorier“ med „De tre Helligafter“, bliver man først rigtig klar over, hvilket Mesterværk Blicher har skabt ud fra Anekdoten fra 1824. Han ændrer Handlingen. Overfaldet paa Ibs Gaard motiveres gennem Besøgene i Paasken og Pinsen, først i Julen sker Overfaldet. En Kærlighedshistorie bliver det centrale, hvor før Røverne samlede Opmærksomheden om sig; i Stedet for en tilfældig Tjener udfører Hovedpersonen Heltebedriften.

Den elementære Stil er ogsaa ændret meget. Ordret Tale bruges næsten ikke i Anekdoten, men meget og særdeles malende i Fortællingen. Troværdigheden er ganske anderledes underbygget; i Stedet for: „... jeg ved ikke naar“ — angives: „for et Par Hundrede Aar siden“. „Qvindens“ Navn nævnes ikke 1824, men 1841 siges der, at Navnet ikke huskes „saa nøje“ — en Tilstaaelse, som giver Fortællingen Tilforladelighedens Præg.

I det hele fattes det dramatiske i „Røverhistorien“, naar man lige undtager det Øjeblik, da Tjeneren gaar ind til Røverne; gennem omhyggelig Tilrettelæggelse af Situationen rummer derimod Novellen dramatisk Spænding i stigende Grad fra Begyndelse til

¹ Fremstillingen af „De tre H.“ og „de episke Love“ har Ax. Olrik; „Episke love i folkedigtningen“ (DSt. 1908) som Grundlag.

Ende. Den er en ypperlig Folkefortælling, genialt bygget ud fra indgaaende Kendskab til den jyske Almues Liv og Tankegang. „Røverhistorien“ er en Avismeddelelse, hvor kun Overfaldet interesserer og de enkelte Personer ikke indbyder til nærmere Bekendtskab — man vilde maaske nok finde det uhyggeligt, hvis Røvernes Udaad fuldbyrdes, men Forstaaelsen af, at her stod levende, særprægede Menneskers Liv og Lykke paa Spil, faar man først gennem „De tre Helligaftener“. Medens Personerne fra 1824 er os ganske fremmede, nærer vi Venskabsfølelse — maaske endog Slægtsfølelse — over for de sympatiske blandt Personerne fra 1841. Blicher har omarbejdet sit Referat til en levende Fortælling.

EN HELLIG-TRE-KONGERS-UISE OG HELLIG-TRE-KONGERS-DANS I DANMARK.

AF

MARIUS KRISTENSEN

I Nyerups og Rasmussens „Danske Viser“ (1821) findes I, nr. 55 en vise om de hellige tre konger, som er kendt fra flyveblade fra 1642 (afskrevet i Vibeke Bilds kvarthåndskrift nr. 79) og 1697, foruden at den er „mangfoldige gange oplagt“ i det 18. århundrede. En melodi til denne vise, formodentlig indsendt til kæmpeviseudgaven, er trykt i samme værk II, tillæg s. XVIII.

Vi kalder denne gamle flyvebladstekst A og begynder med at aftrykke den og melodien, selv om de måske stammer fra ret forskellige kilder (melodien transponeret fra G-dur til F-dur).

God af - ten, god af - ten båd mand og kvind',
hus - bon - den med al hans hus - ge - sind.

- A.** 1. God aften, god aften både mand og kvind' ::
husbonden med al hans husgesind ::
2. Gud give eder et lykosaligt nytår ::
fra al ulykke eder Gud bevar! ::
3. Vi ville eder en vise kvæd' ::
som kommer al verden til trøst og glæd' ::
4. Der Kristus var født i Bethlehems stad ::
de hellige tre konger både lystig og glad ::
5. Af Susa den stad i Persien-land ::
de rejste og drog med heste og mand ::

6. Til de komme til Jerusalem :|:
bleve siden henvist' til Bethlehem :|:
7. De vise for Herodes mon gå :|:
de nejed' og bukked' med stor attrå :|:
8. Herodes adspurgte og sagde så :|:
I ædle herrer, hvor komme I fra? :|:
9. De hellig tre konger med stolten ær' :|:
svared': af Østerland komme vi her :|:
10. Herodes svared', som han vel tord' : :
Hvorfore er da den ene så sort? :|:
11. Sort er han og velbekendt :|:
en herre og konning i Morenland :|:
12. Herodes spurgte: hvad er eders begær :|:
at I så langvejs er kommen her? :|:
13. De svarede: den nyfødt Jøde-kong :|:
søge vi efter og spørge derom :|:
14. Ti at vi hans stjerne i Østerland :|:
have set og fornummet, er vist og sandt :|:
15. Herodes forfærdes over de ord :|:
han kaldte de hølærde straks på fod :|:
16. Så mange som i Jerusalem var :|:
at de skulde sige ham åbenbar :|:
17. På hvad sted deres Messias og Krist :|:
skulde fødes og komme til verden vist :|:
18. De svarede hannem: i Bethlehems stad :|:
som Micheas profet haver spåd :|:
19. Herodes fremkaldte de vise på ny :|:
sagde: drager bort til Bethlehems by :|:
20. Der leder og spørger med ganske flid :|:
finder I barnet, da kommer igen hid :|:
21. Og vider mig tidning, at jeg for vist :|:
kan og besøge den samme Krist :|:
22. Og der de komme foroven den by :|:
den stjerne, som var skjult, da sås på ny :|:
23. Som ledsaged dennem åbenbar :|:
til huset frem, som barnet var :|:
24. De ginge i huset med glæde og lyst :|:
at de havde fundet det barn så trøst :|:

25. De nejed' og bukked' de konger så fro :|:
påkalded' og hilsed' det barn, der lå :|:
26. De ofrede hannem det røde guld :|:
bad, han vilde være dem nådig og huld :|:
27. De ofrede ham virak og myrra så skær :|:
at han skulde være deres gud og herre :|:
28. Så droge de hjem til Østerland :|:
og prisede Gud, deres frelsermand :|:
29. Gud give vi må det også gøre :|:
hans ord gerne lyde og høre :|:
30. Dernæst bekomme den evige ro :|:
i Himmerig hos hannem at bo! :|:
31. Hvo det begærer sig til gavn :|:
sjunge amen frit i Jesu navn :|:

Nyerup formoder, vel nærmest på grund af melodiangivelsen: „Wir treten daher ohne allen Spott“, at visen stammer fra tysk original. Der må sigtes til Erk-Böhme III nr. 1198: „Wir kommen daher ohne allen spott“, som netop er en Hellig-tre-Kongers-vise, men dennes tekst har vor vise slet ingen berøring med. Det har den derimod med en anden, Erk-Böhme 1194 og 1195 (også i Anhang til Wunderhorn III), som begynder: „Gott so wollen wir loben und ehren“, dog kun for følgende verses vedkommende:

11947, 11958, Wh. 6.	Herodes sprach aus grossem trotz:
Ey, warum ist der hinder so schwarz?
11948, 11959, Wh. 7.	O lieber herr, er ist uns wohlbekannt,
er ist ein könig im Mohrenland.
119411, Wh. 10.	Myrrhen, weihrauch und rotes gold,
wir seind dem kindlein ins herz nein hold.
119416, Wh. 15	Sie zogen über den berg hinaus,
sie funden den stern ob dem haus

(jfr. A 10, 11, 26, 22). De ældste tryk af denne vise er fra 1560-erne og kan altså godt ligge bagved den danske form, men nogen oversættelse af dem er den åbenbart ikke.

Omtrent lige så megen berøring har vor vise med en nederlandsk (Hoffmann von Fallersleben, *Horæ Belgicæ* II = *Niederländische Volkslieder*, 2. Ausg. Hannover 1856 nr. 193 og 194). Nr. 193 lyder efter et hollandsk tryk fra 1754 således:

1. Wij komen getreden met onze starre,
wij zoeken heer Jesus, wij hadden hem gaarne.

2. Wij kwamen al voor Herodes zijn deur,
Herodes de koning kwam zelve veur.
3. Herodes die sprak met valscher hart:
„hoe ziet er de jongste van drie zoo zwart?“
4. Al is hij wat zwart, hij is wel bekend,
hij is de koning uit Orient.
5. Wij kwamen den hoogen berg op gaan,
daar zag men de star zoo stille staan.
6. O starre, je moet er zoo stille niet staan,
je moet er met ons na Bethlehem gaan.
7. Te Bethlehem inne de schoone stad
daar Maria met haar klein kindeken sat.
8. Hoe kleinder kind en hoe grooter god,
een salig nieuwjaar verleen ons god!

Den findes også på flamsk; en længere flamsk form (fra fransk Flandern) er trykt i Coussemaker, Chants populaires nr. 28, men den har jeg ikke set.

En middelalderlig latinsk Hellig-tre-Konger-sang har været kendt her i landet; vi finder den nemlig (med melodi) i Lucidarius-håndskriftet, AM 76, 8vo bl. 4 flg. Men den har ingen som helst lighed med vor vise ud over, hvad selve det fælles æmne fører med sig.

Det må foreløbig stå hen, om vor vise er en bearbejdelse af et tysk digt; men det ser snarest ud, som om den er digtet frit, om end med benyttelse af nogle tyske vers, som forfatteren måske har kunnet udenad.

Der er ikke noget i visen, som tyder på, at der oprindeligt har knyttet sig nogen dramatisk fremstilling til visens afsyngelse. Men senere er den ialfald på nogle steder, blevet benyttet til mere eller mindre dramatiske optog. Om dette har været tilfældet udenfor det gamle danske område, tillader kildernes mangelfulde angivelser os ikke at afgøre, så lidt som, om denne vise har været kendt andensteds. Dog synes et par strofer fra Värmland og Norrland¹ at måtte stå i forbindelse med den. Derimod er den sikkert kendt fra Halland til Jylland.

Lad os først se de rester, der endnu kan påvises i **Jylland**. De er tarvelige nok, men dog sikre. Foruden af vor vise findes

¹ Sv. Ldsm. 1906 s. 12-13, sml. også Mandal-visen (nedenfor s. 76).

der for øvrigt i Jylland som andensteds spor af andre stjerneviser¹. Mellem Randers og Vejle møder vi sporene af vor vise.

Lidt tvivlsomt er det med Voldum (E. T. Kristensen, *Almue-liv IV*, s. 14, nr. 402). Der gik også nogle fra Voldum med julestjernen. De sang:

Der kom tre konger fra Moreland,
de gik efter stjernen fra Østerland.

Derimod er sporene tydelige i det næste tilfælde (Sst., tillæg IV, s. 84, nr. 291 fra Karlby ved Grenå): Om søndagen gik tre drenge med en stjerne og sang for dørene. Om mandagen kom tre gamle mænd, hvoraf den ene var sort. De gik også med stjerne og havde lys i den. Den sorte trådte frem foran de andre, og så sang han, og de andre stemte i med. Der stod i visen:

Hvorfor er han så sort?
Jo, han var en konge fra Østerland.

Men ikke blot nord for Århus finder vi sporene. Feilberg har (*Dansk Bondeliv I*³ s. 286 flg.) en meget malerisk skildring af et Hellig-tre-Kongers-optog; først de tre konger i al deres pragt med stjernen, så jomfru Maria på et æsel (lånt fra herregården) med sivvugge foran sig, Josef, pukkelrygget, med økse og sav, Judas med pengeskatten, udstafferet som nar, Herodes, Simeon og Anna med krykke og stav, og endelig et stort broget følge af tjenere og drenge. De sang den gamle vise, som begyndte:

God aften, god aften både mand og kvinde,
husbonden med al hans husgesinde!
Gud give eder et lyksaligt nytår,
fra al ulykke eder Gud bevår!

Der er adskilligt i skildringen som vækker tvivl, og nedskriveren, Bertel Elmgaard, som var knyttet til redaktionen af „Morgenbladet“, hvor den først fremkom (1888, nr. 4), har utvivlsomt æren for stilen, langt mere end „gamle Thilda“. Visen stemmer næsten for ordret med den gamle tekst, men det kan jo skyldes et af de mangfoldige flyvebladstryk. Jeg er bange for, at man skal omgås

¹ Se E. T. Kristensen, *Jy. Folkem. XI* nr. 76 (s. 207, 309), *Almue-liv IV* s. 145, nr. 397 flg., tillæg s. 84, nr. 290, fra Vendsyssel(?), Mors og Himmerland, Ty, Viborgegnen. Feilberg *Bondeliv I*³, s. 288 Ribe.

lidt varsomt med denne fortælling om skikken (i Hvejsel sogn?) på gamle Thildas farmoders tid. Men den er dog vist et vidnesbyrd om, at vor vise har været kendt og sunget på Vejle-egnen. Helt opdigtet kan skildringen næppe være, selv om den er fikset en del op.

Heller ikke fra de mellemliggende egne savner vi vidnesbyrd om visen. Fra Ane Hansdatter i Torrild ved Odder stammer en optegnelse 1891 (DFS, Folkevisens Efterklang A. 8):

God aften, god aften både mand og kvinde,
hushonden med al hans husgesinde!
Kan jeg eder ej takke, som dette sig bør,
vil Gud eder lønne, som dertil bør!

Det gik en gammel mand, der kaldtes Blinde-Hans, omkring og sang juleaften for at få lidt.

Skønt således visen er sikkert påvist i østjysk brug, har vi ikke fra disse egne noget, der tyder paa en ejendommelig udvikling af den.

Dette træffer vi imidlertid, så snart vi kommer til **Sjælland**, hvor visen åbenbart har været i udbredt brug i Frederiksborg og Københavns amter indtil temmelig nær ved vor egen tid. Vi har der optegnelser både fra Nordsjælland og fra Heden, ret nær beslægtede, men dog så forskellige, som man kan vente efter afstanden.

Af den nordsjællandske form (Tekst **B**) er den optegnelse fra 1859 ved lærer Chr. Hansen, Havreholm ved Helsingør (**Ba**) åbenbart bedre husket end den fra 1909 af tegneren N. Wiwel (**Bb**). De findes bægge i DFS, Folkevisens Efterklang A. 8, melodien til **Ba** i Berggreens Saml. Bidr. CCLXIII, 32, DFS I, bl. 110, nr. 14.

Ba har følgende oplysninger:

Det er [1858] en almindelig skik, i det mindste i Tikøb sogn (dog har jeg og hørt tale derom fra andre steder), at unge personer ved nytårstide i flere dage under navn af „de Hellige tre Konger“ gå omkring fra hus til hus for at tigge penge. De have over deres øvrige klæder en hvid skjorte, en meget høj hat på hovedet, beklædt med udklippet papir. Den ene af dem var uden sværtet kulsort over hele ansigtet. De to af dem bare hvær en stav, pyntet med bånd, og den sorte en meget stor papirstjerne befastet på en stok, så at han under sangen, som de synge hvært

sted, de komme, kan dreje den omkring som et hjul, og inden i brænder et lys, da det skal forestille aften. I 5. vers [vort v. 10] træder den sorte frem og synger alene: „Så sort er jeg og vel bekendt o. s. v.“ Denne skik skal have været meget mere almindelig tidligere. Jeg tror, hvært vers bør deles i to¹.

Bb meddeler: Denne vise blev sunget Hellig-tre-Kongers aften i min barndom af tre drenge, der var udklædte som konger og havde høje, spidse paphuer på hovedet, dernæst store bakkenbarter malet på kinderne. Den ene af dem var svættet over hele ansigtet, og så havde de sædvanligvis hvide skjorter over klæderne og et rødt skærf om livet, og så havde de en sparebøsse med sig, og den raslede de med under hele sidste vers, liggende på det ene knæ. Som lille dreng har jeg selv gået hen og puttet et par skilling, som jeg fik af fader, i deres bøsse. De gik i egnen mellem Hillerød og Frederiksværk, og vi boede jo i Store Lyngby, men var fra andre sogne og gik og sang for at tigge lidt sammen.

Tekst **Ba** (melodien transponeret fra G-dur til F-dur).

1. God af - ten, god af - ten, både mand og kvin - de, hus -
bon - den med alt sit hus - ge - sin - de!

2. Vi ville for eder er vise fremkvæde,
som kommer al verden til trøst og glæde.
3. Vor frelser er født i Bethlehems stad,
vi ile til hannem med hjærte så glad.
4. Vi neje og bukke med stor attrå,
for vi have fundet det barn, som lå.
5. De hellige tre konger var lystig og glad,
og indtil de nåede Bethlehems stad,
6. de rejste og droge med heste og mand,
de hellige tre konger af Marians land.
7. Herodes han spurgte, som han og vel turde:
hvorfra er I komne så langvejs borte?

¹ Denne deling er her foretaget, ligesom den findes i **Bb**.

8. De svarede hannem: fra Østerland,
derfra er vi komne både vist og sandt.
9. Herodes han spurgte, som han vel turde:
hvorfor er den ene af eder så sort?
10. „Så sort er jeg og vel bekendt,
en herre og konge af Morians land.“
11. Vi ønske jer alle lyksalig nytår,
fra alle ulykker Gud eder bevar!
12. Der hopper en høne, der springer en kat,
saa tar vi vor hat og siger: godnat!

(Varianter fra **b**. V. 12: *husbonden med hele sin husgesinde*. — V. 21: *en vise kvæde*. — V. 31—82: *Da Jesus blev født udi Betlehems stad, de hellig' tre konger var lystig og glad. || De rejste og droge..... indtil de kom til Betlehem [resten glemt]*. — V. 91: *vel burd'*. — V. 92: *den ene da bleven så sort*. — V. 101: *velbekant*. — V. 102: *for jeg er en konge*. — V. 11: *glemt*. — V. 122: *så tar vi til døren og*).

Den samme form som i Nordsjælland må ligge til grund for den fra Reerslev på Heden (E. T. Kristensen, *Almueliv IV*, s. 147, nr. 403), men dels er nogle vers bevarede, som er tabt i Nordsjælland, dels er versenes rækkefølge en anden, så vi må behandle den som en særlig tekst (**C**):

1. Goddag, goddag både mand og kvinde,
husbonden i huset med alt sit gesinde.
2. Da Kristus blev født i Betlehem stad,
de hellig-tre-konger var hjærtelig glad.
3. De ofrede hannem det rødeste guld,
for det han skulde være dem nådig og huld.
4. Herodes han spurgte, som hannem vel tord':
„Men hvorfor er dog den ene så sort?“
5. „Ja, sort er jeg og vel bekendt,
en herre, en konning af Moriensland.“
6. Der hopper en høne, der springer en kat,
jeg ønsker eder alle en lykkelig godnat.

(Efter at have fået et par skilling synge de:)

7. Vi takker eder alle for gaver så go',
når vi kommer igen, I har formert jeres bo.
8. Vi ønsker eder alle et lykkeligt nytår,
for alle ulykker Gud eder bevar.

Det ny her er **C**,₇, takkeverset, som udtrykkelig bevidner, at vise-sangerne har samlet gaver ind, og **B**,₁₂, **C**,₆, hvis betydning er mindre klar, men hvis skæmtsomme art er åbenbar.

Fra **Halland** har Bert Möller¹ samlet gode oplysninger om gamle stjerneoptog, mindst lige så dramatiske som Bertel Elmgaaards skildring fra Vejle-egnen, og mere pålidelige. I disse optog indgår dele af vor vise, bedst bevaret i den ældste opskrift, men med et ejendommeligt træk i den ellers mest opløste. [Arwidsons tekster (Sv. Forn. III, 515) er ikke stedfæstede, men vist sydsvenske; en er måske hallandsk; da de ikke giver noget nyt, kan vi lade dem ude af betragtning].

Af Bert Möllers opskrifter (**D**) er den ældste (**D**_b) afskrift efter en optegnelse, som vist stammer fra 1830'erne eller 1840'erne fra Falkenberg. **D**_c (med melodier) er nyoptegnet, også i Falkenberg. De rester af vor vise, som findes i dem, er:

1. Go - der af - ton här - in - ne, så mån - gen I är, bå - de
un - ga och gam - la, som jor - den hon bär, jor - den hon bär.

2. Ja vi önske eder alla en fröjdefull jul,
från alla olyckor Gud eder bevar'!
3. Herodis han sporde, så mången han trodde,
om Kristus skulle födas i Betlehems stad.
4. Vår herre Kristus blev född i Betlehems stad,
tre hedniska konungar vare(!) lustig och glad.
5. I Jerusalems stad i Österland,
de reste och de körde med hästar och vagn,
till dess att de komme till Betlehem fram.
6. Ja, de offrade honom med rödaste guld,
för att han skulle vara dem nådig och huld.
7. Jag svarter är, men väl bekant,
en herre och konung från Morieland.

¹ Stjärngossar och Trettondagsspel. Folkminnen och folktankar IV s. 33 flg.,
også særskilt udg. Malmö 1917. Möllers første opskrift (a) har intet af vor vise.

(Transponeret fra D-dur til F-dur)

8. Ha-ven tack, ha-ven tack för den re - de - li - ga skänk, denna
 skänk den skall var - da e - der al - lom betänkt. 9. Som
 stjär - nor-na på him - me - len de ä - ro högt satt', så
 häl - sa al - la re - de - li - ga gos - sar godnatt!

(Varianter: V. 4 mgl. i **c**. — V. 5—6, i stedet for disse har **c**:

Ja vi redo och vi körde både med hästar och vagn,
 till dess at vi kommo till Betlehem fram.
 Och Herodis han såg sig genom fönsteret ut.
 Vad månede detta vara allt för en svart? —

V. 7 **b** har to varianter føjet til dette vers, og en lignende udvidet form ligger bagved **c**. — V. 8—9 efter **c**, **b** mangler *den* efter *skänk*, *de* efter *himmelen*, og *satt* efter *högt*).

Formen **Dd** (fra Laholm 1881) har kun v. 1 og en variant til v. 7:

Jeg svarter är, som är bekant,
 men likväl så är jag bland konungar känd.

Endvidere v. 8—9, og derefter: (Men anses ej skænken kunna motsvara anspråken, så ändras ordalydelsen i sista versen till:)

Som hår på en höna och fjäder på en katt,
 så beder eder alla redeliga gossar godnatt.

Her — på grænsen mellem Skåne og Halland — har vi den sjællandske skæmtende afslutning igen; denne er altså også kendt i de skånske landsdele og må som følge deraf have en anseelig alder. Derimod ser det ikke ud til, at den har bredt sig til Jylland eller de nordligere dele af Halland (lignende forhold ved maj-visen behandler C. W. von Sydow i „God Aften, om I hemma är“, Malmö 1917, s. 61 flg.).

Den hallandske form giver os også forklaringen til, at dette vers er kommet ind; det er et smædevers til dem som ofrer for lidt. Ganske

tilsvarende findes ved majvisen (se von Sydow a. skr. s. 44, 76, sml. også nyårsvisen, Nyerup og Rasmussen, Danske Viser I s. 277 v. 10—13). Men siden har man formodentlig glemt meningen med det, det er blevet forvansket som i de sjæll. former, og man har sunget det alle vegne uden hensyn til gavens størrelse. Derfor har formen fra Laholm ganske særlig værdi.

Vi kommer nu til visens brug på **Låland** og **Falster**.

1868 fik Berggreen visen fra Maribo opskrevet af cand. juris W. C. Ravn, melodien og de to sidste vers af fru Caroline Spies¹, og vist samtidig fra agent Lorentz (se Berggreen, Danske Folkeviser, 3. udg. nr. 162 a, teksten er trykt i Feilberg, Jul, II s. 244 flg). Efter håndskriftet i Dansk Folkemindesamling lyder den således (tekst E):

Den ældgamle Hellig-tre-Konger-sang

(udføres af 3 drenge, af hvilke de tvende er klædte i så smuk østerlandsk dragt som mulig, medens den ene forestiller en Morian og har sorte klæder med guldprydelser).

Allegretto.

1. God af - ten, god aften, både mand og kvinde,
hus - bon - de eder alle, eders hus - ge - sinde!

Vi øn - ske jer al - le et glædeligt nyt - år,
en søn el - ler en datter i dag om et år.

1. God aften, god aften både mand og kvinde,
husbonde, eder alle, eders husgesinde!
Vi ønske jer alle et glædeligt nytår,
en søn eller en datter i dag om et år.

2. I Betlehems stad, hvor Kristus blev født,
de hellige tre konger er trøstig vel mødt'
fra hjemmet de droge med heste og mand,
indtil de var komne i jødernes land.

(En stjerne, forgyldt, anbragt på enden af en stok vises frem af den ene).

3. En stjerne dem lyste til Jødeland
og hen til den himmelske frelsermand,
og barnet de funde så dejlig og skær
for okse og asen i stalden dær.

¹ Berggreens Saml. DFS, I bl. 174.

4. De ginge i hytten med glæde og lyst,
fordi der var kommet et gudsbarn til trøst
og nede (!) de falde på deres knæ,
da barnet de monne for øje se.
5. De ofrede til barnet det rødeste guld,
fordi det skulde være dem nådig og huld,
og røgelse, myrra og røden guld
de ofred den herre så frydefuld.

(Den sorte knæler, medens de to andre gå omkring ham og synge):

- [6.] Herodes han spurgte så vidt som han turde:
Hvorfor er da den ene så sort?¹

(Den sorte:) „Ja, jeg er sort og vel bekendt,
ti jeg er en konge af Morians land.“

(De hvide:) [7.] „Ja, er du sort, så er vi hvid,
ti vi er kommen af kristenhed.“

(De gå atter rundt. Den sorte bliver slået med en briks af eftermanden).

„Ak herre, slå ikke for hårdt,
når kødet er borte, sidder benene bart.

(De stille sig i række).

- [8.] Vi byder eder alle en rolig god nat,
der hopper en skade, der springer en kat.
God rolig nat!

(Dernæst følgende to slutningsvers):

- [9.] |: I ofred til os det rødeste guld, :|
|: derfor vil vi være jer nådig og huld. :|
- [10.] |: Vi ønsker alle et glædeligt nytår, :|
|: en søn eller datter i dag om et år. :|
|: God rolig nat og mange tak! :|

Opskriften bærer tydeligt præg af, at de to sidste vers (9—10) hører til en noget anden syngemåde end de andre; der er jo også gentagelser af v. 5 og v. 1. For øvrigt oplyses det jo også, at de skyldes en anden optegner. Visen er (væsentlig) delt i 4-liniede vers

¹ Herefter har optegnelsen en (sikkert urigtig) linie:
Ja er han, er da de andre så hvid.

i modsætning til alle andre, som er i toliniede, og melodien hører sikkert også til en toliniet form med gentagelse af hver linie.

Vi lægger mærke til pryglescenen, som ikke findes antydet i den gamle form, og den skæmtende afslutning med katten og hønen, som vi kender fra Laholm og Nordsjælland; men ligesom slutningsverset ikke får sin forklaring i den sjællandske form, giver denne form ingen forklaring på prygløriet. Denne gang kan vi imidlertid finde forklaringen nær ved.

I „Skattegraveren“ XII s. 226, nr. 118 findes en optegnelse fra Falster ved Gudmand Højer:

De hellige tre konger træder ind i huset. Den ene er sort, de to andre hvide; alle tre har hvide skjorter over den øvrige klædning, gyldne eller brogede bæltter og skulderplader eller skulderbånd, den ene hvide derhos en hvid stav eller kæp i hånden, undertiden den anden hvide en bevægelig stjerne på en høj stav, og den sorte et svingende røgelseskar, eller bægge disse bånd- og flittersmykkede stave; alle tre har gyldne kroner på hovedet. Undertiden har den sorte i stedet for røgelseskar en rumlepote, hvormed de da udenfor har forudmeldt deres komme. Så snart de er komne ind i stuen, bevæger de sig i rundkreds, syngende alle tre:

Goddi awten, goddi awten, både mand og kvinde,
både husbond og frue, dreng og pige herinde!
Vi ønsker eder alle i uskyld at finde.

Ved gangen under sangen er omgangskredsen efterhånden gjort til den størst mulige, som rummet tillader, ved at tilskuerne er trængte tilbage mod væggen. — Sangen fortsættes af alle tre:

Jerusalems stad vor frelser blev født.
De Hellig-tre-Konger så hjærtensglad
fra hjemmet uddroge til Betlehems stad;
de droge den vej så tung og lang,
de toge sig for den rejse med sang
at finde barn Jesus i krybben trang.

Nu standser fællessangen, og under fortsat omvandring kommer følgende vekselsang:

Den ene hvide:

Hvorfor er du så sort en mand?

Den anden hvide:

Hvorfor er du så sort en mand?

Den sorte:

Fordi jeg er kommen af Moriens land.

Bægge de hvide:

Fordi han er kommen af Moriens land.

Den sorte:

Hvorfor er I bægge så hvid'?

Hvorfor er I bægge så hvid'?

De to hvide:

For vi er kommen af Kristelighed.

Alle tre:

For $\left\{ \begin{array}{c} \text{de} \\ \text{vi} \end{array} \right\}$ er kommen af Kristelighed.

Idet de nu indsnævrer omkredsen hen imod midten af stuen, istemmer alle tre følgende sangs begyndelse som fællessang:

Hr. Ebbesøn drager til skoven frem,
hr. Ebbesøn drager til skoven frem;
han skærer de kæppe, vel fire, fem,
hans hustrues ryg skulde prøve dem,
han skærer dem lange, han skærer dem hvide,
hans hustru så bange skal dem opslide.

Under de sidste to linier er den sorte falden på knæ i stuens midte, og den hvide med den hvide stav slår ham med denne på ryggen under en stadig omvandring, medens den anden hvide med stjernen står stille uden for gangkredsen. Den sorte synger ene og klynkende:

Av, av, kære herre, slå ikke så hårdt,
ak vold mig dog ikke den smærte og tort,
jeg agter slet ikke at løbe bort.

Den hvide standser med slagene og svarer, idet han ledsaget af den anden hvide fortsætter gangen om den sorte:

Nu, da du mig falder så ydmyg for fod,
og da du beder med tårer og bod,
så skal jeg og skåne dig liv og blod,
og du skal mig være min hustru god.

Den sorte rejser sig og træder med i gangkredsen, som atter udvides til at omfatte det størst mulige rum, medens alle tre synger:

Hr. Ebbesøn står der djærv og snild,
den hustru sig rejser så høvisk stil',
så ganger de både ad lunden til.

Dær kærligt de favnes med kys og smil,
og bægge i glæde det samme vil,
de henrykte dvæle, de have ej il.

Hermed er den egentlige forestilling endt. Sangerne stanser, og dem bydes, hvad huset formår af julelækkerier: æbleskiver, nødder, most o. s. v. Tillige forsynes deres pose og bøsse med gaver, hvorpå de påny går rundt syngende:

Så siger vi eder alle farvel!
så byder vi eder alle levvel!
vi ønsker eder alle et glædeligt nytår
med helsen og sundhed og herligste kår,
en søn eller datter i dag om et år.
God rolig nat og mange tak!
God rolig nat!

Under de sidste ord vandrer de ud af stuen og forlader huset.

Denne tekst (**Fa**) har adskilligt uoprindeligt i enkelthederne (noget af dette kan nok rettes ved hjælp af **Fb**, se nedenfor), og den er vist optegnet temmelig længe efter at optegneren har hørt den. Episoden med „Hr. Ebbesøn“, som må være indlagt fra en anden vise for at skabe komisk virkning, giver os imidlertid forklaringen på de løsrevne linier i Maribo-formen (**E, 7**).

En betydelig ældre optegnelse fra Falster af stud. theol. M. T. Bredsdorff (fra 1850-erne) findes i Berggreens samlinger (DFS I, bl. 72, sml. Folkev. Efterklang A. 8). Transponeret fra G-dur til F-dur ser den således ud:

Andantino. a.

Fb 1. God af - ten, god af - ten bå - de mand og kvin - de,
hus - bon - den og al - le e - ders hus - ge - sin - de!

b. c.

2. Da Kri - stus blev født i Betle - hems land, 3. de

hel - lige tre konger var lystig og glad, Je -
ru - sa - lems stad og Pa - ra - dis land.

Allegro. d.

4. Så sort jeg er og vel - be - kendt, ti her er kon - gen af
 5. Ja est du sort, da er vi hvid, ti her er kon - ger af

4. Mo - ri - ans land, ti her er kon - gen af Mo - ri - ans land.
 5. Kri - ste - lig - hed, ti her er kon - ger af Kri - ste - lig - hed.

Imidlertid er der endnu dunkle punkter, men disse blev for en væsentlig del opklarede ved de oplysninger som fremkom efter at frimenighedspræst V. Brücker havde skrevet sit bidrag til E. T. Kristensens *Æresbog* 1923 nr. 106 (s. 126). Et medlem af foreningen „Danmarks Folkeminder“ tilsendte nemlig pastor Brücker en fuldstændigere optegnelse fra Nakskov (Tekst **Gc**), og da pastor Brücker så lod fremkomme en forespørgsel i de lålandske blade, fik han endnu tilsendt to optegnelser, den ene (**Ga**) en opskrift fra før 1873 med mærkelige tegninger, den anden (**Gb**) en afskrift efter ældre optegnelser.

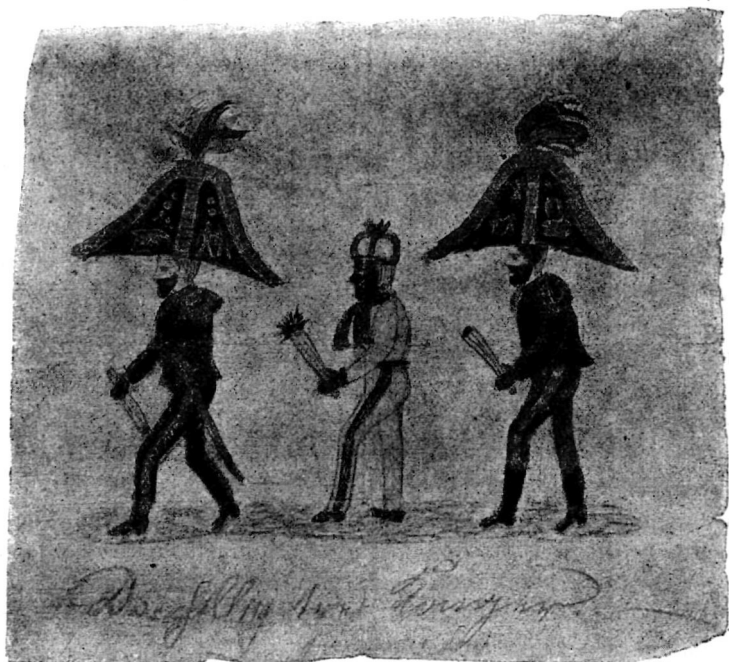
Om selve skikken meddeles også flere oplysninger. Hr. Martin Nielsen, Kulsø v. Vordingborg (**Gc**), som selv er fra Nakskov, skriver (julen 1923):

Min bedstefar Hans Jørgen Hansen er født på Vestlålånd. Kom sent i smeddelære i Nakskov. Bedstefar har sunget meget for os børn, men dør det ikke mere. Læse kan bedstefar endnu, og da han havde læst Deres artikel, dikterede og nynnede han visen for mig, og lidt efter fortalte han følgende:

Jeg kender godt den præst, jeg har selv sunget visen for ham. Jeg var vel en snes år, da politibetjent Nielsen stansede mig og to skrædderdrenge og spurgte, om vi havde lov til at „rende“ Helligtre-Konger? „Nej, vi har ikke spurgt, det er jo gammel skik!“ — „Ja, men nu har vi fået en ny borgmester, og det er ikke sikkert, at han synes om det.“ — „Så går vi op at spørge ad!“ — „Nej, lad så mig gå med, jeg kan bedre klare det!“ — Og han spurgte så Deres fader ad, idet han forklarede, at det var gammel skik. Deres fader gav lov, idet han sagde: „Det er vel flinke drenge?“ — „Ja, det er de flinkeste drenge i hele byen.“ — „Drengene“ lo indvendig, for Nielsen var jævnlig efter dem for at klø dem.

Da bedstefar og hans kammerater nu var på vej ud, kaldte betjænten på dem og sagde, at de måtte da vise, hvad de kunde, og så kom De selv og flere (bedstefar nævner en yngre søster og Deres moder) ud i gangen.

Det var skik, at en „rendte“ (løb) i spidsen, de to andre bag-
 efter. Ligeledes var det skik at løbe i rundkreds, men bedstefar var

De hellige tre konger.
 Efter tegning fra Låland ca. 1873.

i spidsen („forsynger“), og han løb i „åttetal“, de andre skulde jo følge. Dog hvor dette mærke X er [o: ved v. 9 og 19—20 i nedenfor optrykte visetekst] stod de stille, mens det „læstes“ (det blev sunget som alt det andet, kun stod de stille). —

I et senere brev (12—1—1924) meddeler hr. Martin Nielsen, at han ikke har kunnet få melodien opskrevet, da bedstefaderen er syg Ellers har visen, så vidt jeg kan forstå, ikke været sunget meget regelret. Alle sang den ikke lige på samme måde, siger bedstefar, og nogle sang salmer. — Dette kan måske forklare ordene *ra*,

tort [l. 9]; der kan være glemt noget ligelydende, og ordene *ra*, *tort* kommet ind for rytmens skyld. — Det skal være Tyskeland [l. 19], og ikke Tyskland. — Alderen af de optrædende var ikke kun 10—14 men 10—20 år, og det var børn og læredrenge.

Hertil følger fru Anna Hansen (gift med vejmand P. Jul Hansen, Ø. Tirsted v. Rødby) i et brev af 27. februar følgende (ledsaget af tekst **Gb**):

Da jeg som barn var hjemme (omkring ved 1870; jeg er født 1864), havde jeg en fætter, der var i væverlære i Nysted, og han kom hvært år Helligtrekongers dag med tre kammerater, hvoraf de tre var klædt i hvidt tøj, og den ene så sort som en skorstensfejer. De stillede op i en kreds og gik rundt, mens de sang, og når de sang om Jens Jepsen, så måtte den sorte springe for kæppene, og trods de 60 år ser jeg dem så tydelig for mig endnu. Da de kom hvært år, blev sangen godt indpræntet i hukommelsen, og jeg tror, at vedlagte er sangen i sin helhed. Den har ligget gemt i mange år, men i fjor afskrev jeg den, for at den kunde ligge til mine efterkommere. Men en anden sag er jo melodien; jeg kan nok synge den, men derfor kan jeg jo ikke sende Dem den.

Endelig har hr. H. P. Hansen, Kastaniegård i Sløsse ved Nysted, 2. marts 1924 sendt en gammel opskrift (**Ga**) af visen, ligesom den foregående fra Nysted. Den var ledsaget af et samtidigt koloreret billede af „kongerne“, de to hvide i galauniform med trekantet hat (den første med kårde), den sorte i matrosdragt med krone på hovedet. I hånden har de alle tre en knippel (den sorte vist en stok med flagrende bånd). Bag på visen er tegnet de samme tre skikkelser i sort, og her knæler den sorte i midten, medens de to hvide danser om ham.

Endnu i 1925 har jeg fået bekræftet, at Hellig tre Kongers aften drog nogle drenge eller unge mennesker, tre i hver flok, ud fra nogle af de lålandske byer, Nakskov, Nysted og Maribo, et langt stykke ud på landet. De havde da trekantede huer på hovedet samt stjerner og anden pynt og lange stave i hænderne. De sang for folks døre, især „Dejlig er den himmel blå“ og til slut en smædevise. I Sakskøbing var skikken ikke kendt.

Det er naturligvis en nydannelse, når man har sunget Grundtvigs børnesalme; „smædevisen“ er måske noget af den gamle.

Tekst **G** kan dannes ved sammensmæltning af:

Ga, ældre optegn., tilsendt af H. P. Hansen, Kastaniegård, Nysted.

Gb, afskrift efter ældre optegn., tilsendt af Anna Hansen, Ø. Tirsted, Nysted.

Gc, ny optegn., tilsendt af Martin Hansen, Kulsø, Nakskov.

Gd, Brückers bidrag til Æresbogen (kun l. 19—21), Nakskov.

a og **b** er, ganske naturligt, lidt nærmere beslægtede med hinanden end med **c**. Rækkefølgen af linierne i de enkelte opskrifter er:

- a. 1. [2]. 24. 25. 28. 29. — 19. 20. 21. — 15. 16. — 10. 11. 12. — 13. 14. — 31. 30. 32.
- b. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 5. 19. 20. 21. 22. 23. 28. 29. 30. 31. 32.
- c. 1. 4. [?]. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 19. 20. 22. 23. 24. 15. 16. 17. 18. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32.
- d. 19. 20. 21.

I reglen gentages hver enkelt linie under afsyngningen; dette er ikke bemærket, men ellers er alle afvigelser angivne.

1. Godi aften! Godi aften både mand og kvinde!
Husbonde, eder alle, eders husgesinde!
3. Da Kristus blev født i Betlehems stad,
de Hellig tre Konger vare lystig og glad.
5. [Til] Jerusalems stad og Paradis land
de rejste og droge med heste og mand.
7. Indtil de var kommen langt over den by,
den stjerne var skjult, men syntes påny.
- ✕¹ 9. Herodes han spurgte så vel som han turde:
hvorfor er dog den ene så sort?
11. Så sort er jeg og vel bekendt,
ti jeg er en konge af Morians land.
13. Ja, er du sort, så er vi hvid,
ti vi er konger af Kristelighed.
15. De ofred til ham det rødeste guld,
at kongen skulde være dem nådig og huld.
17. Det samme det vilde vi også gøre,
når barnet er kommet til huset igen.
- ✕ 19. Jens Jeppesen er kommen fra Tyskeland hjem,
han skar de kæppe, ja fire, ja fem,
fordi hans kone skulde slide for dem.
22. Ak nej, kære mand! slå ikke for hårdt,
når kødet er borte, sidder benene bart!

¹ Om betydningen af dette tegn se ovenfor side 72.

24. Vi gænge i huset med glæde og lyst,
fordi der er født os et lille barn til trøst.
26. Vi takker eder alle for nytårgave,
fra alle ulykker Gud eder bevare!
28. Vi ønsker eder alle et lykosaligt nyt år,
en søn eller en datter i dag om et år!
30. Vi ønsker eder alle en rolig god nat!
Der hopper en høne, der springer en kat!
God rolig nat! og mange tak!

(Varianter: 1. *Gode b.* — *både rett. t. gode b.* — 2. *Ja, husbond og pige, vær lystig og glad a,* mgl. *c.* — 3. mgl. *c.*, som efter 4 har *Jerusalems* osv., men før har sunget: *fra hjemmet de droge til ind imellem.* 3—9 mgl. *a.* — 5 til mgl. *be.* — 6. *mand: folk c.* — 7. *de: vi c.* — *langt: ind c.* — 8. *den: en b.* — *men syntes: men lyste b,* som synes *c.* — 9. *han spurgte: har spurgt c.* — *han turde: ra tort (se foran!) c.* — 10. *dog: da c.* — *dog den ene så: denne ene a, da den eneste c.* — 12. *en konge: kongen a.* — 13. *Ja mgl. a.* — 13. *så er vi: er vi så a.* — 14. *kristenheden c.* — 15. *de ofred til ham: I ofre til os a, de ofre til os c.* — 16. *at kongen: ti kongen a, fordi han b, fordi vi c.* — *dem, os ab.* — 17—18 mgl. *a.* — 19—21, kun disse tre linier findes i *d.* — 19. *Niels Ebbesen cd.* — *Tyskeland, se foran.* — 20. *han skar: at skære b, han skærer d.* — *de: 3 a, sine cd.* — *ja fire, ja: fra 4 til a, i fire ja cd.* — 21. *kone: hustru d,* linien mgl. i *c.* — *for: på d.* — 22. *Ak nej: Ak, ak c,* *O nej a.* — 23. *sidder: er c.* — *bart: bar(?) b, bare c.* — 24—25. mgl. *b.* — 24. *til huse c.* — 25. *os mgl. c.* — 26—27. kun i *c.* — 28. *lyksaligt: glædeligt c.* — 29. *og et a.* — 32. I stedet for *og mange tak* gentog de: *god rolig nat,* for ellers fik de skoser: har I fået noget at takke for?! *c.*).

I Nakskov blev det 1869 forbudt at rende „Hellig-tre-Konger“ (*d*).

Vi ser, at den falsterske og de lålandske former fra Nakskov og Nysted har mere af den skæmteviser, som er indlagt for at få dramatisk liv ind (muligvis i stedet for tabte bibelske optrin, sml. optegnelsen fra Hvejsel og de hallandske). Dette er ikke enestående, som vi straks skal se. Pudsigt er omdannelsen fra *Persia land* til *Paradis land*.

Fra Falster har man en anden form (optegnet af E. T. Kristensen efter Jens Nielsen, Lille Brænde, DFS. Skæmteviser. 103), hvor en anden skæmteviser af beslægtet indhold er lagt ind. Denne (*H*) lyder således:

De Hellig-tre-Konger var lystig og glad,
de droge så længe med heste og mand,
indtil de var kommen her over til den by,
den stjerne var skjult, som tændes på ny.

Hvad bringer du fra marked hjem?

Jeppe, lille Jeppe!

Nye sko at danse med!

Trine lille Trine!

Forær mig et par nye sko!

Nej du skal først fortjæne dem.

Hvorned skal jeg fortjæne dem?

Jo, du skal gå i seng med mig.

Ak sådan snak forstår jeg ej,

Ja, det skal jeg nok lære dig.

Hvorned vil du da lære mig?

Jeppe, lille Jeppe!

Ja, jeg skal ta krabasken frem,

Trine, lille Trine!

Midt ud paa gulvet dær holder de til, så stumper og stykker fløj
stående omkring.

Å nej, min kære mand, slå ikke så hårdt!

Når skindet det rævner, sidder benene bar!

Hejsa fifa for alle raske karle!

Vi deres skål nu drikke vil kun efter os en vane.

Hejsa fifa for alle smukke piger!

Vi deres skål nu drikke vil kun efter os en vane.

Ole Mis, Ole Mis, du gamle grå kat,

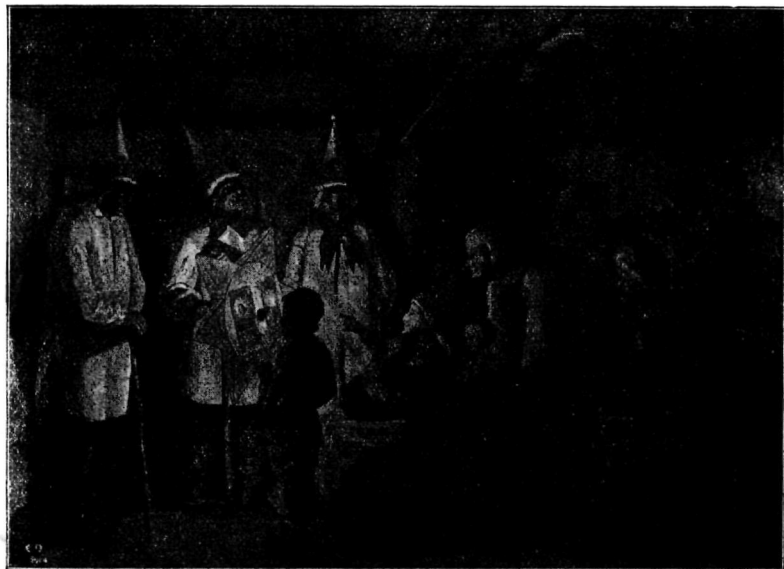
vi ønsker eder alle så mangan god nat!

Morsomt nok er her bevaret et minde om katten. Ellers er det
jo en yderst forslidt form.

Endnu et spor af vor vise finder vi i en Stefans-vise fra Mandal
(DgF. III s. 883, nr. 96 d), og også i denne skal der på lignende
måde være indlagt en skæmtevisе.

Vor undersøgelse har vist noget om udviklingen af en stjerne-
vise, og den slutter sig ved sit æmne til von Sydows behandling
af majvisen; men det er ikke her lykkedes at finde en dobbelt
form, en kirkelig og en verdslig, som vi har ved majvisen og ny-
årsvisen, om vi end har set, at en åndelig vise er blevet mere og
mere gjort verdslig. Ved majvisen er gangen modsat; ved ny-

årsvisen står det endnu usikkert, om den verdslige form (Nyerup og Rasmussen, Danske Viser I nr. 54 efter flyveblad fra 1693) eller den åndelige (Danske Kirketidende 2. Dec. 1849 efter Sophie Sandbergs visehåndskrift o. 1620) er den ældste.

De hellige tre konger.

Efter maleri af C. Dalsgaard (motivet vistnok fra Salling) i Johan Hansens malerisamling.

Men vor undersøgelse har også vist, at der endnu kan komme nye oplysninger frem, og dette har betydning, fordi det opfordrer til at søge videre.

Inden jeg slutter, må jeg sige hjærtelig tak til dem, der har hjulpet mig, hvor jeg selv gik i stå. Først og fremmest skal pastor V. Brücker have tak, fordi han fandt sporet og fulgte det, og fordi han uegennyttigt overlod andre, hvad han havde fundet; men dernæst også til Arkivar H. Grüner-Nielsen, som på mange måder har støttet mine undersøgelser.

For at lette sammenligningen mellem melodierne, som vist alle hører til samme familie, har jeg sat dem alle i samme toneart, men altid angivet, i hvilken toneart de oprindeligt var optegnede.

TIL RUNEINDSKRIFTEN PAA HEDEN RØGELSEKAR

AF
FR. ORLUF

DEN latinske del af runeindskriften paa røgelsekarret fra Heden kirke ¹ (2¹/₂ Mil fra Faaborg) indeholder paa et enkelt sted en aabenbar fejl, som Wimmer har søgt at rette paa forskellig maade.

Indskriften, der i første linje kun viser skilletegn ved linje-adskillelsen, kan ved direkte aflæsning kun transskriberes saaledes:

krasdā**b**̄**ortotodie:**
sikue:ago:kotidie ²,

der tilsyneladende med lethed lader sig afdele i velkendte ord saaledes:

cras dabor toto die
sicque ago cotidie. ³

Men dette giver ingen mening: „I morgen skal jeg gives hele dagen, og saaledes virker jeg daglig“. I forskriften, hvorefter runeristeren har arbejdet, maa der have staaet et ord, der betegner røgelsekarrets funktion. Wimmer retter *dabor* til *labor*: „i morgen arbejde hele dagen“, altsaa et navneord i udsagnsordets sted, og uden angivelse af røgelsekarrets særlige arbejde. Gertz foreslaar *dapor*, som Wimmer slutter sig til med nogen tvivl, da formen *dapor* er uhjemlet (verbet er nemlig aktivt, ikke deponens); betydningen vilde være, naar verbet antages brugt deponent: „i morgen spiser jeg hele dagen“. Heller ikke her er dog røgelsekarrets funktion tilfredsstillende udtrykt, omtrent som hvis i nutiden en versi-

¹ Nu i Nationalmusæet. ² Buerne betegner binderuner. ³ Wimmer DRMIV 121 ff. Haandudg. nr. 211.

ficeret kakkelovnsdevisen vilde omtale ovnen som brændselfortærende og ikke som varmegivende. Man venter i røgelsekarrets indskrift et udtryk for den funktion at udvikle den aromatiske dunst, som katolikerne sætter pris paa at sanse — med syn og lugt — i deres kirkerum.

Der kan nu ikke være tvivl om, at den dunstfyldte luft, som røgelsen frembringer i kirkerne, sprogrigtigt kan betegnes *crassatus aër* (udtrykket er taget fra Ammianus Marcellinus). I den stærkt produktive kirkelige latinitet kan et substantiveret *crassatus* (eller *crassatum*) tænkes brugt i denne betydning og videre et deraf dannet deponens *crassatari* „frembringe *crassatum* (aëra)“, omtrent som der af gerundiven *praebendus* først dannes en substantiveret hunkønsform *praebenda* (i betydningen kanonikatindkomst) og derefter deponensverbet *praebendari* ¹ (i betydningen „forvalte præbender“, om den gejstlige øvrighed). Saadanne udtryk er naturligvis alene hjemmehørende i gejstligt fagsprog, der i det hele var i høj grad selvlavende, lige indtil klosterlatinens sproglige udvækster, saa at det ikke er let at sige paa forhaand, hvad man ikke skulde kunne finde paa at sige i dagligt latinsk eller latiniserende omgangssprog. Giver det palæografiske forhold i en kirkelig indskrift grund til at antage et saadant kirkeligt jargonudtryk, kan det ikke være afgørende, at ordet ikke ellers kan paavises i litteraturen.

Indsættes futurumsformen af *crassatari* i verset, bliver dettes samlede text:

crassatabor toto die

sicque ago cotidie

„ryge skal jeg den hele dag,
det er mit arbejde dag for dag.“

Ordet *crassatabor* kan i datidens runeskrift, der jævnlig anvender binderuner, skrives med meget stor tilnærmelse til det, Hedenkarret udviser. Har den, der skrev forskriften, villet skrive (her transskriberet) **krasatābor** ² (altsaa med 3 binderuner), har en i hastværk fremkommet ubetydelig forlængelse af a-bistaven i binde-runen *at* kunnet fremkalde udseendet af et „stunget t“ (ɔ: d), og runeristeren har da, idet han troede at skulle riste stunget t, givet tværstregen den fra a-bistavens lidt forskellige indfaldsvinkel, som han for sit vedkommende bruger. Ingen af de foreslaaede læsemaader

¹ Vetus querela 39.

² Der skrives ikke dobbeltkonsonant i runeskriften.

kommer det der staaar paa karret, nærmere end denne¹; i sproglig henseende derimod, forsaavidt angaar antagelsen af uklassiske ord eller ordformer, gaar det her fremsatte forslag videre end de tidligere. Af hensyn hertil vil nogle yderligere bemærkninger om det sproglige forhold mulig ikke findes overflødige.

Fra epigrafisk stilsynspunkt vil der næppe kunne rejses indvending mod antagelsen af et fagligt jargonudtryk i den fordringsløse indskrift paa et røgelsekar, der taler om sig selv i det daglige tjenestesprogs former; derimod kan der rejses tvivl, om ordet *cras* „i morgen“, som begge de to tidligere læsninger gaar ud fra, overhovedet er muligt i en indskrift af den heromhandlede art. Tænkes der paa den dag, da kirken indvies eller dog røgelsekarret tages i brug, kunde der skrives: „i dag ryger jeg for første gang“ el. desl.; men den, der forfattede indskriften, maatte dog gøre sig klart, at enhver, der i fremtiden saa indskriften, vilde spørge, om det da netop den dag var første gang, karret benyttedes. Dog, lad være med „i dag“; men „i morgen“? Hvorledes skulde den gejstlige, der har forfattet denne latinske indskrift, finde nogen poetisk værdi i at hensætte sig til noget tidspunkt forud for indvielsen, hvortil jo desuden vilde fordres den usandsynlige fiktion, at ikke han selv, men smeden havde forfattet indskriften, og at han dagen før karret skulde afleveres, i et øjebliks indfald (thi ved eftertanke kunde han ikke foretrække denne form) havde umaget sig med at affatte og indriste nogle ord om dagen i morgen. Versets epigrammatiske bygning fordrer et modsvarende til *cotidie*, men dette er fuldt til stede fra tankens side og formelt tilfredsstillende udtrykt gennem det allittererende *toto die* i den foregaaende linje, tilmed paa samme sted i verset, som afsluttende jambisk dipodi. Ordet *cras* vilde gribe forstyrrende ind i denne virkning. Men i en indskrift paa en genstand, der er bestemt til varig brug i aartier, ja aarhundreder, er det overhovedet næppe tænkeligt, at ord som „i dag“ eller „i morgen“ skulde forekomme just med hensyn til genstandens brug. Mellem de to opfattelser af bogstavforbindelsen **kras**, der her har været paa tale, er der altsaa i epigrafisk henseende en betydelig forskel: den ene indtil utænkelighed usandsynlig, den anden

¹ Da ordene *toto* og *die* adskilles ved et stort mellemrum, hvori øjet til bærerstangen er fæstet til karret, mangler ordadskillelse i hele indskriften kun mellem *kras* *atābor* og *toto*; en enkelt forglemmelse af denne art er lettere forklarlig end to (som antoges ved de tidligere læsninger).

indtil selvfølgelighed nærliggende. Det hjælper derfor lidet, at saavel Wimmers som især Gertz' forslag er i palæografisk henseende ingenlunde ulempefulde, naar de ord, der fremkommer ved de foreslaaede rettelser, ikke giver tilfredsstillende mening og der ved den uden hjemmel antagne ordadsskillelse dannes et andet ord, der ikke med real logik kan anvendes i den givne sammenhæng. Der kan ikke være ordadsskillelse her; naar dette staar fast, bliver der næppe andre tolkningsmuligheder tilbage end den her paapegede. Det kan heller ikke forbigaaes, at *dapor* ikke, som forbindelsen med *cras* vilde fordre, er futurum, men præsens. Vel er den klassiske latinitets strenge korrekthed i tidsbrugen paa mange punkter kommet i forfald i middelalderen, men dette gælder ikke forholdet mellem præsens og futurum indikativ i saadan grad, at forskellen er udslettet af bevidstheden, hvad dog maatte være tilfældet, hvis forbindelsen *cras dator* (f. *dapabor*) var litterært mulig, specielt i epigrafisk stil¹. Det tør derfor ogsaa antages, at hvis stedet tidligere havde været behandlet af en forsker, der tilstrækkeligt beherskede baade runografien og den efterklassiske latinitet, vilde løsningen forlængst være fundet. Men en runolog, der ikke tør bevæge sig paa latinens perifere omraader, og en klassisk filolog, der, omend af alle nulevende dybest fortrolig med middelalderens latin, ikke kender alle runepalæografiens løndomme, har, uden at noget kan bebrejdes dem, ikke været i stand til at gøre det sidste skridt fra hver sin side.

Endnu maa det metriske forhold omtales. Medens hver verslinjes sidste halvdel, som ovenfor nævnt, er en jambisk dipodi, er forholdet i begge linjers første del uklart, i første linje fordi alle stavelser er lange, i anden fordi der enten kan læses (med hiat) choriambe eller (med elision) creticus. Da første linje har ialt 8 stavelser, og anden linje kan faa lige saa mange, naar hiat antages, synes dette snarest at være tilsigtet². Men om første linjes første dipodi skal læses jambisk eller trochaisk, er uvist; efter prosaudtalens accentuering, som i datidens poesi maa raadspørges, maa rytmen antages at være trochaisk. Herefter foreligger der altsaa et blandet trochaisk-jambisk akatalektisk dimeter (med choriambe

¹ Der er i denne henseende forskel paa brugen af et ord, der ikke har klassisk autoritet, men rigtigt betegner tingen, og paa urigtig brug af sprogets midler. ² I *vetus querela* forekommer hiat 16 gange foruden tilfældene af udlydende m eller forlydende h (verstallet er 242).

som erstatningsfod i første dipodi). Dette versemaal forekommer ikke i klassisk poesi (det glykoneiske vers kan ikke ganske sammenstilles dermed), men eksempel fra nærmere fortid savnes ikke. K. Bartsch¹ anfører af Mones sekvenssamling² no. 977 v. 58 f:

vana spernens et levia
viam tenens non devia

og tilføjer: „[Dass] hier nicht veränderte betonung *levia*: *devia* [sondern] eher iambischer rhythmus anzunehmen, lehren die [verse] 73—82, denn diese verse bilden eine strophe, in deren vorderem teile die achtsilbigen verse trochäisch, im hinteren jambisch sind“ [der menes vel: . . . strophe, deren achtsilbigen verse im vorderen teile trochäisch, im hinteren jambisch sind]. Et større eksempel haves netop fra Danmark; der er grund til at omtale det nærmere.

Udfor Faaborg, Hedens nærmeste købstad, ligger Lyø, hvor den begivenhed fandt sted 1223, hvorom et bevaret latinsk digt i 136 vers er nedskrevet øjensynligt under friskt indtryk af det skete og af rigsstyrelsens passivitet overfor dette. Digtet er i „Danmarks Riges Historie“ I 766 ff oversat af Johs. Steenstrup som rent jambisk dimeter (med regelrette erstatningsfodder); unægtelig findes i originalen et stort antal jambiske førstedipodier, og at første dipodi er behandlet konsekvent i oversættelsen og ikke med originalens vaklen, kan formentlig kun bifaldes, men ved valget mellem trochaisk og jambisk rytme i førstedipodierne synes det snarest at maatte være bestemmende, trods sjældenheden af det vers, der herved fremkommer, dels at de trochaiske førstedipodier er i overtal, som ogsaa antydtes af Gertz³, dels at digtets begyndelse, anslaget, hvor digtets stemning først kommer til udtryk, overvejende har trochaisk rytme i første dipodi (derfor konsekvent i den her givne oversættelse):

Plange, primatus Daciae,
quondam clarus in acie,
sed nunc tua militia
vili torpet pigritia

„Sørg, I store, al Danmarks pryd,
før I brugte jert sværd og spyd,
nu jer ædelig krigerstand
usselt dæser i dorskheds band“.

¹ Die lateinischen sequenzen des Mittelalters (Rostock 1868) s. 193.
² Denne har ikke været mig tilgængelig. ³ Latinske Forfattere fra Middelalderen² 158.

At Lyødigtet og Hedenkarret har dette sjældne versemaal fælles, tyder paa, at de har samme stedlige oprindelse, altsaa Faaborg-egnen. Lyødigtets stærke stemningsytringer¹ vil nu forstaas ikke blot gennem samtidigheden, men ogsaa som reflex af den op-rørende begivenheds særlige virkning paa selve egnen, fremkaldt ved jagtfølgets autentiske meddelelser og det personlige indtryk af dets holdning. Sorg og harme har trykket den gejstlige forfatter pennen i haanden; han har skrevet, som han bedst kunde; ved udbredelse paa egnen har digtets rytme sat sig fast i ørerne og fremkaldt efterligning i et senere slægtled.²

¹ Det er næppe tilfældigt, at v. 53—55:

dum impios recenseo,
nullum peiorem censeo
hoc Henrico nequissimo

skjult indeholder et nedertysk adjektiv af nedsættende betydning (allitterativt understøttet af den foregaaende linje) i nær forbindelse med grev Henriks navn. Jfr. v. 89--91:

utquid obdormis, domine,
et quiescis ab homine
(abhomino!) pravissimo.

² Hedenkarret dateres til samme aarhundredes slutning.

DEN DANSKE MIDDELALDERS KVADDANS

AF

KNUD KANNIK

Naar man gennemgaar det omfattende Materiale, som Grüner Nielsen har samlet vedrørende den ældste danske Folkedans, Langdansen¹, saa paatrænger der sig det Spørgsmaal, om det ikke maatte være muligt at komme til Klarhed over den danske middelalderlige Folkevisedans og at give en tilforladelig Ledetraad i dens Udførelse. Under Forarbejderne til Fremførelsen den 7. Januar 1925 af den Del af „Ludus de sancto Kanuto duce,“ der omhandler „Julegildet i Roskilde,“ som „Lusores sancti Kanuti ducis“ havde til Hensigt at fremføre som et Fest- og Forspil til selve Passionsdelen af samme ludus, der fremføres Søndagen efter Sanct Knudsdag i Juni, iaar den 28., maatte jeg ønske at faa ovennævnte Spørgsmaal besvaret, da jeg ved Iscenesættelsen af den gamle „Leg om Sanct Knud Hertug,“ der fremføres saa vidt muligt med Tidsfarve fra omkring 1500 i Tilslutning til de sidste Fremførelser før Reformationen, netop under „Julegildet“ maatte vise Tidens Maade at underholde sig paa: den danske Folkevisedans. Som bekendt har Færingerne trofast bevaret Kædedansen, traadt til danske Folkeviser og hjemlige Kvad, indtil denne Dag og paa den Maade givet Thuren og og Grüner Nielsen Lejlighed til at indsamle det store Melodimateriale, der er af saa stor Betydning for Studiet af de danske Folkevisers Toner².

Denne Dans's Udspring fra den danske Middelalders Visedans er paapeget af begge disse Forskere, og det vilde derfor være forstaaeligt, at et nøje Kendskab til den færingske Danseform vil være

¹ H. Grüner Nielsen: Vore ældste Folkedanse. Kbh. 1917. ² Thuren og Grüner Nielsen: Færøske Melodier til danske Kæmpeviser 1923.

af grundlæggende Betydning for Studiet af de harboske Traditioner for Langdansen. Derfor maa jeg med Taknemmelighed nævne, at „Legerne“ ved velvillig Gæstfrihed fra „Føroyingafelag“s Side fik Lejlighed til sidste Vinter at overvære og deltage i Folkevisedansen under Foreningens Sammenkomster og paa denne Vis personlig gøre sig bekendt med den dramatiske Maade, paa hvilken Viserne foredrages under Dansen, under hvilken alle Deltagernes Genopleven af Visens Begivenheder giver sig Udtryk i Visedansens Udførelse saavel for Sangens, Rytmens som Tempoets Vedkommende. For nu at lære denne Dans kan man søge Oplysninger hos Grüner Nielsen¹, der efter Thuren² meddeler dennes Beskrivelse af Trinføringen m. v., men det vil vise sig, at man ved at udføre de sex Trin nøje efter Beskrivelsen, eller efter Færingernes Anvisning, dog ikke kan komme ind i den rette Rytm, men inden for hver Periode af sex Trin giver Anledning til Ryk i Kæden, af hvilken Grund det er en kendt Sag, at Danske oftest har vanskeligt ved at lære Færødansen. Dette gjorde sig ogsaa gældende, da „Legerne“ efter forudgaaende Indøvelse de første Gange deltog i Færingernes Dans, uden at Færingerne eller jeg var istand til at paavise, hvor Fejlen laa. Det lykkedes imidlertid min Hustru at fastslaa, at Færingerne altid dvælede lidt, naar venstre Fod med et lidet Saalstrejf i 3. Trin anden Gang førtes frem, hvorved dette, ligesom 5. Trin, paa Grund af sin tilbagegaaende Bevægelse tog lidt længere Tid end de øvrige fire Trin, saaledes at den sextrinede Periode kom i Ligevægt ved at have et lidt længere varende Trin til hver Side. Rigtigheden af denne Iagttagelse bekræftedes ogsaa fra færingsk Side, hvor man slet ikke havde været sig dette Forhold ved 3. Trin bevidst, og en yderligere Bekræftelse fik man ogsaa derved, at „Legerne“, efter at de havde lært det 3. Trin som foranført, var istand til at deltage i Færingernes Dans uden at bryde dennes Rytm.

Som anført af Thuren undergaar Dansen hos Færingerne visse Forandringer, naar den dramatiske Stigning i Visesangen griber Forsangeren og Danserne og bemægtiger sig Rytm, Tempo og Trinføring, og jeg skal da paa Grundlag af personlige Iagttagelser anskueliggøre dette ved at beskrive Dansens Trinføring under tre Former, som jeg vil betegne som 1., 2. og 3. Rytm.

¹ Grüner Nielsen: Vore ældste Folkedanse S. 35—36. ² Thuren: Dans og Kvaddigtning paa Færø. Kbh. 1901. Thuren: Folkedansen paa Færø. Kbh. 1908.

1. Rytme, med almindeligt eller langsomt Tempo, kommer til Anvendelse i Almindelighed ved jævnt fremadskridende Handling i Viserne, eller under alvorlige eller sørgelige Begivenheder:

1. Venstre Fod sættes et Skridt til Venstre.
2. Højre Fod føres et Gangtrin forbi.
3. Venstre Fod føres med et dvælende Saalstrejf et Skridt til Venstre.
4. Højre Fod føres med Taaspidsen ibag.
5. Højre Fod føres til Højre.
6. Venstre Fod sættes med Taaspidsen ibag.

2. Rytme, oftest med hurtigere Tempo, bruges hvor Visernes Begivenheder er af livligere Art; Trinføringen ændres saaledes, at 4. og 6. Trin bortfalder, idet efter 3. og 5. Trin højre resp. venstre Fod blot svinges i Luften bag venstre resp. højre, medens der dvæles paa 3. eller 5. Trin.

3. Rytme, i heftigste Tempo, betegner det dramatiske Højdepunkt under Dansen og fremkommer særlig, hvor overstrømmende Glæde, voldsomme Kampe eller bidende Spot er Visens Indhold. Trinføringen bliver nu: 1. og 2. Trin i Løb eller Spring, 3. og 5. Trin i Spring med følgende Opspring (Tospring).

Overgang fra Rytme til Rytme kan ske, naar som helst Foredraget kræver det. Man vil af foranstaaende se, hvorledes den færingske Overlevering staar Middelalderens Tankegang meget nær, idet den profane Visedans i alle sine Udtryksformer tjener Kvadets Indhold, ligesom den kirkelige Musik og Kunst da kun tjente til at forherlige Henvendelsen til Gud. Ved at holde sig disse Rytmer for Øje vil man kunne forstaa, hvorledes Udtrykkene om Visedansen i Folkeviserne ikke, som man i Nutiden vil være tilbøjelig til, skal opfattes som Omtale af forskellige Slags Danse, men derimod af forskellige Rytmer af den samme Dans¹, hvorfor ogsaa denne Rytmedeling finder sin Bekræftelse, naar man med den ret fyldige

¹ Herfra undtages: Beder-dans, Fakkell- og Sværddans. Ejendommeligt nok foregaar endnu siden Middelalderen den saakaldte „Springprocession“, udført af „de springende Hellige“ (d: de der har lovet at deltage i denne Fromhedsytring), hver Pinsetirsdag i Echternach i Luxemburg fra et Stenkors paa højre Bred af Sauer, hvor før Sct. Willibrordslinden stod, over Broen den 1225 Skridt lange Vej ned gennem Byens Gader omkring Helgenens Grav i Kirken og ud paa den tidligere Kirkegaard, hvor et Trækors omspringes 3 Gange. Deltagerne gaar i Rækker paa 4 à 6 med hverandre i Haanden eller ved Tørklæder. Dansen

Beskrivelse af 1905¹ af „Tospring“ fra „Harsyssel“ som Grundlag vil søge gennem „Harboerne“s Overlevering at naa tilbage til den danske Middelalders Visedans. „Tospring“ vil, saaledes som den er optegnet og danset til et Vrøvlevers, være at henhøre til 2. Rytme. De i Moths Ordsamling optagne Bidrag fra Ribe Stift fra Slutningen af 17. Aarhundrede omtaler „Harboskrep“ som en Dans i en lang Rad, som ellers kaldes Tospring, der da brugtes navnlig i „Nørherred“ i „Sønder- og Nør-Bork,“ og at „Bøckinderne kan baade træde en dans og løfte en kvaj, ti den dans trædes efter adskillige gamle Gammenskvej med sine bikvaj og omkvaj“, et tydeligt Bevis paa, at 3. Rytme med Tospring har været danset til Kvad af Skæmteviser. Colding nævner „Harboskrep“ uden Omtale af „Tospring“, saaledes i Etym. lat. (1622) „ducere restem vel funem, est choreas agentium longa serie, som at dantze harboskrep och vdi en lang rad haffue haandklæde imellom sig“, altsaa den traadte Dans i 1. og 2. Rytme². Sammenfattes ovenstaaende vil der altsaa kunne gives følgende Ledetraad i Udførelsen af den danske Middelalders Kvaddans, saaledes som den efter de „harboske“ Overleveringer, med Kendskab til de „færingske“, giver Udtryk for Folkevisernes Omtale af Dansen.

Fordanseren træder frem med Horn, Bæger eller Krans i den opløftede højre Haand og begynder paa Omkvædet til den Vise, som han vil kvæde, idet han giver venstre Haand til den næste Danser, saaledes at han fatter med Underhaandsgreb, paa hvilken Vis Forbindelsen dannes i Kæden og denne lader sig føre af Fordanseren. Idet han nu begynder at træde Dansen til Visens første Vers, og flere og flere kommer til, Mænd og Kvinder i vilkaarlig Orden, er Bevægelsesretningen efter Fordanseren til højre, idet alle bevæger sig „halvhøjreom“ efter denne og slaar ind i den Rytme, som Fordanseren følger under Kvadet af Visen, medens han ved sit Foredrag og sin Dans efter bedste Evne og med den størst mulige dramatiske Kraft uddyber Begivenhedernes Gang og river sine Meddansere med. Disse kvæder Mellem- og Omkvæd, og man vil under disse oftest ved Slag med Hænderne fremhæve Visens

er et cadenseret Spring med 1 tilbagegaaende Trin og kaldes ogsaa „Trespring“. Tidligere blev hertil sunget den 67. Salme, Kirkens Sejerssang. Se endv. Krier: Die Springprocession und Wallfahrt zum Grabe des heil. Willibrord in Echternach. Luxemburg 1870. ¹ Grüner Nielsen: Vore ældste Folkedanse S. 10. ² Sst. Side 15—17.

betonede Led, ligesom Bevægelsen fremad oftest er hurtigere under disse end under Kvadet af Strofens Dele. Overkroppen holdes rank under Dansen.

1. Rytme, i langsommere og adstadigt Tempo, bruges gerne ved Visernes Begyndelse, under jævnt fremadskridende Handling i disse, samt under sørgelige og alvorlige Begivenheder.

1. Højre Fod sættes et Gangtrin til Højre.

2. Venstre Fod føres et Gangtrin efter.

3. Højre Fod sættes med et lidet Saalslæb eller Dvælen fast frem i et Gangtrin.

4. Venstre Fod svinges med strakt Vrist frem for højre og sættes med Taaspidsen til Jorden.

5. Venstre Fod sættes et Gangtrin fast tilbage.

6. Højre Fod svinges med strakt Vrist tilbage for venstre og sættes med Taaspidsen til Jorden.

2. Rytme, i hurtigere Tempo, anvendes under Visens stigende dramatiske Begivenheder, som Udslag af Glæde, Skæmt, djerne Idrætter, Kampe o. l.

1. }
2. } som 1. Rytme.
3. }

4. Venstre Fod svinges med strakt Vrist kun for og med Hælhævning af højre Fod.

5. som 1. Rytme.

6. Højre Fod svinges med strakt Vrist frem for om med Hælhævning af venstre Fod.

3. Rytme i vildt Tempo, som Udtryk for det dramatiske Højdepunkt i Viserne (Kampscene o. l.) ogsaa i Skæmte- og Spotte-Viser.

1. Højre Fod sættes i et Løbe- eller Springtrin til Højre.

2. Venstre Fod føres i et Løbe- eller Springtrin efter.

3. og 4. „Tospring.“ Højre Fod føres i et Springtrin efter med følgende Opspring.

5. og 6. „Tospring.“ Venstre Fod føres i et Springtrin tilbage med følgende Opspring.

Den aabne Dansekæde kendtes endnu paa Færøerne 1669 og forudsættes som en Selvfølge i Slagelse Skomagersvendes Skraa fra ca. 1450, ligesom det her gengivne Kalkmaleri fra Ørslev Kirke, V. Flakkebjerg Herred, fra ca. 1400 viser en til højre dragende aaben Kæde.

Denne smukke Frise er i Virkeligheden af afgørende Betydning for Forstaaelsen af Visedansen, og naar man vil iagttage de enkelte Danseres Bevægelser og Trin, samt de under de mandlige Figurer af mig anbragte Trintal med Rytmetal foroven, vil man se, at denne Gengivelse kan tjene som Illustration til min ovenfor meddelte Ledetraad i Kvaddansen, idet den paagældende Maler, paa Middelalderens naive men livligt oplysende Maade, har fremstillet de forskellige Trinformer ved Siden af hinanden uden Hensyn til Tidsfølgen. Men naar dette er muligt, er der jo samtidig erhvervet Sandsynlighed for, at Beskrivelsen af Kvaddansen er kommet saa nær op af Kalkmaleriets Fremstilling som overhovedet muligt. Den af Professor Johannes Steenstrup i „Folkevisens ældste Tid og Herkomst,“ Historisk Tidsskrift, IX R. 1. Bd., paaviste franske Indflydelse paa vore traadte Viser finder ogsaa sin Bekræftelse ad trinteknisk Vej, da det foran omtalte echternachske Trespring jo falder sammen med vor 1. Rytme.

KULTUR OG FOLKEMINDER

FRISKE SKUD AF GAMMEL DANSK NAVNESKIK

Forskellige Steder har jeg haft Lejlighed til at klage over, at danske Ordbogsforfattere, Grammatikere og Geografer hidtil næsten ganske har forsmøgt vore gamle Indbyggernavne, især de ærværdige Afledninger paa -ing.

Ikke fuldt saa glemt er vore gamle Søn- og Datternavne. Men til Gengæld har de ogsaa været udsat for direkte Forfølgelse siden Kancelliforordningen af 1828, der paabød Indførelsen af faste Efternavne. De civile og gejstlige Myndigheder, hvem Forordningens Udførelse paahvilede, misforstod jo nemlig helt deres Opgave, og trods Almuens sejge og lydelig udtalte Modstand lykkedes det dem i det store og hele at ødelægge vort Folks Arv fra gammel nordisk Navneskik.

Det kan regnes for ret virkningsløst, naar enkelte boglærde Personer siden har søgt at genoplive Skikken.

Exempelvis lever der i Kjøbenhavn en Dame, der af sine Forældre har faaet Navnet Karlsdatter. Og min egen Fader søgte vedholdende at gennemføre Skikken for sine Børnebørn: Erik Einarsen Schütte (+), Oscar Axelsen Hansen, Herluf Visti Gudmundsen Schütte, hvorimod han dog ikke naaede at tage sig af Sønnedøtrene og Datterdøtrene.

Jeg lægger ikke stor Vægt paa saadanne spredte Tilløb, fordi boglærde Personers Forsøg af den Art let bliver Drivhusplanter uden videre Forplantningsevne.

Derimod er det værd at lægge Mærke til de Tilfælde, hvor den gamle Skik trods den herskende Forfølgelse har evnet at hævde sig paa ægte folkelig Bund lige til vore Dage.

Min Morbroder, Pastor Vilhelm Trøels Pedersen Hagens, i sin Tid Præst i Naur og Sir, har Æren af at have fredet om en saadan ægte folkelig Viljesytring, der vovede sig frem i Hardsyssel. Han meddeler mig herom følgende:

„Jeg var kaldet til at hjemmedøbe Gaardmand Peder Jensens førstefødte. Daaben skulde gaa for sig i den Stue, hvor Barselkonen laa. „Hvad skal Drengen hedde“? spurgte jeg. „Jens Pedersen“, var Svaret. „Det maa jeg ikke døbe ham med“, sa' jeg; „alle skal have fast Navn“. Da lød det fra den fjærneste Seng, hvor Mandens gamle Moder laa: „Det er ogsaa forfærdeligt, at et Barn ikke maa faa sin Fars Navn“! Jeg indsaa jo, at der var Mening i den Gamles Indvending. At Barnet kom

til at hedde Jens Pedersen, var jo Borgen for, at Peder Jensen virkelig var hans Fader. Jeg lod dem handle om Sagen; tilsidst sa' jeg: „Ja, der er een Udvej aaben for, at Drengen kan faa det Navn, I ønsker, nemlig at han faar et fast Efternavn“. „Hvad skulde det være for et?“ spurgte een. „Klogborg“, sa' jeg, „efter Gaarden“. — De smagte lidt paa det; men saa døbte jeg ham: „Jens Pedersen Klogborg“, hvilket Navn da ogsaa blev indført i Kirkebogen. — Vi skiltes endda venskabelig“.

Fra samme Egn af Hardsyssel stammer en anden Fortsættelse af den gamle Navneskik, som min Morbroder maaske ogsaa har Lod i. Den findes i den vidtudbredte Familie Bjerre. Derom meddeler Gaardejer Mads Bertelsen Bjerre, Store Bjerre pr. Holstebro følgende til mig.

„Grundet i, at vi er en meget talrig Familie Bjerre, har flere af os (ikke alle) valgt at medtage Faderens Navn foran Stamtavnet Bjerre. Det er almindeligt, at Fædrene opkaldes, da der ellers let fremkommer Ulæmper med Navneforveksling. Mine Børn hedder Madsen Bjerre, men skriver sig kun med N. N. M. Bjerre, paa samme Vis, som jeg skriver mit Navn. Der er aldrig fremkommet Indvendinger derimod.“

Andensteds kendte jeg ingen Fortsættelse af den gamle Skik, indtil jeg en Søndag ved en Ægteskabslysning i Grinderslev Kirke blev ramt som af et elektrisk Stød ved pludselig at høre Navnet:

Mette Mikkelssdatter Mark.

Jeg efterspurgte saa Sagen nøjere. Vedkommende Pige var fra Mors og skulde giftes med en Boelsmand paa Astrup Mark, Søn af Gaardmand Niels Grejesen (Gregersen), som ejer Stedet Korsgaard med det navnkundige, ældgamle Astrupkors. Mettes Søkende bærer Navne som: Inger Mikkelssdatter Mark, Frederik Mikkelssen Mark, Peder Mikkelssen Mark, Kristian Mikkelssen Mark. Forældrene er den nu afdøde Mikkel Mark, i Erslev og den endnu levende Enke Karen Marie Jensdatter. Omsider er jeg naaet til at faa skrevet til Enken, og hun har nu været saa venlig at sende mig følgende Brev, dat. 22. Juni 1924.

Hr. G. Schütte.

„Ja, det er kuns faa Oplysninger, jeg kan give Dem, for jeg er jo kun en simpel Bondekone. Da vort første Barn, som var en Pige, skulde døbes, talte vi om, at det var da en tosset Skik, at et Pigenavn skulde ende paa „sen“, som jo betød Søn, og vi blev enige om, at da jeg var døbt Jensdatter, saa skulde vore Pigebørn hedde Mikkelssdatter efter deres Fader, og saa havde min Mands Fader et Tillægsnavn, som vi Bønder saa tit har, — han blev kaldt Mark, og saa blev vi enige om, at vore Børn skulde have det til Stamtavnet, da de vilde faa det alligevel, og saa blev de døbt Mark. Saa nu er Navnet vort eget, og ikke noget Tillægsnavn eller Øgenavn. Min Mands Familie gjorde Nar ad os og vilde ikke have Navnet til deres Børn; men de blev kaldt med det alligevel. Mariane Sørenssdatter var min Moder, men hun er død for flere Aar siden. Ja, Børnene blev jo drillet lidt i Skolen, og blev kaldt „Statter Mark“, — saadan udtalte de det; men det fik jo Ende, og siden de blev voxne,

har de været glade for det. Nu ved jeg ikke mere; jeg holder af det „gamle“, og er selv gammel; derfor var jeg saa glad den Dag nede paa Eskjær, det er et af mine skønneste Minder. Hils Deres Frue! —

Med Agtelse

Karen Marie Jensdatter Mark, Erslev, Mors.“

Med ovenstaaende tre Vidnesbyrd maa det vistnok siges, at det er lykkedes mig at kaste interessant Strejflys over en Navneskik paa det sidste Stade af levende Tilværelse. Vi ser hos Familien Klogborg den umiddelbare folkelige Reaktion af Harme mod det „forfærdelige“ Indgreb i den fædrene Navneskik. Hos Familien Bjerre er det praktiske Nyttenssyn, parret med gammel Odelsbonde-Stolthed, der fremkalder den gamle Navneskiks Vedligeholdelse. Endelig hos Mikkelt Mark og Karen Marie Jensdatter seer vi den sunde friske Sproglogik, der uden nogen studeret Mands Hjælp sætter sig paa Bagbenene og gennemtrodsrer en Navneskik, som Naboerne i deres bagvendte Opdragelse har lært at le ad som en Latterlighed.

Det kan jo være, at selv dette er de sidste Trækninger før Døden. Men jeg siger: saa længe der er Liv, er der Haab.

Jeg kommer til at tænke paa et Tilfælde fra norsk Folkeskik. Da jeg i 1890 første Gang kom til Norge, var Hardangers skønne Kvindedragt bleven et ret sjældent Syn; det saa nærmest ud til, at den kun var nogenlunde hyppig i Hotellernes Nærhed som en Slags Reklame-Udstillingsgenstand til Skue for Turister. 25 Aar senere gæstede jeg samme Egn; da var den ikke til at kende igen: den stedlige Kvindedragt blev nu almindelig baaren, ikke blot til Stads, men ogsaa til Dagligdags. Aarsagen til dette Skifte var tydelig nok: det var den vestnorske Maalrejsning, der ogsaa havde fremkaldt en Rejsning af den nationale Dragt.

Kan en slig Redning i elvte Time opnaas for Klædedragten, saa kan den vel ogsaa opnaas for Navneskikken. Men dertil kræves, at vort Modersmaals Værger viser Sagen mere Interesse, end de hidtil har gjort. Dette har nu Samfundet „Modersmaalet“ gjort ved at sende en paaskønnende Skrivelse til Mads Bertelsen Bjerre og Karen Marie Jensdatter Mark.

Gudmund Schütte.

LEKSANDDRAGTEN

Albert Alm: *Dräkt-Almanacka för Leksands Socken*. Oskarshamnsbladets Boktryckeri.

I en lille Bog paa 120 Sider har Forfatteren givet Reglerne for Leksand-dragtens Anvendelse ved alle Lejligheder og beskrevet de enkelte Dragtdeler. Her som i danske Folkedragter er Kvindedragten den mest varierede og har de mest udviklede Regler for Brugen. Dragten til Kirkebesøg, som i gamle Dage aldrig plejede at forsømmes, spiller den største

Rolle. Dragtalmannakken begynder da ogsaa med Advent og gør Rede for, hvorledes en Leksandkvinde for 60—70 Aar siden var klædt til Kirke hver eneste Søn- og Helligdag i Kirkeaaet. Kirkedragten maatte straks byttes med en Eftermiddagsdragt, naar man kom hjem. Kunde der end i ubetydelige Smaating være nogen Forskel, saa var i Hovedsagen alle ens klædte, thi hvorledes vilde det se ud om f. Eks. „lille Timgubb Anna kom i sommarskrud med rødt snørliv och knytningsskjorte, när Stur Erker Mor uppenbarar sig i skinntröje“. Og kunde man pløje og saa paa visse bestemte Maanedsdage, kunde man vel ogsaa klæde sig efter en fælles Regel.

Leksanddragten har som de øvrige Daldragter holdt sig længere end de fleste andre Folkedragter, men den ny Tid begynder ogsaa der at mærkes. Kendskaben til de gamle Regler er blevet usikker. Endnu er dog Kvindedragten i Brug, og Bogen er skreven som en Hjælp til at bevare og korrigere den og for at give Mandsdragten Mulighed for at kunne genopstaa. Meget af den Huslid og det Haandværk, som frembragte Dragterne, lever endnu, om end noget, f. Eks. „Laskning“, er i Fare for at uddø. Laskning er et Broderi paa Skind, og anvendt til Handsker, Snørliv og Bukser. De Partier i Mønstrer, som sædvanligvis oversys med Traaden, bliver her sammentukne ved Syning fra Undersiden, saa de danner Ophøjninger. Her i Danmark har lignende Udsmykninger været brugt paa Skindbukser, men er næppe udført i de sidste 70—80 Aar.

Bogen er meget omhyggelig skrevet. Stoffet er klart og overskueligt lagt til Rette. Desværre er der ingen Afbildninger, men de kommer formodentlig i næste Oplag.

Elna Mygdal.

OM „GAMMEL HADERSLEV“

„At snakke om gammel Haderslev“ forekommer blandt P. Syvs Ordsprog (1680) II S. 96, og Werlauff anfører (Holbergs Lystspil (1858) S. 93) denne Talemaade som Bevis for Almuens Udtale af Bynavnet Haderslev, som forekommer i Holbergs „Mester Gert Westphaler“. Werlauff giver en lærd Forklaring af Ordsproget: „Byen er, som bekendt, ved et smalt Vandløb, delt i Gammel og Nye Haderslev.“ Det var nu ikke længer Tilfældet i Werlauffs Tid, men — bortset fra dette — hvad vilde Ordsproget saa betyde? Jeg tilstaar, jeg finder ingen fornuftig Mening deri.

Lidt videre kommer vi gennem den fuldstændigere Form, i hvilken Matth. Moth har gengivet Ordsproget: „Det hjælper ikke at snakke om Gammel-Haderslev“ og han giver den Forklaring: „om Ting, som ingen Betydning eller Anvendelse have.“

Han har hørt Ordsproget og gengiver dets Betydning; men jeg kan ikke rigtig indse, hvorledes Gammel-Haderslev skulde have „ingen Betydning eller Anvendelse.“ Med Gammel-Haderslev kan ikke være ment de fire Kvarterer i Haderslev nord for Gravene (det smalle Vandløb, som Werlauff taler om), heller ikke Landsbysognet Gammel Haderslev. Jeg formoder stærkt, at der bliver hentydet paa Haderslev i gamle Dage i Modsætning til den nye Tid. Og dertil passer godt, at Ordsproget findes

for første Gang hos Peder Syv. Det gamle Haderslev er Byen i sin Glansperiode i det femtende og sextende Aarhundrede, da Reformationen herfra kom til Kongeriget, da Hertug Hans den Ældre residerede paa det stolte Slot Hansborg, Forbilledet for Kronborg og Koldinghus, og det hjalp sandelig ikke efter de ulykkelige Aar 1627—1629 (Waldsteins Tropper), 1644 (Svenskerne), og 1757—59 (Polakkerne), at tale om den gamle Prag, og saa skal der naturligvis ikke skrives Gammel-Haderslev, men gammel Haderslev — eller bedre paa Jydsk — da Syv stadfæster Formen Harslev: „De hjælper it og snak om gammel Ha'sle.“

T. O. Achelis.

GAMLE ANEKDOTER

Alte Erzähler neu herausgegeben unter Leitung von Johannes Bolte. 2. Band: Johannes Pauli, *Schimpf und Ernst*, 2. Teil: Paulis Fortsetzer und Uebersetzer; Erläuterungen. Berlin (H. Stubenrauch) 1924.

Med paaskønnelsesværdig Hurtighed er denne Udgaves tidligere anmeldte Tekstbind nu efterfulgt af et lige saa stort Kommentarbeind, indeholdende en Rigdom af værdifulde Oplysninger: Bogens Historie, Meddelelser om Bearbejdelser og Oversættelser, Variantapparat, Bibliografi, Ordfortegnelse og Sagregister. Aller størst Betydning har dog maaske Anmærkningerne, hvori Paralleller til alle Smaaahistorierne, der med de senere Tillæg tæller op imod 900, er samlet med enestaaende Flid og Lærdom; heri findes ogsaa talrige Henvisninger til nordiske Sidestykker. Endelig skal det anføres, at idet Udgiveren meddeler de enkelte Stykkers omkalfatrede Rækkefølge i de senere tyske Bearbejdelser, lykkes det ham at vise, at Niels Mikkelsen Aalborgs danske „Jocoseria“ (som udførlig omtales) maa have sin Oprindelse i en af de senere Frankfurter-Udgaver og altsaa ikke har Forbindelse med Melander; og heraf følger, at den danske Folkebog, „Skæmt og Alvor“ der stammer fra Niels Mikkelsen Aalborg, altsaa virkelig kan føres tilbage til „Schimpf und Ernst.“

R. Paulli.

NORDSJÆLLANDSK FOLKELIV

Anders Uhrskov: *Nordsjællandsk Folkeliv I—V*, Hillerød 1921—24.

Det foreliggende Værk, c. 1100 Sider med 275 Illustrationer, er udkommet i 5 Dele med Titlerne: 1) To Nordsjællænders Erindringer, 2) Folkesagn, 3) Sagn og Tro, 4) Højtid og 5) Dagligliv. Bogen har en ganske ejendommelig Historie. Det er ikke en gammel Samlers Livsværk, men Stoffet er med en ukendt Hurtighed blevet tilvejebragt ved stærk Agitation i den stedlige Presse, Udskrivning af Konkurrencer med Bogpræmier, Henvendelse til Skoler om at lade Eleverne skrive Stile om Sagn og Overtro o. lign. Indsamlingen begyndte 1921, og sidste Del af Værket forelaa 1924. Det økonomiske Grundlag for Udgivelsen skabtes ved en Subskription, der vandt usædvanlig god Tilslutning.

Der er fra en Anmelders Side anket over, at Dansk Folkemindesamlings Stof er blevet benyttet ret planløst og tilfældigt, og at der kun

undtagelsesvis er hentet Oplysninger fra ældre, trykt Litteratur¹. Hertil har Udgiveren svaret, at han til 3 af Bindene har gennemgaaet Dansk Folkemindesamlings Manuskripter og benyttet, hvad han havde Brug for, men til 5. Bind havde han mere end Stof nok, maaske til endnu 2—3 Bøger². Iøvrigt lægger Udgiveren Vægt paa, at „Nordsjællandsk Folkeliv“ ikke er pillet ud af Arkiver, men det er taget ud af det levende Liv og givet tilbage til Folket, og hans Hensigt med Udgivelsen af Værket er ikke først og fremmest at skaffe Videnskaben en stor Materialsamling. Bogen skal altsaa i første Række virke for at vække Hjemstavnsfølelsen og Kærligheden til dens Minder; hertil bidrager sikkert ogsaa dens gode Illustrationsstof, hvoriblandt særlig maa fremhæves en Række smukke Tegninger af Kr. Kongstad. Der er ingen Tvivl om, at Bogen, som den foreligger, vil være særdeles godt egnet til at udføre en Mission i denne Retning, og den folkloristiske Værdi af Samlingerne afhænger selvfølgelig ikke udelukkende af, at de er udtømmende ogsaa med Hensyn til tidligere optegnet Stof fra disse Egne. Udgiveren har absolut indlagt sig stor Fortjeneste ved den Energi, han har lagt for Dagen for at bjærge de Minder, der endnu lader sig fremdrage gennem mundtlig Tradition, og beundringsværdigt er det, at han har fundet Udveje til at faa det udgivet i Tider, hvor Bogfremstilling er saa dyr som nu, og det er et smukt Træk, at netop Nordsjællands Befolkning har staaet sammen med ham i dette Arbejde. Maatte det finde Efterlignelse ogsaa i andre Egne!

Gunnar Knudsen.

SCHWEIZISK ALMUEKULTUR

L. Rüttimeyer, *Ur-Ethnographie der Schweiz, ihre Relikte bis zur Gegenwart mit prähistorischen und ethnographischen Parallelen* (Schriften der Schw. Gesellsch. für Volkskunde Bd. XVI, Basel 1924).

I nærværende Bog har Forf. sammenarbejdet en Række af sine tidligere Afhandlinger om Æmner vedrørende den schweiziske Folkekultur. Forf. gaar ud fra, at Bjergegnenes Beboere er mere konservative end andre Folk, og at man hos dem finder flere Minder om Oldtidskultur end andre Steder. Han gennemgaar en Række Omraader særlig indenfor den materielle Kultur: Bomærker, Karvestokke, Stenlamper, Birkekærter, Stengryder, Kedelkroge, Skrabere, Kurve, Sakse, Børnenes Legetøj, Skindklæder, gammeldags Korntilberedning, Tærskning, Formalning og Bagning, gammeldags Agerbrug med Gravestok, Hakke, Plov, Aag, Harve, savtandet Segl, Vogne med Skivehjul, gammeldags Baade og Fiskeredskaber og gammeldags Byggeskik i forsk. Former. Fra den aandelige Kulturs Omraade behandles særlig Ornamentikken samt Brugen af Masker og af Stene med skaalformede Fordybninger.

Af største Interesse er Forf.s udførlige Redegørelse for alle disse forskellige Æmner med en Righoldighed af Oplysninger om deres Forekomst i Schweiz, ledsaget af en Mængde udmærkede Billeder (c. 200). Det viser tilfulde, at den primitive Kultur Europa over har en Mængde

¹ Fortid og Nutid V S. 188. ² Den nye Litteratur 2. Aargang S. 248.

fælles Træk, hvad Forfatteren ogsaa stærkt betoner. En Mængde af de behandlede Redskabsformer (f. Eks. Plove, Kværne, Plejler) kendes ogsaa fra skandinavisk Omraade, men vor nordlige Almuekultur synes Forf. ikke rigtig at have været fortrolig med; heller ikke kender han tilstrækkeligt til nordisk Arkæologi; havde han vidst bedre Besked om denne, havde han kunnet føre Fiskeharpunen (Lysteren) tilbage til ældre Stenalder og ikke blot til yngre Stenalder (S. 314), og angaaende Kornseglen burde han have kendt det smukke skæftede Stenaldersstykke, vi har her i Danmark i vort Nationalmuseum, der netop yder Beviset for, at Seglen har været kendt i Stenalderen; han henfører ganske vist (S. 294) Redskabet til den yngre Stenalder, men synes at tænke paa de tilhugne Flintredskaber, vore Arkæologer betegner som Save. Undertiden finder man dog, at han gaar for vidt i sin Iver efter at søge Minder om Urtiden i vore Dage. Nogle Forraadshuse, byggede paa Stolper, ligesom de skandinaviske Stolpeboder, vil han anse for at være Efterkommere af de berømte schweiziske Pælebygninger (S. 317 flg.).

Imidlertid fortjener Bogen at kendes af vore Almuekulturforskere paa Grund af det rige, vel tilrettelagte og smukt illustrerede Materiale, den indeholder, et Stof, der er af meget stor Betydning for Forstaaelsen af Kulturstrømningerne i Tidernes Løb.

Gunnar Knudsen.

REVISIONEN AF DET ATTENDE AARHUNDREDE

EN OVERSIGTSARTIKEL

AF

PAUL V. RUBOW

Det er en bekendt Sag, at Kritikerne i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var meget uvenlig stemte imod den Tidsalder som laa nærmest forud for dem: herhjemme er det især Peder Hjort og i Sverrig Hammarskjöld, som er Ordførere, og deres Opfattelse har helt ned til vore Dage, i det mindste i Danmark, spillet en ikke ringe Rolle. Men der fandtes ogsaa en stærk Modstrøm, Folk som paa visse Punkter vilde give det 18. Aarhundredes Litteratur Oprejsning, saaledes J. L. Heiberg og hans Skole. Og det Spørgsmaal (som her skal belyses ved snever Indkresning af Diskussionsomraadet): om den i Slutningen af det 18. Aarhundrede fremherskende litterære Retning væsentlig forberedte det 19.s Litteratur? er enkelte Gange før 1890 blevet besvaret med Ja, saaledes af Clemens Petersen i et lille Skrift, som jeg nærmere har analyseret i min Kritikhistorie S. 246 f.

Man havde i forrige Aarhundredes Begyndelse en Tilbøjelighed til at romantisere en Forfatter man syntes om. Enhver kender Tegnér's Tale ved det svenske Akademis halvtreds-Aars-Jubilæum, især Strofen om Bellman; endnu bestemtere gaar Atterbom i sit store Værk *Svenska siare och skalder* i den Retning: han fremhæver som Tegnér Vemodstrækket og paastaar, at Bellmans Digtning aabner en romantisk 'utsigt åt en på samma gång uplåten och hemlighetsfull oändlighet'.

I Modsætning hertil har man i vore Dage (efter nogle blot og bart reaktive Sympatitilkendegivelser for Oplysningstiden hos Georg Brandes i Halvfjerdserne) mere søgt at bedømme det 18. Aarhundrede ud fra dets egne Forudsætninger. Saaledes gav allerede midt i forrige Aarhundrede Bernhard Elis Malmström en meget forstaaende Karakteristik af den gustavianske Tidsalders Digtere i

sine posthume *Grunddragen af Svenska vitterhetens historia* (der dog ogsaa er reaktivt bestemt, nemlig med Fosforisterne); og senere har f. Ex. Bellmanskritiken lagt mest Vægt paa at fremdrage Rokokoen i hans Digtning, saaledes Levertin i *Svenska Gestalter*.

Denne Tendens er mindre fremtrædende i dansk Litteraturhistorie. Hovedværket er her Prof. F. Rönningss store fire-Binds-Værk *Rationalismens Tidsalder* (som skylder sin Fremkomst til et Tilbageslag mod de førnævnte Brandes'ske Rehabilitations-Tilbøjeligheder). Det der især maa anerkendes ved denne Bog, er en i visse Henseender betydelig Sagkundskab. Forfatteren har gennemarbejdet det meget omfattende Stof, hvoraf en Del er uinteressant og betydningsløst. Men af Sagkundskab fordrer man tillige Forstaaelse, og herpaa skorter det delvis meget. Mangelen paa litteraturhistorisk Skole og Teknik og det synes mig ogsaa undertiden paa æstetisk Dømmekraft, er følelig. Tidsalderen er inddelt i fem Perioder, men Princippet for denne Inddeling er ikke indlysende; og inden for de enkelte Perioder anvendes Deling efter Genrer, uden at det dog ses, at nogen Opfattelse af de enkelte Genrers Begreb er bragt i Anvendelse. Overhovedet kan man ikke komme uden om, at her er gaaet noget uprofessionelt til Værks. Man kan gennemlæse det vidtløftige Skrift fra Ende til anden uden at støde paa nogen træffende eller udtømmende Karakteristik. Bogens Titel er i og for sig betegnende, for det er jo Navn paa en kirkehistorisk Periode, som ikke uden videre lader sig overføre paa al Slags Litteratur. Men Sagen er, at det kirkehistoriske Synspunkt har faaet Forrang for det litterærhistoriske, saaledes at Kunstformernes og Stilens Historie saa godt som ikke er taget i Betragtning. Da dette fornuftigvis altid maa være en væsentlig Side for den professionelle Betragtning, tør man vel nok sige at Bogen her har en alvorlig Mangel, dens øvrige Fortjenester ufortalt.

Man forstaar dette Værk bedre, naar man tager i Betragtning, at det er tænkt som en Indledning til det 19. Aarhundredes Litteratur i Danmark og at for Rönning dennes vigtigste Skikkelse er Grundtvig. Hans Opfattelse af Modsætningsforholdet kan sikkert kritiseres: Grundtvig staar i flere Henseender paa Oplysningstidens Grund; det er Kendsgerninger som Rönning heller ikke har faaet noget ud af i sin store Bog om Grundtvig. Den Forfatter som derimod har indledet og gennemført Bruddet med det 18. Aarhun-

drede, er jo Oehlenschläger, men ham ses Rönning ikke at interessere sig rigtig for i denne Sammenhæng.

I Virkeligheden er nu Bogen skreven saaledes, at det 18. Aarhundrede helt igennem maa tjene til Folie for Grundtvig, danne Antitesis til hans Tesis. Karakteristikken er derfor forudbestemt negativ. Rönning er i sin Fremstilling af Perioden — modsat f. Ex. Vilh. Andersen i paagældende Afsnit af *Tider og Typer* — aldeles kategorisk Dommer; han forlanger saa temmelig in abstracto af dens Forfattere Nationalfølelse, Religion og Moral, hvilke Egenskaber han i stor Udstrækning frakender dem, uden at hans Læsere overtydes om, hverken at hans Begreber er tilstrækkelig lutrede i Reflexionens Skærsild, eller at hans Undersøgelse har sonderet Emnet til Bunds. Det synes vanskeligt at kunne nægtes, at disse Attributter mer eller mindre ogsaa tilkommer adskillige af Tidens Bøger, rigtig nok paa dens egen Maade, som det var interessant at faa bestemt; men det ligger i Forfatterens Tendens at gaa uden om saadanne Problemer, saa hans store Sagkundskab har paa én Vis været overflødig. Ewald, hos hvem alt det ønskede findes samlet, faar hos Rönning en underlig uvillig Anerkendelse; den store Digter forringes i hans Fremstilling — hvor gerne vilde man ikke have læst en analytisk Sammenstilling af hans Poetik og Stilistik og f. Ex. Oehlenschlägers! Paa et begrænset og overskueligt Felt kunde man da have aabnet Diskussionen af Forholdet mellem „Førromantik“ og „Nyromantik“¹.

Det er snurrtigt, at Rönnings egne Citater ofte vidner imod ham. Naar man med en filologisk Raderkniv skraber Støvet af de poetiske Brudstykker han anfører, er man ret hyppigt utilbøjelig

¹ Uden at foregribe Resultaterne af en saadan Undersøgelse tør jeg maaske gætte paa, at den vilde vise meget færre Overensstemmelser end almindelig antaget. Og selv hvor de findes, maa der sættes et og andet Notabene. Saaledes hedder det overalt, at Oehlenschläger bruger samme dramatiske Metrum som Ewald: det er kun Sandhed med Modifikation. Oehlenschläger anvender Goethes og Schillers Tistavelsesvers (ret ofte ganske vist med kvindelig Udgang); Ewalds Versifikation er paa det nøjeste kalkeret over Librettoerne til de italienske Syngespil, som hans egne fortsætter paa den danske Scene: i sine Sangpartier efterligner han deres Aria- og Vexelsang-Strofer, i Recitativerne deres *endecasillabi* — hans *versi sciolti* er ikke rigtige Blankvers, de har i Lighed med Forbilledet altid elleve Stavelser; denne Uoverensstemmelse er ikke blot formalistisk set betydelig: faktisk har, som en Følge af den faste Standsning ved Udgangen af hvert Vers, hans metriske Foredrag noget monotont og deklamatorisk, som den raske Oehlenschlägerske Diktion er fremmed for.

til at godkende hans Dom over dem, og hvor han citerer Prosaskrifter, indeholder de tit en levende Protest mod den Brug der gøres af dem. De viser, at han har haft gode Kort paa Haanden, men ikke ret har vidst at bruge dem.

Rönningss Bog kan da i det Hele mindre siges at give en Revision end en Gentagelse af gamle, ugunstige Domme.

Den er netop for sin kirkehistoriske Opfattelse bleven desavoueret af et interessant Skrift, som udkom 1914—15, Laurids Kochs *Oplysningstiden i den danske Kirke*. Koch er i og for sig mere direkte kristelig moraliserende end Rönning, men han iagttager anderledes fordomsfrit, og han hævder, at den danske Kirke igennem denne Tids Debat har hævet sig til Autonomi, og gennem Kritikken af Bogstavtroen banet Vej for en renere religiøs Bevægelse.

En Revision af egen Art skal her blot nævnes, Prof. Francis Bulls Undersøgelse af den norske Bevægelse i Fælleslitteraturen: *Fra Holberg til Nordal Brun* (1916). Den fortsætter paa en Maade Welhavens Skrift om Ewald og de norske Digtere, der dog ikke var naaet videre end til at hævde det norske Selskabs Opposition mod Klopstock og Ewald som en national dansk-norsk Rørelse imod Tyskeriet, en Tanke han havde fra J. L. Heibergs *Dansk skjøn Litteratur*. — I øvrigt ligger Tyngdepunktet i Prof. Bulls Bog i den nationale Selvstændighedstankes Væxt.

Blancks allerede navnkundige *Den nordiska renässansen* (1911) er opstaaet paa en lignende Maade som Rönningss Bog. Han vil finde Forudsætningerne for Geijers götiske Digte og for Tegnérss *Svea* og *Frithiof*, gennemgaar til den Ende noget nær al Videnskab og Kunst i hele Verdenslitteraturen, som har nordisk Emne, og paaviser en Linie i svensk Litteratur fra Clewbergs *Ode till svenska folket* (1786) over Franzéns Creutzdigt til de tvende Koryfæer. I al denne nordiske Litteratur finder han en Forberedelse af den nationale Digtning i det 19. Aarhundrede; saaledes ser han en Bebudelse af Geijers *Vikingen* i et Festspil af Falsen *Fredens Triumph* (1794). Et Resultat af denne overordentlig grundige Undersøgelse er, at Geijer i sin Ungdomsdigtning er fremmed for al romantisk, symbolsk, mytologisk Tænkemaade, en Opfattelse som dog ikke er uimodsagt i hans Hjemland. Paa dette Grundlag har Prof. Blanck bygget sin senere store Bog om Geijers götiske Digtning.

Lamms store Værk, *Upplysningstidens romantik* (1918 ff.) er en Aandshistorie af det 18. Aarhundrede med Hovedvægten lagt

paa alt hvad der forbereder det 19.s Litteratur. Bogens Tendens kan paa det nærmeste vel formuleres derhen, at der kun er en Forskel i Grad, ikke i Natur, paa disse Strømninger i Oplysningstiden og den götisk-fosforistiske Digtning. Som Exempel paa Prof. Lamms Fremgangsmaade kan jeg nævne hans Karakteristik af Naturfølelsens Væxt: Creutz gør det Fremskridt fra den blotte tørre Landskabsbeskrivelse at han lader Naturen danne Akkompagnement til Følelsernes Melodi. Gyllenborg udvider den naturbeskrivende Digtning stoffligt ved at skildre den nordiske Vinter. Bellman forsøger med sin bekendte impressionistiske Teknik at fortælle i Steden for at male, men bliver dog inden for Pastoralens Omraade. Oxenstjerna (som Lamm ogsaa har skildret i et særligt Værk, der i visse Maader kan passere for Mønster paa den i snevrere Forstand historiske Metode) udvider Digtarten med en ny Stemning, Hjemfølelsen. Hos Lidner er vi inde paa den egentlig førromantiske Anvendelse af Naturen; det er et aabent Spørgsmaal, om Lidner har alvorlig Natursans, men han ved at finde det i Naturen, som kan bruges til de Teatereffekter han excellerer i: han giver Landskabet Temperament. Hos Thorild er Naturbegejstringen panteistisk begrundet; han sværmer for den vilde, heroiske Natur. Hos Kellgren ophører Naturskildringen aldeles, Indtrykkene omsættes i Stemning. Med Franzéns Creutzdigt er vi endelig ved Aarhundredets Grænse. — Et andet Exempel: i Modsætning til den nyere uromantiske Opfattelse af Bellman fremdrager Lamm atter romantiske Træk.

Nogle andre vigtigere Værker af større eller mindre Interesse for Spørgsmaalet skal her blot berøres: Albert Nilssons Bog om *Thorild* (1915) rykker et Led ud af Lamms Beviskaede, idet den vil hævde Thorild, hidtil anerkendt som udpræget Stürmer-und-Dränger og Førromantiker, for Aarhundredets konservative Intelktualisme, gøre ham til Elev af Spinoza og Leibniz. Bogen, hvis glimrende Fortrin falder enhver i Øjnene, har som bekendt fremkaldt megen Modsigelse i Sverrig¹. I et andet, ikke mindre bemærkelsesværdigt Skrift, *Svensk romantik* (1916), daterer Prof. Nilsson Nyromantikken fra Kellgren og Franzén, fordi han finder platoniske Ideer hos disse Digttere. Uagtet dette Hovedværk i nyere svensk Litteraturforskning ikke egentlig berører de moderne Opfattelser af

¹ I 2. Bind af Schücks *Huvuddragen av Sveriges Litteratur* (1917) er dens Teses fuldstændig ignorerede.

det 18. Aarhundrede, maa ogsaa det nærmest siges at være udgaaet fra en Opfattelse, der gaar Uppsala-Skolens imod.

Det karakteristiske for denne er Bestræbelsen i Retning af at udjævne Skellet mellem de to Aarhundreder. Men mellem dens Førere er der den Forskel, at Lamm ved Nyromantikere synes at forstaa baade Göter og Fosforister, mens Blanck vil holde den første Gruppe udenfor. Mens Lamm altsaa hævder væsentlig Overensstemmelse mellem den af ham skildrede førromantiske Strømning og de to nye Skoler, paastaar Blanck at den götiske Digtning er uden Forhold til romantisk Digtning. Mod Blancks Opfattelse har Erik Wallén skrevet i en lille Bog: *Nordisk mytologi i svensk romantik* (1918) S. 63 ff. og Böök i sin store *Tegnérmonografi I.* (1917) S. 228. Blanck har i sin Bog om Geijer S. 117 f. svaret Böök, som han paastaar har læst ham mer end overfladisk; hvilket gerne kan være Tilfældet: men der bliver dog den Vanskelighed tilbage, at Blanck vil indrømme en endogsaa meget stærk Paavirkning paa Geijers hele Forestillingsverden fra tyske Romantikere, men ikke specielt paa hans Poesi. I dette Tvistemaal vil jeg ikke decidere.

Derimod skal jeg ikke nægte, at jeg med al Beundring for Uppsalaskolen dog nærer visse almindelige Betænkeligheder ved deres Metode. Som Basis for al deres Forskning tør man vel ansætte en Adskillelse mellem Æstetikeren og Historikeren, der ret beset ingen Steder hører hjemme. Thi naar Litteraturhistorikeren har med æstetiske Kendsgerninger at gøre, maa han selv være Æstetiker, al den Stund han maa forstaa de Ting han har at gøre med. Men Sagen er, at man til Gengæld for denne uberettigede Adskillelse har indført en lige saa uberettiget Sammenblanding, nemlig mellem Tidshistorie og Kunsthistorie. I Steden for at beskrive de litterære Kendsgerninger og fremstille deres indbyrdes Sammenhæng efter den korteste Vejs velsignelsesrige Princip, trækker de — som det ofte synes, pr. Berøringsassociation — en Masse uvedkommende kulturhistorisk Stof ind. Den Distraktion denne Fremgangsmaade afstedkommer, er især farlig, naar den fører til at forvekle Forfatterens aandelige Standpunkt med deres Læseres. De gode Skribenter og det store Publikum holder som bekendt ingenlunde altid Trit. Publikum er hverken en formløs Masse eller en absolut genstridig Skabning; det har blot den Særegenhed, at det holder mest af tygget Mad. Mens de gejstlige Forfattere i Slut-

ningen af det 18. Aarhundrede var Rationalister, blev Mængden af Præsterne og Menighederne det først omkring Aarhundredeskiftet; og mens Rationalismens Tidsalder i Litteraturen maa ansættes til ca. 1770—1800, maa den i Publikumshistorien rykkes en lille Menne-skealder frem i Tiden, til en Epoke hvori de ledende Mænd var ro-mantisk religiøse eller ortodoxe. Lige saa forsigtig maa man være med at slutte noget af Bogoplags Størrelse eller Antallet af dra-matiske Opførelser. Mens den oehlenschlägerske Tragedie blom-strede, beherskede Iffland og Kotzebue Teatret, og Heibergs og Hertz's Vaudeviller og Lystspil fortrængte først Scribe fra den danske Skueplads efter 1860. Naar derfor Lamm beklager det som en Mangel ved sin Fremstilling af den naturbeskrivende Digtning, at han ikke har anstillet en mere omfattende Undersøgelse af de engelske Havers Udbredelse i Sverrig i Oplysningstiden, kan man altsaa gerne tilgive ham. Og den Vægt han har lagt paa pietistiske Bevægelseres Udbredelse, paa Okkultisme og Frimureri (hvoraf en klassisk Fremstilling), ser man med nogen Skepsis paa: de beriger ikke vor Opfattelse af Tidens produktive Litteratur saa meget som det paastaas.

Jeg er bange for, at man over disse extra-litterære Syssel-sættelser i nogen Grad glemmer Litteraturen selv. Den svære Ba-gage man møder op med, forringer den Bevægelseslethed man har behov for at anskue en Litteraturfrembringelse, specielt et Digter-værk, paa den rigtige Maade. Den megen Syslen med materielle Kendsgerninger trækker tit en litteraturhistorisk Materialisme efter sig. Eller er det ikke næsten Materialisme, naar Lamm konstaterer, at den swedenborgske Lære om Menneskeskikkelsen som Altings Norm (Mennesket skabt i Guds Billede) genfindes hos Tegnér samt hos Elgström, Atterbom, Stagnelius og Almqvist? Jeg tør ikke paastaa at han ligefrem har Uret, men jeg mistænker ham sandt at sige for at identificere sex Stykker Papir i sit Lærdomsapparat, hvor man har at gøre med sex forskellige Menneskers Anskuelser, som vel har en egen Plads i enhvers Forestillingssystem (anf. Skr. I. S. 135 f.). Ligeledes beundrer jeg Lamms Lærdom, naar han finder Tegnér's og Geijers Opfattelse af Vikingen hos Fischerström (S. 311), men jeg bilder mig alligevel ind, at der er en Forskel, og denne Forskel er maaske det væsentlige. Jeg kunde opregne lig-nende Exempler i Mængde; og jeg maa insistere paa, at det er vanskeligt at bevise den Overensstemmelse der søges, ved saadanne

Midler. Af samme Grund er jeg paa min Post over for Prognostica som følgende: i Kapitlet om Oxenstjerna hedder det, at han bebuder Romantikernes religiøse Reaktion, fordi han beskriver en Bane fra Oplysnings-Skepticisme via Rousseau til Sektreligiositet; ligeledes den nationale Renæssance, fordi der findes Udbrud af Hjemstavnsfølelse i *Skördarnas* fjerde Sang (s. 387).

Man bør specielt vogte sig for den Metode der gaar ud paa at etablere Overgange og Kontinuitet, fordi rige og veloverleverede Litteraturer saa at sige værgeløst udleverer Forskeren det han ønsker. Man finder hvad man søger; men man risikerer da ogsaa, at Resultaterne i Steden for at vise de dybere liggende Kendsgerninger kun giver et Ekko af Metoden. Litteraturgranskeren kan blive som den naive Bjergvandrer, der lader sig narre af den nyfaldne Snes bløde Tæppe til at overse de dybe Sprækker det skjuler. Som den bedst mulige Parallel, der kan tjene til Advarsel, tør man henvise til den franske Roman i det 19. Aarhundrede. Materialet er her ideelt og vilde tillade os med een Roman for hvert Aar mellem 1830 og 1880 at demonstrere en jevn og aldeles umærkelig Overgang fra Victor Hugos og Alfred de Vignys romantiske Prosa-digtning til Huysmans' eller Maupassants Sennaturalisme. Men Demonstrationen vilde dække over Sandheden, som er at de litterære Signaler flere Gange har skiftet i Løbet af dette Tidsrum, og at dybe Modsætninger har gjort sig gældende mellem fjendtlige litterære Skoler og Fraktioner.

Efter min Mening er det en anden Metode, som bør anvendes naar man vil undersøge Kontinuitet eller Brud, nemlig en Bestemmelse af Forfatternes Temperamenter, Ideer og Stil.

Og fra saadanne Synspunkter kan man ikke altid være enig med de førnævnte Forskere, hverken med Hensyn til deres Vurdering eller med Hensyn til deres Karakteristik af nordisk Litteratur i dette Tidsrum.

Hvad nu for det første Vurderingen angaar, kan naturligvis en Udlænding ikke gaa i Rette med Svenskerne om deres egne Digtere. De betragter den gustavianske Epoke og det nærmest forudgaaende Tidsrum som noget nær en litterær Storhedstid, baade for Poesiens og for Prosaens Vedkommende. Ingen kan tvivle om at de har Ret heri. Alene den Omstændighed, at de sidste Aartiers

Litteraturforskning i saa høj Grad har specialiseret sig om Frihedstiden og Gustavianerne, er et talende Vidnesbyrd om det.

Anderledes forholder det sig med Danmark, hvor Oplysnings-tidens Litteratur saa temmelig er miskendt. Man gør her vel i at skelne mellem Vers- og Prosalitteraturen.

Hvad den første angaar, maa det indrømmes, at den ikke havde nogen Glansperiode. Men det lader sig vanskelig nægte, at denne Tid har Fortjenesten af at have uddannet dansk verdslig Poesi saavel i prosodisk og metrisk Retning som med Hensyn til Diktionen paa en saadan Maade, at man ved Aar 1800 kunde sige, at den danske Digers Pen omsider var skaaren til. Og den radikale Forkastelse af de overleverede Digtværker er meget uretfærdig. Sandt nok, de fleste Oder, Elegier og Læredigte er nu med rette glemte; men i Rimbrev, Syngespil og Vise præsterede Tiden det fuldkomne. Og midt i det almindelige Lavland hæver sig tre poetiske Højsletter:

I det norske Selskab har Fælleslitteraturen en Gruppe som altid vil beholde en ærefuld Plads i Erindringen. Det var en meget konservativ, rettere vel reaktionær Skole; den holdt paa Boileau og den klassiske Poetik, men dette betød at den vaagede over en artistisk Retning i Smagen og arbejdede med de strengeste Forestillinger om Stil. Et lille Bind af dens Frembringelser: Epigrammer, poetiske Fortællinger og Skuespillet *Kærlighed uden Strømper* er forblevne klassiske.

En af Tidens Digtere, Ewald, giver os Lyrikeren i den store, tørre og brændende Stil. Han er vor Indsats i Aarhundredets Følelspoesi, i eminent Forstand den passionerede i nordisk Litteratur.

Endelig har Slutningen af det 18. Aarhundrede hos os frembragt vor Litteraturs mest fængslende Personlighed, om hvem der paa lidt nær kun er sagt Bêtiser, Baggesen, Aandsmennesket i Kultur, som det kun kunde opstaa i denne Tidsalder, der er den mest betydningsfulde i Aandsdannelsens Historie. Ved Siden af den guddommelige Ewald staar den forbavsende Baggesen som de to vanskeligst slyngede Gaader for Forskerne: saa længe de ikke er løste, maa den endelige Vurdering af Tiden opsættes.

Om Prosaen er det en simpel Sandhed for enhver som uden Bind for Øjnene gider aabne en Bog fra denne Tid, at den aldrig har staaet højere. Sansen for Klarhed, Pointering, Elegance, Af-

runding og Rhythmus har aldrig været større end den Gang. Det er tilstrækkeligt at nævne Navne som de to Sneedorffer, Schytte, Stampe, Bastholm fra den centrale Prosa, Bøger som *Levnet og Meninger* og *Labyrinthen* fra den stemningsbevægede — som et Modstykke til den sidste fortjener i øvrigt Engelstofts Rejsebreve at anføres. Perioden er vor Prosas Guldalder.

M. H. t. det andet Spørgsmaal, *Førromantik contra Nyromantik*, vil det vinde i Tydelighed, dersom man foreløbig suspenderer Nomenklaturerne og definerer det saaledes: er denne Bevægelse i Slutningen af det 18. Aarhundrede, som man for min Skyld gerne maa kalde Romantik, identisk eller dog i sit Væsen beslægtet med den som indleder det 19. Aarhundrede?

Den fremherskende Retning i det 18. Aarhundrede er subjektiv, den fremstiller Individets Revolte mod eller Kompromis med Autoriteten. Den har, som jeg andensteds¹ nærmere har udviklet, sit Væsen i et Modsætningsforhold til det forudgaaende Aarhundrede. Dette var den politiske, filosofiske, religiøse og literære Absolutismes Tid; det var den Tid da man skrev dogmatiske og metafysiske Systemer og en klassisk Poetik, den litterære Regeltid. Det 18. Aarhundrede er een Opposition herimod. Dets intellektuelle Karakteristik er maaske bedst givet, naar det betegnes som kritisk, analyserende, abstraherende, eksperimenterende. Det diskuterer, lønligt eller aabenlyst, de gamle Ideer og producerer eller oftere foreslaar en Mængde nye. Saaledes gik det ogsaa til, at det konstruerede forskellige tomme Rammer, som først en ny Tidsalder formaaede at udfylde.

Men paa Følelsernes Omraade er det positivt frembringende, og her kan det karakteriseres ved sin store Opdagelse, Sentimentaliteten. Man lærer at nyde sig selv, at føle ved sine Følelser. Jeg-Følelsen viser sig i Dyrkelsen af Kærlighed, Venskab, Forsagelse og Filantropi. Man føler sig selv, hvad enten Følelsens egentlige Genstand er En selv — som i Baggesens *Der var en Tid* — eller en anden — som i Tidens Venskabsdigte og Dagbøger, f. Ex. Oxenstjernas — eller ved det store Natursyn — som i Staffeldts *Paa Toppen af Mont Cenis*. Selv-Medlidenhed, Selv-Glæde, Selv-Lede, Selv-Ironi, Længsel efter Barndom og Hjemstavn er Nyerobringer for dette Tidsrum. I al europæisk Litteratur træffes Masser af Exempler paa, at man glæder sig over at der er Ulykkelige som

¹ Se min føromtalte Kritikhistorie S. 10 ff.

man kan fælde Taarer over. I Lidners *Yttersta domen* besvimer Frelseren af Rørelse og Selvbeundring, da han vender tilbage til Himlen efter at have frelst Menneskeheden.

I Bøger og paa Scenen vil man have Emner som i sig selv er af den Natur at man er interesseret i dem. Man vil ligefrem være delagtig i de digtede Personers Skæbne. Det er det Standpunkt Tieck spotter, naar han lader sin bestøvlede Kat sige: Sie singt trefflich, die Sängerin der Haine, — wie delikat musz sie erst schmecken! Derfor ynder Tiden det borgerlige Drama, den borgerlige og følsomme Roman, Elegien, den vemodige Drikkeviser.

De Motiver man foretrækker, er dem der i Virkeligheden, som Raastof giver Sindsbevægelser: Barnemordersken, Blodskam, den forførte Yngling eller Pige, den ædle Slyngel, Negerslaven. Det er Spøgelse- og Gaasehuds-Romantikkens Tid.

Mest typisk (dersom det da undertiden er tilladt at søge Typen i dens Overdrivelse) er maaske i nordisk Litteratur Lidners Digtning. Han anlægger ved Valg af Emner kun eet Synspunkt: det sensationelle. *Grevinnan Spastaras död* har Motiv fra en Avisnotits om en Brandulykke. *Medea* interesserede ham, fordi hendes Historie faar det til at løbe koldt ned ad Ryggen paa En. Digtet om Aar 1783 er en Krønike af pirrende Begivenheder uden indbyrdes Sammenhæng. *Yttersta domen* er en lignende Serie sentimentalskrækkelige Paradenumre, inspireret af adskillige Seklers effektfulde Malerier.

Sammenligner vi nu denne Litteratur med den nye fra Begyndelsen af Aarene 1800, vil vi se at Afstanden er umaadelig. Opgaven stiller sig nu ganske omvendt af den forrige. Hvad dansk Litteratur angaar, er det nok at henvise til de betydelige Værker der er skrevet om Romantikken hos os; ved den svenske er der diverse Vanskeligheder at overvinde.

Om Temperamenterne har Vedel skrevet i sin Disputats *Guldalderen i dansk Digtning*, hvor han karakteriserer den første Generation, Ørstedernes og Oehlenschlägers, de vægtfyldige, midtpunktsøgende, rolige, fast forankrede Naturer. Over for dem stilles 1790'ernes Mænd, en Rahbek, en Pram; de er spredende og spredte, urolige, flagernde, centrifugale.

M. H. t. Ideerne henviser jeg til Vilh. Andersens Disputats om *Guldhornene*, hvori han gennemgaar Steffens' og Oehlenschlägers Tankekres, som den viser sig i *Indledning til filosofiske Fore-*

læsninger og *Digte 1803*. Grundpillerne i dette System er Begreberne Natur, Historie og Geni, og naar man over for dem stiller det udgaaende Aarhundredes vedtægtsmæssige Tale om Dyd, Ven-skab og Menneskekærlighed, har man ikke mindre frapperende Modsætningen mellem en objektiv og en subjektiv Ideverden. Jeg veed godt, at disse Forestillinger har en Forhistorie i det 18. Aarhundrede, men det er en ufarlig Morskab at sammenstille Oehlenschlägers Tanker med Rousseaus: Sammenligningen er især nyttig som Illustration af Forskellen paa en Encyklopædist og en romantisk Poet.

Hvad endelig Stilen angaar, saa vil enhver som lægger *Digte 1803* ved Siden af en hvilken som helst poetisk Frembringelse fra den nærmest foregaaende Periode, haandgribeligt se Forskellen paa naiv og sentimental Kunstform. 1780'ernes og 90'ernes Stil ud-mærker sig dels ved sit abstrakte, dels ved sit private Præg, i Reglen saaledes at den falder i Skylla som vil undgaa Karybdis; mens Oehlenschlägers Stil er saglig og altid henvender sig til An-skuelser. Oplysningstidens Poesi er frembragt af Forstand og Fø-lelse, Oehlenschlägers af Fantasi og Sanseintuition.

En Sag for sig er det, at Poesien i det andet Tiaar af den romantiske Alder stundom genklnger af Toner fra Oplysningstidens Poesi. Oehlenschläger var i de Dage ikke altid lige oplagt, og i ugunstige Øjeblikke kunde han falde tilbage til Førromantikken. Han var jo opdraget i de to Tiaar den florerede og næsten op-flasket med sentimental Poesi. Derfor kunde han skrive følsomme Tragedier, hvori han af og til i flere Henseender paafaldende min-der om den Poesi han selv havde fortrængt, saaledes *Hugo v. Rhein-berg*. Publikum kom denne Smag i Møde: det er betegnende, at hans første egentlige Publikumssukces var *Axel og Valborg*; hvoraf ogsaa ses, hvor vigtigt det er at overholde den før omtalte Distink-tion mellem Forfatter og Læsekres. Ingemann var Tidens Yndlings-digter, og han stak den Gang dybere i den forældede Smag. Hos ham træffer man det abstrakte Ordvalg, Spøgelse- og Kirkegaards-romantik à la Bürger, taaredryppende Romancer og Tragedier med Blodskam og Forsagelse. Ogsaa som Tekniker falder han tilbage. Selv hans Versifikation nærmer sig 1790'ernes: de blege Rim paa trykløse -e'er, amfibrakiske Metra, den falske Skansion (O venlige Grav, i din Skygge hoer Fred / Din tavse Indbygger af Sorgen ei veed — sml.: I Kammerset støier den liden Smaadrenge osv.).

Dog alt dette er ikke Nyromantik, men Tilbagefald. Det væsentlige ved den nye Tids Litteratur er det Krav om „Gegenständlichkeit“ den opfylder. Talrige Steder i disse Mænds Manifeste og Breve viser deres Kærlighed til hvad Oehlenschläger kalder „det dygtigt Objective“. Jeg vil nøjes med at henvise til den Karakteristik han i Fortalen til *Nordiske Digte* giver af Homer som den objektive Digter og minde om hvad han siger i den til *Poetiske Skrifter*: 'Ganske at kunne tabe sig i sit Object og fremstille det sandt, tydeligt og betydningsfuldt, uden uvedkommende Indblanding, er udentvivl det, som characteriserer den virkelige Kunstner'.

Ved svensk Litteratur er Forholdet mellem Klassicisme, Førromantik og Nyromantik noget vanskeligere at faa Rede paa.

Man maa huske paa, at Udviklingen er mere kontinuerlig i Sverrig. Oplysningstiden var i Sverrig ingen Forfaldsperiode, snarere det modsatte, og den nye Tids Mænd gik i Lære hos Gustavianerne. Her kan til en vis Grad tales om Overgangsfigurer og Tilnærmelser. Oxenstjerne, en udpræget akademisk Digter, arbejdede paa sine ældre Dage paa Oversættelser af de italienske Renæssancedigtere, som var Hammarskjölds og Fosforisternes symbolske Bøger. Franzén, en litterær Kosmopolit af en Type der staar Baggesens nær, skrev alle sine Dage et stærkt klassicerende Sprog, men indfører den shakespereske Diktion i det dramatiske Fragment *Erik XIV*. Tegnér yndede ogsaa i sine senere Perioder at kalde sig selv Gustavianer.

Alligevel kan Omslaget ogsaa her dateres.

Franzéns *Sång öfver . . . Creutz* er skreven 1797 som et Prisdigt til det svenske Akademi; men det blev ikke antaget, før Digteren i Samraad med den rettroende Akademiker Leopold havde underkastet det en grundig Revision. De Forhandlinger der ved denne Lejlighed gik for sig, anses almindelig for noget af en Begivenhed i svensk Litteraturhistorie.

Digtets Formaal er at give et Billede af Poesiens Skæbne og Tilstand i Sverrig før Creutz, og derefter at forherlige Digteren.

I sin oprindelige Skikkelse har det følgende Tankegang: I Oldtiden stod Barden paa en Klippe nær Slagtummelen paa Heden. Haarene flagrede om hans Hoved¹, og vilde Toner klang fra hans blodbestænkte Harpe. I hine Tider var Poesien hjemmevoxet i Norden. Men da Oldtids gamle Guder døde, uddøde Poesien med

¹ Sml. hos os Abildgaards Ossian.

dem. Under den kristelige Æra syntes det længe umuligt at indplante dem igen fra Syden, Baade Stormagistidens og Dalins Forsøg mislykkedes. Det der maatte gøres, var jo at skabe en Digtning paa nordisk Grund, ikke at pryde Svensken med fremmede Fjer. Da kom Creutz og forandrede Nationen med sin Sang:

Nya sinnen, nya känslor vakna
I de Göthers järnbeslagna bröst.

Han omskabte sit Fædreland til et Hellas, forenede den antikke og den nordiske Skønhed.

I den gængse Redaktion er der sket det, at Indledningen er bleven reduceret, og i Steden for er efter Akademiets Ønske tilføjet en smuk, men strengt taget uvedkommende Skildring af Creutz's Embedsbane. Desuden er der foretaget en Mængde Rettelser i Enkeltheder, hvoraf dog mange er uden Indvirkning paa Digtets Aand og Stil.

Men Rettelserne har i høj Grad tiltrukket de Lærdes Opmærksomhed. Digtet er efterhaanden blevet behandlet af Ljunggren¹, Castrén², Vedel, Warburg, Sylwan, Sverker Ek³, Lamm, Blanck og Albert Nilsson. Det er mange Mænd og omtrent lige saa mange Meninger, men de fleste synes dog enige om, at idet Franzén gav efter for Akademiets Censur, saa (med Warburgs Udtryk:) „försummades ett stort ögonblick i vår vitterhets historia“. Den vigtigste Forandring som kan se ud til at støtte denne Mening, er at Franzén har udskudt fem Strofer hvori han forlanger nordisk Folketro og nordiske Motiver af nordisk Poesi. Strofe 5:

Fåfängt du med myrth och lager kröner
Thules klippor, främmande kamen etc.

er i den nye Redaktion erstattet med følgende:

Hvad! om Göthen, dristig som naturen
För sitt snille bröt en egen ban:
Och bland Polens öknar buren
På en klippa i dess ocean,
Sjög om stjernehalvvet, som kring fjällen
Svängs af en osynlig hand,
Sjög om gastars skrän, i norrsenskavällen,

¹ Smärre Skrifter III. (1881). ² Franz Michael Franzén i Finland (1902) S. 177 ff. ³ Franzéns Åbodiktning (1916) S. 226 ff., hvortil vi maa henvise dem der vil inddrage Digtets oprindelige Redaktion til Sammenligning.

Mellan isberg längs vid hafvets rand? —
 Nej, bland cypriska favoner,
 Följd af gratier och kupidoner,
 Der naturen sorglös ler,
 Föddes skönheten — och föds ej mer.

Med andre Ord, mens Digteren i den første Redaktion lader den fristende Tanke staa hverken bekræftet eller gendreven hedder det nu at denne Tanke ikke kan realiseres. Det kan se ud som en Programforandring: Franzén opgiver sin Romantik til Fordel for den klassiske Smag. Men denne Opfattelse er et tvægget Sværd. Den Romantik som forkyndes i første Redaktion kan lige saa godt eller bedre være Førromantik end Nyromantik; og den Klassicisme som forkyndes i sidste Redaktion, kan bedre være Winckelmanns og Goethes end Boileaus og Leopolds. Vi kommer da ikke af Stedet. Efter min Mening er Rettelsen dels af diplomatisk, dels ogsaa af teknisk Natur. Udadtil betyder den et Forlig med Akademikerne, indadtil gør den Digtet mere helstøbt. Som det oprindeligt var, havde det en Lakune, idet den anførte Strofe tilsyneladende kalder paa en rent national Poesi, mens de følgende forherliger Creutz som den der har forsonet hellensk og nordisk. I anden Redaktion er der sket det, at et Overgangsled ('Nej, blant cypriska favoner' etc.) er indsat, og — for at bringe Harmoni mellem det oprindelige og det tilføjede — at den oprindelige Tankegang har faaet et mere sammentrængt Udtryk.

Umiskendelig indeholder Sangen over Creutz førromantiske Elementer. For det første er Barden jo aldeles ossiansk udstaffet; men det kommer tillige an paa dette Billedes Betydning, og her er den anden Redaktion nok saa klar som den første. Det hedder nemlig om hans Kvad:

Hemsk var denna sång: var blott ett skri
 Af barbaren, som betagen
 Tryckte känslan ut med raseri.

I dette Sted ser Lamm vistnok med megen Ret Ideen om Sprogets Opstaaen af Lidenskabernes Udbrud; en encyklopædistisk Tanke som Franzén selv havde udviklet i Disputatser 1791 og 95. I første Redaktion hedder det mere udpræget førromantisk:

Rysligt skön i Nordens mörker blänkte
 Denna glans.

Herhen hører ogsaa, at Ordet 'romantisk' forekommer to Gange i den endelige Redaktion, den ene Gang om Landskabet, den anden om en Bedrift; begge Anvendelser er nærmest sentimentale. Endelig havde Digtets første Redaktion en god Del Spøgelseromantik:

Endast klosterlampor blinka
I den bistra natt der *spöken* vinka
Med et blodigt Kors i hand
Opp til mord och brand. (Str. 2).

Og i Str. 5 optræder baade 'gasten' og 'spöken'. Dette var en mægtig Anstødssten for Censuren, som ogsaa opnaaede dens Fjernelse.

Digtet blev altsaa i sidste Form mindre førromantisk end oprindelig. Men selv om disse Træk, som stemmer med Ossian og Bürger, fuldstændig havde manglet, var Digtet i Grunden ikke blevet et andet. Thi hvad man maa fremhæve som det nye og konstituerende deri, er følgende Ting, som stemmer over ens med Tegnér, Geijer, Fosforisterne:

For det første bekender Franzén sig i dette Digt til en ny Æstetik. Som berørt i min Kritikhistorie S. 12, staar det 18. Aarhundredes Poesi i Følelsesæstetikens Tegn, om end visse Teoretikere i Løndom lægger Spirerne til en idealistisk Formæstetik. Denne kommer frem paa Overfladen i Løbet af de sidste Tiaar, den støtter Nyklassicismen imod Pseudoklassikere, Stürmer-und-Drängere og Førromantikere. Den afføder først Kants og Schillers Æstetik, dernæst den tyske romantiske Skoles mystiske Kunstlære, der kan føres tilbage til den platoniske Doktrin, at Sjælen i et foregaaende Liv har skuet Skønhedens Urbillede. Det er netop paa dette Standpunkt, Franzén staar. I de Strofer som baade efter Digtets kunstneriske Opbygning og efter dets Tankegang, udgør dets egentlige Kerne, hedder det uden Omsvøb:

Lyssnen länge, förrn I vågen blanda
Edra toner med hans sång,
Der i svenska ljud med grekisk anda
Känslan går en så harmonisk gång,
Der med sanningsklara strålar
Skönheten så ren, så ljuf sig målar,
Som i Elyséens flod
Hennes bild för Platos ande stod.
Höga skugga! ren dit opp försvunnen,
Ser du henne der i himmelsk dag:
Ser en urbild, här ej funnen,
Till din dröm om skönhet och behag:

Af hvars återsken i dina sånger,
 Under plågans öfvervigt,
 Vi oss trösta: fruktan, kval och ånger
 Tjusas bort af en oskyldig dikt.
 Denna värld, ej sedd med sinnen,
 O hvem skapte den? Månn dunkla minnen
 Från en forden andesfär
 Väcka snillet ur sin dvala här?
 (Str. 12—13).

Franzén finder altsaa ikke længere Skønheden i Digterværkets Evne til at bevæge Modtageren, men i noget transcendent. Han har forladt den sensualistiske og subjektive Skønhedslære for en idealistisk og objektiv.

Men det er ikke nok med at han teoretisk indskyder sit Digt for en højere Kunstopfattelses Domstol. Afgørende er tillige, at han platoniserer den besungne Genstand. I de følgende Strofer hedder det nu om Creutz, at han har været henrykt i en hinsidig Tilværelse og vandrer som en anden Dante med Vergil ved Haanden. Det er dette Billede, og ikke de bortraderede Spøgelsesreminiscenser, som gør Franzén til Nyromantiker; og med megen Grund har Prof. Albert Nilsson for dette Digts Skyld sat ham forrest i deres Række (hvorimod Kellgrens *Nya skapelsen* synes mig, ligesom dets Forfatter, at have et mere „litterært“ Forhold til Platonismen).

Hvor vidt Franzén ogsaa kan placeres sammen med Göterne, er et Spørgsmaal som alene de Svenske kan afgøre. Man finder faktisk her deres nordiske Landskab: Midnatssol, Snebjerge med Fyrreskov, Maane- og Stjernenatten, Sølvørerne med deres „tusen svanbesökte öar“. Men en Dansk kan ikke lettelig se, om denne Modstilling af Nordens Vinterskønhed og Sydens Yppighed nærmere minder om Geijers end om Oxenstjernas Naturdigtning.

Det Billedsprog som i saa høj Grad karakteriserer Franzéns Digt, er en Nyhed i svensk Poesi, og blev ogsaa modtaget med blandede Følelser af Akademikerne. I Censuren hedder det: Poeten synes hafva tagit för grundsats att kläda allt i bild, att gifva en kropp åt hvar tanke och att liksom framställa allt för ögonen. I denne Stil er den noget stive og blege pseudoklassiske Diktion med dens Metonymier, Perifraser, Prosopopoiier osv. afløst af en anskuelsesmæssigt bestemt Sprogkunst, med levende Farver og spontant fremvoxende Billeder. Og sammenligner man den med Førromantikeren Lidners, da vil man se Forskellen paa en sentimental

Brug af Billeder der falder som Kanonskud for at gøre Ravage i Tilhørernes Sind, og en plastisk hvori Billederne er bestemt af en indre Lov og tilsammen tjener til at give Digtet Præg af et eneste Hele.

Endelig er den Strofe Franzén anvender, i svensk Digtning en Nyhed som sætter Skel. Hans Forbillede er som bekendt Schillers Tankedigte: *Die Götter Griechenlands* og *Das Ideal und das Leben* har meget lignende Strofeformer, femfodede Trokæer med et regelmæssigt Islæt af kortere Vers. Ved denne Strofebygning stiller Franzén sig som metrisk Reformator baade i Modsætning til Akademismagen og til Førromantikken. Den akademiske Smag tillod i Lyrikken Strofer paa fire korte Vers som Normaltype, i Reflexionsdigte og Epopeer kun ustrofiske, i Almindelighed parvis rimede Alexandrinere. Leopold ankede da ogsaa over, at Franzéns Digt ikke var i dette Versemaal, men den eneste Forbedring han fik indført, var at det sidste Vers i Strofen forlænges med to Fødder, hvorved den fik et mindre lyrisk Præg (og det maa vist indrømmes, kom til at passe bedre til Digtet i det mindste i dets nye Skikkelse), men i og for sig ikke skiftede Type. Modsætningen paa den anden Side til Førromantikken belyses, hvis man sammenstiller Franzéns Versifikation med Lidners. Lidner anvender i sine store, med Reflexioner overbroderede Digte aldrig Strofer, men lægger Alexandrinen til Grund, hvorfra han undertiden afviger ved at indskyde (efter Godtbefindende) kortere jambiske Vers. Naar Sindsbevægelsen stiger til det yderste, tillader han sig en enkelt Gang det Kunstgreb: at bryde med al Prosodi og kaste Trokæer og Daktyler ind oven i Jamberne. Meget grelt falder det i det store Øjeblik i *Grefvinnan Spastaras död*.

De läppar svartna ren på hvilka orden famla:

Min son ... vid detta bröst ... du skall ...

Ack ...

Dödens blidt och domens knall!

Murarna ramla.

Man kan ikke mere konkret paavise Forskellen paa Førromantik og Nyromantik, paa subjektiv og objektiv Formgivning, end ved at sammenstille Versbygningen i *Spastara* med den i Creutzdigtet.

I Virkeligheden er Franzén med dette Digt langt videre end Tegnér i sin Ungdomsdigtning (hvorom man i stilistisk Henseende faar ypperlig Besked i Josua Mjöbergs interessante Undersøgelser som til Sammenligning om Lidners i Matthias Feuks). I Tegnér's

første Tankedigte anvendes altid Alexandrinere, først i *Svea* bryder han igennem, da han med eet slaar over fra det vedtagne Trav til en Dityrambe, og endda minder denne voldsomme Overgang om Lidner. Men i senere Digte som *Talen* ved det svenske Akademis Jubilæum staar han paa Franzéns Standpunkt.

Det er da ikke for meget sagt, at Creutzdigtet i kunstnerisk Henseende indtager en lignende Stilling i svensk Poesi som i den danske *Digte 1803*. Ogsaa i denne Bog er der jo førromantiske Levninger.

Romantikkens Ide, som laa sammenrullet i dette Digt, blev i Sverrig foldet ud i Geijers Besvarelse af det svenske Akademis Prisspørgsmaal om Indbildningskraftens Betydning 1810 (et Side-stykke til Steffens' Forelæsninger i Danmark). Selve Skriftets Tendens er tydelig nok, at fremhæve Fantasilivet. Det er endvidere værd at bemærke, at Geijer her giver en Fremstilling af Historiens Perioder, som i alt væsentligt svarer til Steffens'. Selv Blanck maa indrømme, at det her er nyromantisk Filosofi, som giver Udslaget. Det er forøvrigt betegnende, at naar Geijer skildrer Homer som poetisk Repræsentant for den heroiske Periode, tegner han ham ikke efter Førromantikernes Skik som en Slags græsk Ossian, men fremhæver hans Saglighed og Maadehold. Denne Skildring dækker ganske Oehlenschlägers i Fortalen til *Nordiske Digte*.

Geijer er ogsaa den ny Tids Type ved Temperament og Personlighed. Man kan her henvise til Prof. Vedels klassiske Karakteristik i *Svensk Romantik* og pege paa Overensstemmelsen med hans Skildring af „Nybrud-Slægtens-Naturel“ i Bogen om *Guldalderen i dansk Digtning*.

Ganske som i dansk Litteratur maa man ogsaa for den svenskes Vedkommende være paa sin Post imod at forvexle litterære Rudimenter med virkelig fungerende Organer for levende og ny Kunst. Af en saadan Forvexling har jeg Indtryk, naar jeg ser Lamm udtale, at Førromantikens Gessneriader gik „i Arv“ til Nyromantikerne. Man kan gerne sige de gik i Arv, men som en Arv der ingen Nytte var til. Det er sandt, at vi træffer Gessneriader lige saa godt hos Elgström og Ling som hos Gjörwell, Lidner og Thorild: men jeg skulde tro de var at betragte paa samme Maade som Spøgelsesromantikken og andet lignende hos Ingemann.

Resultatet bliver altsaa, at man overfor de mange virkelige eller tilsyneladende Bebudelser af Nyromantikken, der tillige er Ny-

klassicisme, i nordisk Litteratur, som de sidste Aars navnlig svenske Kritik har opsøgt, ikke maa overse at det væsentlige Forhold mellem Oplysningstidens og det begyndende 19. Aarhundredes saavel dansk-norske som svensk-finske Litteratur er en Modsætning.

Det er en Forskel i Natur mere end i Grad.

Som en Parallel til det Citat af Oehlenschläger hvormed jeg afsluttede min Betragtning af dansk Litteratur, vil jeg her slutte med den Sætning hvormed Geijer i Skriftet om Indbildningskraften betegner sit Kunstideal: 'Läsaren eller åskådaren måste helt och hållet nödgas att glömma individualiteten för själfva ideens objektivitet'.

SAGNET OM SOEN OG DEN SUNKNE GAARD

AF

GUDMUND SCHÜTTE

I Skriftet „Offerpladser“ („Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning“ Nr. 112) har jeg i Kap. 6 drøftet Sagn om Oftring i Søer, Moser, Høje og da særlig et kendt Vandresagn, som gaar ud paa følgende: en Mand lader melde, at hans gamle Frænke ligger for Døden, og beder Præsten give hende den sidste Olie, men da den hellige Handling skal udføres, viser det sig, at den syge i Sengen er en udklædt So, hvorpaa Præsten med en Forbandelse over det ugudelige Sted skynder sig bort, og Gaarden synker i et Hul, som bliver til en bundløs Sø eller Mose. Undertiden tilføjes, at Præsten i Skyndingen glemmer sin Bibel paa en Stol, og at denne Stol med Biblen senere findes svømmende paa Søen som det eneste, der er blevet tilovers fra Gaardsænkningen.

Gennem „Evald Tang Kristensens Æresbog“ er jeg siden bleven gjort opmærksom paa et Skrift af Franz Schmarsel, „Die Sage von der untergegangenen Stadt“, 1913, som volder, at jeg atter maa tage Undersøgelsen op. Det Lys, som dette Skrift kaster over den danske Sagngruppe, er ganske vist nærmest negativt; men ogsaa et saadant Resultat har sin Værdi.

Den kendteste asiatisk-europæiske Søsagntype er Sodoma-sagnet. Herrens Engle kommer til Lot i Sodoma og modtages gæstfrit, men forulempes af de usædelige Sodomiter, hvorpaa Byen med Undtagelse af Lot og hans Familie ødelægges, og det døde Hav opstaar. Af lignende Type er Sagnet om Filemon og Baukis. Motivet med de ukendte Gæster og de ugæstfri Byfolks Afstraffelse forekommer ogsaa paa nordisk Grund, men i Forbindelse med Søers eller Sumpes Opstaaen findes det aldrig hos E. T. Kristensen, ej heller, saavidt jeg kan skønne, i Folkemindesamlingens udfyldende Stof.

Noget i Retning af Sodomiteri synes at antydes hos E. T. K., III, 1199, i et Sagn fra Ørevadgaard ved Haraldsted, hvor Fruen „i Ugudelighed tog en Jomfru i Favn“.

Uenighed mellem Bruden og hendes nærmeste om Valg af Brudgom optræder som Motiv hos Schmarsel S. 27, brudt Ægteskabsløfte S. 53. Dertil slutter sig en lang Række danske Sagn, hvor ganske vist i Reglen ikke Brudegaarden, men Bruden selv eller Brudevognen, synker i Jorden. Derved forklarer man Navnene Brudsø, Brudpyt, Brudehøl, Brottensø etc.

Et Sagn fra Vestpolen, Schmarsel S. 35, fortæller, at en Mand myrder en rig Kræmmer, hvorpaa en Røst fra Himlen spaar Hævn efter 100 Aars Forløb. Da Tiden er omme, gæstes Manden af en Pilgrim, som gaar, idet han forkynder Himlens Straffedom. Slottet synker; der opstaar en Dam, hvori Pilgrimmens Bønnedag findes svømmende. Nøjagtig samme Sagn, med Kræmmeren, Røsten, de 100 Aar og den svømmende Dag, findes hos E. T. K., III, 1206, knyttet til Bavsø, som ligger ved Bavhøj paa Grænsen mellem Himmerland og Ommersyssel. Blot er Pilgrimmen her forvandlet til en Præst, der hentes. — Ejendommeligt er et Sagn af den almindelige Gaardtype knyttet til en Bavsø andensteds, nemlig i Bølling Herred, Hardsyssel. Der synes altsaa i Navnet at ligge et eller andet Fingerpeg om Oprindelsen, men foreløbig kan vi ej udregne Meningen. (Jvfr. nedenfor S. 126, Noten).

Hermed synes de iøjnefaldende Ligheder med de kendte sydlandske Typer udtømte. De maa nærmest siges at høre til de Undtagelser, der kun stadfæster Hovedreglen.

Typen „So i Seng“ medtages ogsaa hos Schmarsel, men udenfor Danmark afhjemles den oftere kun i Holsten, en enkelt Gang i Oldenburg og i Østpreussen. I en fransk Egn Forez, i Bygden Fraisses findes et noget lignende Sagn, se „Mélusine“ 1878, S. 403; nogle unge Folk vil slagte et Svin; de henter Præsten og vil have ham til at give det den hellige Nadvere, hvorpaa Straffen følger Forseelsen. Her er imidlertid ikke Tale om nogen Gaardssænkning, men den ugudelige Karl bliver selv forvandlet til et Svin. Saa om noget direkte Forbillede til den danske Type kan der næppe være Tale. Da Schmarsel omhyggelig synes at have gennemført Mellemeuropa, faar vi herigennem en Borgen for, at denne Type er nationalnordisk eller vel særlig dansk. Exemplerne fra

Nordfrisland og Nordtyskland forklares ganske naturlig som Udstraa-
linger fra et dansk Centrum.

Det næste Spørgsmaal bliver dette: hvad ligger der bagved
Sagnet? Kristen eller hedensk Myte?

At Bibelens Sodomasagn genklinger deri, kan regnes for
rimeligt. Det var sikkert et Motiv, som Folkeprædikanter lige siden
Kristningstiden ofte tyede til.

Men det forklarer ikke hele Sagen. Schmarsel paaviser 62 ff.,
hvordan der i de stedlige Former for Sagnet om den sunkne By
ofte viser sig tydelig hedenske Sjæleforestillinger. Sjælen
spøger ved Ulykkesstedet som Drage, Hane, Hund, Hest, Kalv, Raa-
dyr, Gedde etc. Man slutter deraf, at det sydlandske Grundmotiv
er blevet nationaliseret med hjemlige, hedenske Træk.

Fortsætter vi nu dette Perspektiv videre nordpaa, vil vi finde,
at i den danske Sagntype er de hedenske Træk helt over-
vejende. Og hvad der findes af kristeligt, vil vistnok, bortset fra
Sodomamotivet, kunne henføres til et ganske specielt Forhold, som
knytter sig til Tildragelser ved Hedenskabets Undergang.

Først vil vi se paa Sagenes Stedfæste, som er et af de aller
ejendommeligste Kendemærker. Til Sammenligning forudskikkes den
Oplysning, at der i Schmarsels Samling af tyske Sagn næppe lader
sig iagttage, at Stedernes Navne gennemgaaende har nævneværdig
Tilknytning til Sagnindholdet, være sig i den ene eller anden Ret-
ning. Ganske anderledes forholder det sig med de danske Sagn;
ved dem er hedensk Navneklang saa hyppig, at det umulig kan
være Tilfældighed. De forekommende Tilfælde skal nu gennemgaaes;
Tilføjelsen (So) udtrykker, at det drejer sig om Typen „So i Seng“. *Nummertallet* henviser, naar ikke andet siges, til E. T. Kristensen
„Danske Sagn“ III.

Navnene deler sig i to Grupper. Den ene, A, knytter sig til
Helligdomme, den anden, B, til mystiske Væsener.

A.

Hovsøen (skrevet Hofsøen) ved Skagen (So), Thiele 2. Udg. II,
S. 10. Hosyo, Hosijo ^{19/4} 1355, Hauff See Matr. 1662, Hou-Søe,
Resen. Aabenbart en Sø med et hedensk Hov.¹

¹ Eller oldn. hóp, „lille Vig“, jvfr. „Samsøs Stednavne“ S. 79 under *Haabet*;
Feilb. under *hob* 1. G. K.

Helligsø med Herregaarden Hilserø, Hvett Herred (So), 1239. Navnet taler for sig selv.

Lundergaard tæt ved Helligsø, Grundtvig, „Gamle danske Minder“, I, 165; Lundegaard ved Ø. Hornum, Himmerland (So) 1217; Lund mellem Olling og Ansager, Vardesyssel, med Rudera af en gammel Bygning, ifølge Præsteskrivelse til Biskop Bloch, 18. Aarh., Folkemindesaml. 2616. Lund er her ifølge Sagens Natur = Helligdomslund.

Tinggaard ved Tingskov, sunken i Hendrik Sø, Ø. Hanherred, 1202, jfr. Grundtvig, „Gamle danske Minder“, I, 165. Ved Søen holdtes Lerup Kildemarked, 1202, 1075; de myrdede blev kastede i to Damme nedenfor Kilden. Sagnet om Soen og den sunkne Gaard knyttes til den ugudelige Hr. Terkel i Lerup, 1247. Med Tinggaarden som Gaardsagnplads kan vi jævnføre Tinggaard ved Siden af Gaardsagnpladsen Navn Sø i Himmerland.

Alsbjerg i Ø. Hanherred, med Blushøj, højeste Kystpunkt (51 m) nordenfor Limfjorden, 1193. Alsbjerg = *Alhsberg, „Helligdomsbjerg“.

Skelsø ved Skithum (Skivum), Himmerland, 1207 = Resen VI, 137; dér græsser sorte Geder med Guldringe om Halsen, Thiele² II, 9. Jævnfør Skelmose i Almind Sogn ved Viborg med Rester af en Helligdom; Skedemosse Offerplads ved Herredsskel paa Øland; Skedevad, hvor Hake lader henkaste Skeder og Sværd, ved Herredsskel paa Sjælland.

Hør(g)by ved Hobro, Sø ved Galgebakken, „Gamle danske Minder“, I, 227. Hør(g)by er = „Helligdomsby“. Jævnfør Hør(g)-bakke nær Gaardsagnpladsen Øls.

Husby, Fyn¹. Navnet Husby optræder i Danmark og Sverrige oftere ved Herredstingsteder eller kongelige Slotte, dvs. Arvetagerne efter hedenske Templer.

Vievad eller **Gaardhullet**, Sjælland, 1195. Navnet „Det viede Vadested“ tyder paa Helligdom. Jævnfør Offerpladsen Viemose paa Fyn, Vikilde ved Breum i Salling.

B.

De Stedfæstelser, der knyttes til mystiske Væsener, minder om forskellige oftere gentagne Sagn uden Gaardmotivet, f. Ex. Brudsø

¹ Kildestedet er en Seddel i Folkemindesamlingen, men Nummeret er ved et Uheld gaaet tabt og har ikke kunnet genfindes.

med den sunkne Brud, Tyrens Hul med en druknet, kvindefølgende Tyr, og Helvedeskedel fuld af sorte Hunde. Vi har seet, at Brudesøsagnet har Forbindelse med sydlandsk Sagnstof, men iøvrigt turde ogsaa disse Grupper have hjemlig Rod. Vi kan altsaa nok bruge dem til Sammenligning med de tilsvarende Elementer i Gaardsagnetes Stedfæste.

Gaardbo Sø i Vendsyssel, med Afløbet Nors Aa (So), 1210. Søen er ifølge Navnet Sæde for Gaardboer dvs. Vætter. If. 1187 var Gaarden en „Præstegaard“, hvad der vel minder om en hedensk Helligdom; jfr. Gaardsagnet fra Gødstrup (So), „Jyske Folke-minder“ III, 177, hvor Præstegaarden (ligesom i Vær, Sunds, Raabjerg o. m. a. St.) ligger ved Søen; endvidere Oftringen af de navnkundige Helligdomsvogne i Døthbyergh (Dejbjerg) Præstegaardsmose. Leddet „Gaard“ genfindes i Gaardsø el. Gudsø, Himmerland (So), 1237; Gaardhullet el. Vievad paa Sjælland, 1195. Gaaselunerne i Vendsyssels Vildmose, 1191, skal vel tydes som *Gaard-sølunerne; de gælder som Adgangsvej, hvorigennem et Sendebud fra Menneskeverdenen kommer ned til Herregaarden Voergaards Ejer i Helvede, Thiele² I, 288. Uden Gaard synker to kæmpende Gaardboer i Gaardbonisses Hul i Voer Sogn ved Skanderborg, II B, 77.

Gudsø som Variant til Gaardsø (So) 1237 tyder paa Helligdom. Jfr. Gudkilde ved Skibsted Præstegaard, Himmerland, Dipl. Viborg. 1547, S. 256.

Thorslev Sogn med Jersholt Sø i Jarlslef Herred, Vendsyssel, (So), 1241, 1260. Søsagnet afhjemles ogsaa ved Nabosøen Søholt Sø (So) 1260. Jersholt er vel *Jarlsholt, en Offerplads under den Jarl, der residerede i Jarlslef. I Thorslev Sogn er ydermere Vendsyssels eneste større Mosefund bleven gjort, paa Offerpladsen Trinnemose. Jævnfør det store Sølvfund i Terslev paa Sjælland (Ter = Thor, ligesom i Terkel, Therkel); Offerpladsen Thorsbjerg i Angel. (Gaardsagnet fra Tosholm i Djursland hører vel ikke med, da Navnet ogsaa skrives Tusholm).

Nekssee i Holsten, Müllenhoff, Sagen 1845, n. 173. Nek = Nøkke.

Troldhede som Omegn for en sunken Gaard i Hardsyssel, 1201, minder os om Troldesø ved Siden af Gaardsagnpladsen Korpendrup paa Fyn 1189 (Ole Worm), og Troldesø og Kragssø ved Siden af Gaardsagnpladsen Hampen Sø syd for Silkeborg. Jfr.

ogsaa Trolde-søen tæt ved Præstegaardssøen i Raabjerg. Om Kragssø se nedenfor.

Mosskællings Kær i V. Hanherred (So), 1248, skal vel tydes som en Mosekællings Bolig.

Krokonens Kær paa Fyn (So), Thiele ² II, 9, med en Historie om et Par ugudelige Krofolk. Samme Navn bliver af Katrine Bang fra Følle (Folkemindesamlingen 2044) tillagt Kulsøkær (So), ogsaa kaldet Kulsø, Kolsø 1242—44 eller Kolsig Kær, nær Mørke paa Grænsen af Djursland. Hvis ikke Meddelersken har faaet fat i Navnet ad boglig Vej, kunde det se ud til at være en Forvrængning af et mystisk Væsensnavn i Smag med Mosekælling; muligvis kunde det dække over den Krageskikkelse, som vi møder ved den følgende Gruppe. (En Biform til Kro er jo Krog, jfr. tysk Krug).

Krag Sø ved Haderup i Hardsyssel (So), 1218—21, hører sammen med Kragelund Dam i Skarrild Sogn, Folkemindesaml. 2499, og endvidere med Krag Sø ved Siden af Gaardsagnpladsen Hampen Sø. Yderligere kan vi jævnføre Offerpladsen Kragehul paa Fyn. Lorenzen, „Minder fra Sundeved“ S. 21, fortæller fra Nybøl: da man fjærnede en Gengangers Manepæl fra en Gaardsplads, blev alt fyldt med Krager og Ravne. Aabenbart er Kragen et gængs Udtryk for de afdødes Sjæle.

Tosholm er en „Røverborg“ paa en forhenværende Holm ved Tustrup i Søen det Blaa Vand, Djursland, 1198. Man kunde tænke paa *Thorsholm; men Generalstabens Kort staver Navnet Tusholm, og det giver vist en mere nærliggende Tydning. Paa Sjælland optræder et Sted en Varulv som Tudse(!); Folkemindesaml. 265. I det holstenske Sagn fra Nekssee fortælles, at da Gaarden synker, vrimler det frem med Aal, Slinger og Padder.

Paddesø Hyl ved Vevlinge, Fyn (So), 1252—53; Paddesø eller Paddis Øje ved Gamtofte, Fyn (So), 1186 og Folkemindesaml. 997, medd. af Læge Bisgaard. Sidstnævnte Skueplads ligger tæt ved en Viesø og ikke langt fra Frøbjerg Bavnehøj. Da en Padde er = Frø, kan der næppe være Tvivl om, at Paddesøerne er forklædte Frøsøer = Freyjasøer. Herigennem faar vi atter Nøglen til Forstaaelsen af den mystiske Sagnskikkelse „Soen i Sengen“. Freyja havde jo nemlig Tilnavnet oldn. Sýr dvs. „So“, se Gylfaginning c. 36. Og Sagnet om den ved *Frøsø nedmanede Gaard og So er da en tydelig Afspejling af Freyja som dyrket i dyrisk Væsensform.

C.

Ogsaa de til Sagnene knyttede Personer fortjener at mærkes; de synes oftere at tilkendegive samme Forbindelse med Thor, som vi har fundet i Gaardsagnpladsen Thorslev Sogn, der tillige rummer en Offerplads, jfr. Offerpladsen Thorsbjerg, samt Terslev Sølvfund.

Hr. Thorben paa Slottet Dalum el. Dalbig i Dallerup Sø, Bjerger Herred, Nabosognet til Thorsted (So), „Danske Atlas“ N, 142; Thiele² II, 6; 1231. Dallerup Sø er som man veed, Offerplads, og Sagnet har tydelig Rede paa de „Tintalerkener“, der opfiskes fra Søen. Lige tæt ved ligger Bjerger Herreds vidtsynlige og sikkert hellige Højdepunkt Bjergelide.

Bonden Therkel i Lerup, Ø. Hanherred (So), 1247.

Bonden Therkel i Ø. Hornum, Himmerland (So), „Skattegraveren“ XI, 117.

Da danske Sagn ellers næsten aldrig indfører Bønder med Navns Nævneelse, faar den gentagne Opkaldning efter Thor os uvilkaarlig til at studse. Uden Tvivl er det en indirekte Tilkendegivelse af, at Sagnets „ugudelige Person“ er Hedning.

Til ældgammel Tid henlægges Sagnet fra Gaardbo Sø (So), 1210, hvor der siges, at den ugudelige Person var en Konge, og at der paa hans Tid gik en Fjord ind til Jennet By.

Udtrykkelig til hedensk Tid henlægges Sagnet fra Nørøxe Sø, (So), 1224.

Efterat vi nu har mønstret Sagnetes Navnepræg og fundet en gennemgaaende hedensk Klag, vil vi dernæst undersøge Afhjemlingernes Gruppering. Det vil snart skønnes, at de ofte findes paa fremtrædende Punkter, ofte i Flok og Følge, og gentagende i Nærheden af de store Offerpladser fra Folkevandringstiden.

Hovsøen ligger paa Skagenshalvøens Nordspids, et iøjnefaldende markeret Punkt.

Gaardbo Sø, med Tilløbet Nors Aa, (So), er en af Jyllands største Søer. Den ligger ved Skagenshalvøens Fod. En stor Ø i Midten var Gaardboernes selvskrevne Bolig. Som førnævnt kaldes Gaarden en „Præstegaard“; jfr. de nedennævnte Præstegaarde ved Søer.

***Jarlsholt og Søholt Søer** (So) ligger i Jarlslef Herred, i Thorslev Sogn, som ogsaa rummer Vendsyssels eneste Offerplads.

Nær Søerne ligger Gaardene Lundegaard og Aalborg 3: „Alhberg“. Nabosognet er Hør(g)by, „Helligdomsby“, med Hør(g)bylund ved en Sø.

Sørup Sø (So), 1261, ligger i Taars Sogn, ret centralt i Vendsyssel. Taars har maaske ligesom Thorslev med Thor at gøre.

Hammer Kær (So), 1238, Ajstrup, „Gamle danske Minder“ I, 165; *Gaardsølunerne, 1191; Tolstrup, 1208; Nors Sø (So), 1194; Helligsø (So), 1239; Lundergaard, „Gamle danske Minder“ I, 165; Nørøxe Sø (So), 1224; Tinggaard (So), 1075, 1202, 1247, „Gamle danske Minder“ I, 165; Alsbjerg „Helligdomsbjerg“, 1193; de danner tilsammen en Halvkres udenom Vildmosen. Af Navnene er Helligsø, Lundergaard, Tinggaard og Alsbjerg udpræget sakrale; *Gaardsølunerne gælder som Nedgang til Underverdenen, se ovenfor; nær Tinggaard holdtes det største Kildemarked nordenfjords, Vor Frue Kildemarked, hvor de myrdedes Lig kastedes i to Damme nedenfor Kilden, 1075. Der kunde vanskelig tænkes et mere sluttet Exempel paa Sakralsamlag.

Hør(g)by, „Gamle danske Minder“ I, 227, ligger ved Bunden af Mariager Fjord, paa Skellet mellem Himmerland og Ommersyssel.

Madum Sø, Himmerland (So), 1234—36, ligger i den store Skovtykning lige paa Grænsen af Hindsted og Hellum Herreder, tæt ved Herredstingstedet Hellum.

Gudsø el. **Gaardsø** (So), 1237, ligger vestligere i samme Tykning ved Sammenstødspunktet for Hindsted, Ø. Hornum og V. Hornum Herreder; Hellum Herreds Sydvestspids naar næsten derhen.

Skelsø 1207, syd for Skivum, øst for Søen Laaen, ligger nutildags ikke mere lige paa Herredsskellet, men Navnet levner næppe Tvivl om, at det er Skellet, der har flyttet sig. Tæt ved ligger en Lundemose.

Navn Sø (So) 1249, ligger vestligere, nøjagtig paa Skellet mellem Slet og V. Hornum Herreder; nær derved findes en Tinggaard.

Sjørup Sø (So), 1251, har et Afløb Herredsbæk, der delvis danner Skel mellem de nævnte to Herreder. Uden Tvivl har Skellet oprindelig gaaet fra Navn Sø lige til Sjørup Sø og derfra fulgt Herredsbækken et længere Stykke. Sagnet siger, at der er en underjordisk Forbindelse mellem de to Søer.

Den hele Linje, Madum Sø, Gudsø, Navn Sø, Sjørup Sø, dan-

ner et ejendommeligt Markeringsbælte for Herredsgrænser tværs gennem Himmerland.

Blerup Sø paa Viborg Bymark (So), 1230, ligger ved Jyllands navnkundigste „viede Bjerge“.

Gødstrup Sø har ved sit Afløb en „Præstegaard“ og ligger mellem Lundgaard og Lundager.

Krokonens Kær eller **Kulsøkær** ligger ret nær Offerpladsen Hedelis Kær.

Dallerup Sø ved Horsens (So), 1231, afhjemler Sagnet direkte paa en af de store Offerpladser.

(**Vingsted Møllens Dam** ved Vejle er Offerplads og har et Sagn om en Konge, der styrter i Dammen med sin Vogn. Den nærliggende Offerplads Tranebær Mose indeholder Vogndelev i Mængde og kun meget faa andre Sager, Sophus Müller, „Vor Oldtid“, 543).

Braadborg paa Sundevedhalvøen (So), Müllenhoff, „Sagen“ 1845, n. 173, ligger tæt ved Nydam Offerpladserne.

Ringe, Folkemindesaml. 1091, og Gludelhul (So), 1211—14, ligger nær den østfynske Njårdshelligdom S. Næraa.

Paddesø Hyl (So) 1253 = *Frøsø har østen for sig ikke alt for langt borte Smørum Aa (Postadressebogen) o: „Offerhjemmets Aa“, og Offerpladsen Viemose.

Paddesø (So), Folkemindesaml. 997 = *Frøsø har tæt ved sig mod Vest Viesø, videre mod Vest Lundager; mod Nordøst noget fjærnere Frøbjerg Bavnehøj; mod Sydøst i en fortsat Linie Søsøby Sø (Gaardsagn); Kragehul Offerplads; Højsholt (Gaardsagn. Folkemindesaml. 876); Signekær; Haarby, vel = *Hargby, „Helligdomsby“; Thormose; Søbo (Gaardsagn, Folkemindesaml. 1075, anden Type); Thorslund.

Vievad eller **Gaardhullet** paa Sjælland ligger nær Hagehøj, Valbrønne og andre kendte Skuepladser fra Hagbard-Signe-Sagnet.

I det store og hele iagttager vi overalt en tydelig Optræden af Helligdomsnavne i Flok og Følge.

Endnu skal der for Fuldstændigheds Skyld tilføjes en Liste over de Sagnstedsfæstelser, der ikke har været nævnt ovenfor.

Østhimmerland: Suglip, Røggelgaard, (ved Nibe); Brøndum.

Ommer Syssel: Øls, Jennum, Klørup, Vinkel, Asmild. Mors: Damsgaard, Sjøgaard, Kvalsted. Løver Syssel: Tvingstrup, Hølet Sø ved Møgelkær. Sydlige Hardsyssel: Herning, Solsø, Kelds Sø, Bavsø¹. Varde Syssel: Bjergmose (ved Horne), Grindsted, Kvie, Vorbasse. Warwith Syssel: Ørnsø, Hjortvad, Hejlsgaard, Halk. Ellum Syssel: Braadborg. Isted Syssel: Flensborg. Utland: Rungholt paa Nordstrand. Ditmarsken: Kattsee, Harkenwehl. Oldenburg. Langeland: Blegholm. Samsø: Nordby. Sjælland: Tengslemark (Ods herred), Ørevadgaard (Haraldsted), Havrebjerg, Forlev, Møllesø (Korsør), Vejrsø, Gammelsø (Næstved), Brahesborg (Esrum), Omø, Vænø. — Skaane: Brattensborg (i Søen Iv). Bornholm: Borre Sø (Almindingen).

Der er ganske vist næppe Tvivl om, at Gaardsagnet som Landstryger er overført paa adskillige Søer uden Adkomst til mystisk Ry. Men holder vi os til dem, hvis Navne har gammel hedensk Klang, faar vi et ret sluttet Udbredelsesomraade især langs Jyllands Østkyst. Mod Nord rækker Omraadet noget videre end de store Offerpladser, nemlig helt op til Skagenshalvøen; mod Vest ligeledes, idet det omtrent følges med Levbosættelsens fremskudte Forposter paa Mors, i Vardesyssel og ved Ribe. Mod Sydøst er Udbredelsen derimod lidt svagere; den rækker forbi Nydam Offerpladserne til Flensborg, men naar ikke til Offerpladsen Thorsbjerg i Angel. Paa Fyn slutter Gaardsagnet sig til Offerpladserne Viemose og Kragehul. — Fra det vestlige Sønderjylland strækker der sig en Udløber ind i Nordfrisland, Vest-Holsten og Oldenburg; her erstattes Indsøen ofte af Havet, der stiger i Stormflod.

Endnu maa her gøres opmærksom paa nogle almindelige Foreteelser ved Søernes Gruppering. Vi har ovenfor seet, at Gaardsagnpladsen Paddesø (*Frøsø) ligger tæt ved Viesø, Gaardsagnpladserne Hampen Sø og Korpendrup Sø ved Trolde Søer. Hermed kan sammenholdes en hel Mosaik af Navnene Vielängen og Gårdsjö

¹ Navnene Bavsø, Bavhøj kan næppe forbindes med noget andet nordisk ord end norr. bágr, bági fjendtlig, fjende, hallandsk(!) bag væder uvej, P. Helgesen (Kalkar I, 94 a i), og altså betyde den onde, fjendtlige sø og høj (eller fandens?). Denne opfattelse havde jeg fået, inden jeg kom i tanker om søen Båven i Södermanland; men det var mig afgjort en bekræftelse af dens rigtighed, at Hellquist har den samme forklaring af dette sønavn. *M. Kr.*

Nord for Søen Immeln i Østre Skaane. „Lången“ vil sige „Langsø“, altsaa Vielången er = Viesø; Navnet Gaardsø kender vi fra Gaard-sagnlisten ovenfor. Fordelingen er, som følger; G udtrykker Navnet Gårdsø, og V udtrykker Vielången:

G
VG
G G V

Det kan maaske tænkes, at Navne som Gaardsø ligefrem grasserer; men det er det ejendommelige, at Grupperingen „Vielången“ omgivet af „Gaardsøer“ har et Slags Sidestykke ved den store hellige Sø Åsnen i Småland. Søens nordvestre Vig hedder Odenssjö; lidt nordøst for dens Østhjørne ligger en lillebitte Thorssjö med et Afløb Thorså; og i Sydhjørnet ligger en Frös-ö, samt tæt syd derfor en lillebitte Frösjö. Her har vi aabenbart en regulær „Sø-Amfiktioni“, og det kan da være rimeligt at formode, at Grupperingen af Gaardsøer omkring en Viesø har en lignende Oprindelse.

Et andet Udgangspunkt for Iagttagelser danner Gaardsagnpladsen Gødstrup Sø med tilliggende Præstegaard, og Fortællingen om, at det er en Præstegaard, der er sunken i Gaardbo Sø. Det er nemlig et atter og atter gentagent Træk, at Præstegaarde ligger ved Søer eller Damme; ofte er de lejret helt for sig selv, borte fra Sognebyen. Et typisk Tilfælde er Præstegaarden i Aal dvs. *Alh, „Helligdom“, liggende for sig selv ved en Præstesø og ikke langt fra en Helligsø. Typisk er ogsaa Vær Præstegaard ved Vær Sø; i Sagnet findes ingen virkelig By med Navnet Vær. Andre Sø-Præstegaarde er: Ejby, Jebjerg, Junget, Nørup, Raabjerg (med Præstegaardssø), Ring, Ryde, Sunds, Søllested. Forklaringen giver sig af sig selv: Præstegaardene er simpelthen gammelt hedensk Helligdomsgods, der ved Kristendommens Indførelse er gaaet over i kirkelig Brug. Jævnfør ogsaa en Hovgårds Sø i Smaaland.

Der kan da næppe være Tvivl om, at Sagnet om Gaarden, der med sine Skatte og Indbyggere forsvinder i en Sø eller Mose, maa sættes i Forbindelse med Offerhandlinger.

Vel at mærke: det er et Sagn med dobbelt Bund. Bagerst ligger et hedensk Lag; men det er overkalket med et Lag af kristne Sakralhandlinger, der i det ydre har en viss Lighed med de hedenske.

Det faste Udgangspunkt for den hedenske Tydning finder vi i Dallerup Sø. Her har engang en Præst fra den hedenske Tempel-

gaard nedsænket Offergaver i stort Tal. Der er maaske ogsaa blevet foretaget en Menneskeofring, og Slagtofnens Sjæle bliver da til Gaardboer, der af Præsten manes til at fæste Bo i Søen og bindes til at blive dernede. Ialfald har Folketroen øjeblikkelig sat saadanne Gaardboer til at vogte de nedsænkede Skatte. Efter Ofringen har Præsten højtidelig fredlyst Stedet og lyst Forbandelse over enhver Helligdomsskænder; om saadan Forbandelse hos Gallerne hører vi i Cæsars Gallerkrig VI, 17, og der fortælles hos Strabon, IV, s. 188, hvordan den romerske Feltherre Cæpio rantes af Himlens Straf, fordi han trods Forbandelsen lod den galliske Tempelskat i Toulouse hæve op fra Søens Bund. „Forbandede Penge“ fik af denne Tildragelse det romerske Navn aurum Tolosanum, „Toulouse-Guld“, se Aulus Gellius III, 9.

Dallerup-Ofringen bliver nu i Sagnet omdannet paa følgende Maade:

Hedningpræsten bliver til en Kristenpræst.

Nedsænkningen af Gods og Guld bliver staaende.

De mulig ofrede Mennesker bliver til den sænkede Gaards Indbyggere, Gaardboerne; jævnfør Gaardbo Sø og de ved Lerup Kilde-marked myrdede Mennesker. Maningsformulæren, der binder dem til Søens Bund, bliver til en Nedmaning i Helvede.

Forbandelsen over den fremtidige Helligdomsskænder bliver til en Forbandelse over den Helligbrøde, som den ugudelige Hr. Thorben i Forvejen har øvet, og som danner Indledningen til Gaardsænkningen.

En afvigende Type faar vi ved Vingsted-Ofringen, hvor Gaard-motivet helt udebliver: en Konge, der flygter efter et Nederlag, kører løbsk med sin Vogn og forulykker i Dammen. Jævnfør Ofringen af talrige Vogne i den nærliggende Tranebær Mose, og af to Vogne i Præstegaardsmosen ved Vognbjerg og Døthbyergh.

De ovenfor givne Tydninger forudsætter Sakralhandling fra Hedenskabets Velmagtstid. Men nu kommer vi til det næste Lag, der henhører til Brydningstiden mellem Hedenskab og Kristendom; i en enkelt Overlevering — fra Nørøxe i Vendsyssel — bliver Sagnet jo ogsaa udtrykkelig henlagt til denne Tidsalder.

Vi faar da følgende Forskydning.

Hedningpræsten bliver til en menig Hedning eller en menig Kristendomsfornægter. Overfor ham stilles Kristenpræsten som Modstander.

Den hedenske hellige Handling, Tilbedelsen af Soen, bliver

gjort til den Helligbrøde, der kalder Straffen ned over Kristendoms-fornægterens Hoved.

Derefter følger Forbandelsen og Nedsænkningen i Søen; disse to Akter genspejler den højtidelige Djævluddrivelse og Tempel-ødelæggelse, som Kristenpræsten foretog efter sin Sejr. Tempelgaarden blev bogstavelig sænket i Søen, de halsstarrigste Hedninger blev, om det var nødvendigt, dræbt og sendt samme Vej. Herefter var naturligvis Søen et Sæde for „Djævla“ ๑: de henrettede Hedningers Aander. — Medens nu denne Djævluddrivelse i det foreliggende Sagn har faaet sin stereotype Forklædning, har vi den fuldkommen utilsløret paa Bornholm i det Tilfælde, hvor det kun drejer sig om Fordrivelse af en enkelt Gaardbo: Præsten kommer med sin Bog og læser til „den lille flyver op over Længerne“. Om samme Æmne paa Island handler det kendte Sagn om Kodrans Vætte.

Endnu maa vi se lidt nærmere paa Motivet „Helligbrøde“. Den gængse danske Sagnform gentager indtil Kedsommelighed et og samme Motiv: en ugudelig Mand vil have Præsten tilbedste, udklæder en So og lader Præsten kalde osv. — Det hele har Præg af blot Skæmtesagn.

Denne Type er dog ikke fuldstændig eneraadig. I Sønderjylland afløses den af en anden, hvor den ugudelige Mand øver Tvang mod Præsten, truer ham paa Livet etc. Saaledes f. Ex. ved Braadborg i Sundeved og ved Flensborg, Müllenhoff, „Sagen“ 1845, p. 173; og samme Type har vi i Frisland og Holsten: paa Nordstrand og i Tellingstedt, smst. p. 173, 174.

Herved faar Tildragelsen en helt anden Karakter end i Sagnene af den skæmtende Type. Vi føres her virkelig tilbage til Brydnings-tiden mellem Hedenskab og Kristendom. Sagnet om Gaarden og Soen bliver med andre Ord et traditionelt Sidestykke til Snorres Fortælling i „Heimskringla“ om Bøndernes Fremfærd mod Kong Haakon Adelstensfostre: „Udtrønderne foer med 4 Skibe syd paa til Møre, dræbte der 3 Præster og brændte 3 Kirker; siden foer de hjem. Men da Kong Haakon og Sigurd Jarl kom ind paa Mæren med deres Hær, var Bønderne komne did i stor Mængde. Den første Dag ved Gæstebuddet trængte Bønderne frem til Kongen og bød ham blote, men truede ham ellers med Vold. Sigurd Jarl gik da imellem dem, og det kom dertil, at Kong Haakon aad nogle Stykker Hestelever og drak alle de Mindebægere, som Bønderne skænkede for ham, uden at gøre Kors“.

Saavidt er Tingen ganske lige til. Der er blot een Ting, som stadig uvilkaarligt maa vække Studsen og Tvivl om den givne Tydnings Rigtighed, nemlig Sagnets Fordeling af skiftende og stereotype Motiver. Der er i Stedfæstet en rig Afvexling: Hovsø, Helligsø, Alsbjerg, Lundergaard, Tinggaard, en Røverborg, en Præstegaard, en Møllergaard, Gaardbo Sø, Gudsø, Mosekællings Kær, Krokonens Kær, Trolldhede, Nøkkesø med Aal, Slinger og Padder, Navnsø med Geder, KlørupDam med en Gaas, Solsø med tre Ænder, Kragssø, Tus[se]lholm, Paddesø, Og deroverfor staar det uvægerlig gentagne Hovedmotiv „So i Seng“ med sin stereotype Ensformighed. Altsaa er der tydelig Spirer til en Variation, og det er netop af dem, vi skønner Sagnets ægte hedenske Grundpræg. Men hvorfor kvæles de i Fødselen? hvorfor udfyldes Hovedhandlingen ene og alene af Soen? hvorfor kan der ikke være Plads ogsaa til Mosekællingen, Krokonen, Trollden, Nøkken, Gaardboen, Aalene, Slingerne, Gederne, Gæssene, Ænderne, Kragerne og Padderne? hvorfor kunde Præsten ikke ligesaa godt være bleven forhaanet ved Hjælp af en Hest, et Lam eller en Hund? og hvorfor forsvinder Soen strax efter Gaard-sænkningen, saa vi ikke møder den som Vogter af det forbandede Sted, men derimod f. Ex. Gæs, Ænder eller Geder? Paafaldende er Fortællingen om Klørup Kælling ved Randers, E. T. K. 1227: hun bliver syg og lader Præsten hente, men da han kommer, ligger der en So i Sengen. Saa sænkes Gaarden, og Kællingen optræder i Dyreham, — dog ikke som en So, men som en Gaas. Vi maa uvilkaarlig spørge os selv: hvorfor denne konsekvente Gennemførelse af Somotivet i Helligbrøde-Scenen, samtidig med at det udelukkes fra Fortsættelsen? Ellers er dog Gravsoen meget yndet i dansk Mytologi, jfr. f. Eks. Valbrøndesoen ved Offerkilden Valbrønde; hvorfor glimrer den her ved sin Fraværelse?

Disse Spørgsmaal vil næppe kunne finde helt fyldestgørende Svar, før Sagnudviklingens almindelige Love bliver grundigere undersøgte og fastslaaede. Her skal kun peges paa enkelte Momenter til Forklaring.

1. Ligningen Paddesø = *Frøsø nær Frøbjerg Bavnehøj har ført os til at opfatte „Soen i Sengen“ som Minde om Dyrkelsen af Freyja som So, oldn. Sýr. Fyns to Paddesøer er afgjort Øens fornemste Skuepladser for Sagnet om Soen i Sengen. Deraf kan vi skønne, at ialfald paa denne Ø har Freyjadyrkelsen spillet en fremragende Rolle; og der er jo overhovedet i hele Danmark ikke noget

Sakralsagn, der kan kappes med Somotivet i Folkeyndest. Historiske Vidnesbyrd om Dyrkelse af Guder i Dyreham har vi ganske vist ikke efter Kristi Tid, da Kimbrerne dyrkede Tyreguden. Men Ofringen af den levende Ko i Kongsted midt i 19. Aarhundrede peger sikkert i den Retning, og paa samme Maade maa vi vel tyde de gamle Sagn om Hundekongen Rakke og om Kong Hane paa Fyn; jævnfør den til Nutiden fortsatte samsingske Festsik at dræbe en Hane, den saakaldte Majkok. Det er i Sammenhæng med lignende Foreteelser, vi maa se Sporene af en gammel Sodyrkelse.

2. Vendsyssel, hvor Soen i Sengen er stærkt udbredt, kender tillige Vildsvinet som Værneaand for Herregaarde, nemlig paa Voergaard, Dronninglund, Birkelse, Asdal, Odden, Bøgsted. Hver af disse Gaarde har et Stykke Svineskind eller Skinkeben, der værner mod Ildsvaade og andre Ulykker; flyttes Talismanen, flytter den sig af sig selv tilbage til det gamle Sted. Se Thiele² I, 291—93. Et saadant Forhold kan yderligere bidrage til at forklare Somotivets Popularitet.

3. Naar Sagnet om Helligbrøden undgaar at lade Soen variere med Hesten, Lammet eller Hunden, trods disse Væseners fastslaaede Funktion som Sjæleudtryk, da er det intet blindt Træf, men en uundgaelig Følge af Kristenhedenskabets zoologiske Love. Det var udelukket at stille Kristenpræsten i fjendtlig Modsætning til de tre nævnte Dyr. Thi, 1) Helhesten er fastslaaet Kirkevare; 2) Kirkelammet er det ligeledes; 3) ogsaa mellem Hunden og Kirken er der ofte en fast Forbindelse, f. Ex. spørger Præsten i Marie Malene i S. Hald Herred som en Hund med Lænke, E. T. Kr., „Jyske Folke-minder“ VIII, 379. Jeg tilføjer 4), at heller ikke om Hanen kunde der være Tale, thi den brugtes ofte som Vejrføj paa Kirken.

Tilovers bliver af Gaardens øvrige Dyr: Ko, Kalv, Ged, Fjerkræ, So. Af disse er der sikkert ingen, der passer bedre til Rollen end netop Soen: den har en rimelig Størrelse og netop det ønskelige grotesk-komiske Præg.

4. Med Bibelen overtoges endelig den oprindelig jødiske Forestilling om Soen som et urent Dyr. Netop det i den Kristnes Øjne urene Dyr maatte passe godt til at forhaane Kristendommen. Om der kan tænkes at have været sydlandske Tilløb til et saadant Spottemotiv, maa vi lade være usagt; det førnævnte franske Exempel fra Forez staar lovlig ene. Men ialfald var der Lejlighed nok til

saadan Tillæmpning, efterat Kristendommen var indført og havde sat Fortællingen om Sodomas Undergang i Omløb.

Det vilde have været mere tilfredsstillende, om der havde ladet sig paa vise Mæglingstyper, der lod os iagttage Sagnets gradevise Væxt ud fra den oprindelige fuldhedenske Bund og ind i det middelalderlige Kristenhedenskab. Men det lader sig hidtil ikke gøre. Stednavnene og et Offerfund som i Dallerup Sø giver os klart og skarpt den fuldhedenske Bund, Sagnindholdet giver os ligesaa afgjort den stereotype kristen-hedenske Sakralmyte. Vi maa da nøjes med det sikre Udgangspunkt og iøvrigt holde fast ved, at det stereotype Sagnmotiv tydeligvis dækker baade et hedensk Offerritual og et kristent Djævluddrivelsesritual. Disse to Sakralhandlinger, der faktisk har fundet Sted atter og atter ved de forskellige Helligdomssøer, er siden i Folkemindet flydt sammen med hinanden og videre med det ad boglig Vej indførte Sodomasagn. Og da den stereotype Sagnform først var uddannet, saa indkvarterede den sig som Vandresagnmotiv uvægerlig ved de vigtigste Søhelligdomme paa Øerne og paa Jyllands Østkyst og spredte sig selv til enkelte frisiske og tyske Naboegne. I Yderzonen kan der vel tildels tales om et rent Vandresagn, der indfinder sig uden Hensyn til, om Skuepladsen er en gammel Søhelligdom eller ej.

Her maa vi for denne Gang standse. Naar den samlede Sagngruppe nu gøres til Genstand for nøjere Sigtning, er det vel muligt, at det vil kunne lykkes at fastslaa Udgangspunktet for det stereotype Somotiv og paa pege fastere Holdepunkter for den tilgrundliggende Freyjadyrkelses(?) Stedfæstelse. Ialfald er Gaaden saa interessant, at den nok maa kunne pirre Forskernes Nysgærrighed.

Efterskrift. Under Trykningen modtager jeg Særtryk af en illustr. Afhandling af Læge H. Bisgaard, „Om Øjet“, i „Aarbog f. hist. Samfund f. Odense og Assens Amter“. Heri drøftes udførlig Gaardsagnpladsen Paddis Øje = *Frøssø samt det tilhørende Marknavn Fruerlund, der genfindes ved flere Njördshelligdomme.

TIL VISEN OM TORBENS DATTER

AF

HANS AAGE PALUDAN

Tant ont li conteor conté
Et li fableor tant fablé,
Pour leurs contes ombelleter,
Que tout ont fait fable sembler.

(ROMAN DE BRUT)

Blandt de gamle danske Folkeviser har med Rette den, vi her skal beskæftige os med (DgF 288), vakt betydelig Opmærksomhed. Den rummer, har man sagt, i fjorten smaa Strofer tre Menneskers Skæbne; og den fortæller med saa meget Liv og Anskuelighed, at det ikke er underligt, at den har kunnet friste en Kunstner¹. Men skønt den saaledes kendes og f. Ex. findes aftrykt i Carl S. Petersens Litteraturhistorie (ikke derimod i Olriks og Falbe-Hansens udbredte Folkevisesudvalg), beder jeg om Redaktionens Tilladelse til ogsaa her at gengive Visen, da den maa være absolut præsent i alle Enkeltheder, for at give nærværende Undersøgelse fornøden Interesse.

Vi vare saa mange Søkende smaa

— Under Lide. —

Saa aarlig faldt os Fader fraa.

Der Dagen han dages, og Duggen den driver saa vide.

Om en Søndag ad Aften de skured deres Spjud,
Om en Mandag ad Morgen red de saa vrede ud.

Der de komme for norden Skov,
Der gik Hr. Torben og holdt sin Plov.

„Her gaar du, Hr. Torben, faur og fin;
Jeg vil nu have Bod for Frænde min.“

¹ „Thorbens Datter og hendes Faderbane. Med Tegninger af Niels Skovgaard“, Kbh. 1897, 1. Bind af Danske Folkeviser med Tegninger af danske Kunstnere, udg. af Foreningen „Fremtiden“.

„Jeg vil give Eder Hus og Gaard,
Dertil min Datter, saa væn en Maar.“

„Vi er ikke kommen for Hus eller Jord,
Men vi er kommen for dit Hjerterblod.“

Saa hugge de Hr. Torben saa smaa
Alt som Løv, udi Lunden laa.

Saa rede de til Hr. Torbens Gaard.
Ude stod hans Datter, den væne Maar.

Ude stod hans Datter, saa smal som en Vaand,
Med et Guldkaar paa hver sin Haand.

Hun skænkede deri med Lyst og Spil,
Hun drak først sin Faders Banemand til.

„Havde jeg vidst, du havde været saa god,
Aldrig skulde jeg set din Faders Hjerterblod.“

„Og har I slaget min Fader til Død,
Da har I gjort mig saa stor en Nød.“

„Har jeg nu ikke gjort vel mod dig,
Da skal du herefter have saa godt som jeg.“

Han satte hende paa Ganger graa,
Saa slog han over hende Kaaben blaa.

Saa red de over de sorte Heder;
— Under Lide —

Aldrig saa hun sin Fader mere.

Der Dagen han dages, og Duggen den driver saa vide.

I det Billede, som her er lagt for os af en svunden Tids Leve- og Handlesæt¹, af Optrin, der, som Axel Olrik allerede bemærker, minder om de islandske Ættesagaer, er der en Side, som vel har kunnet overraske adskillige: Datterens Holdning overfor Faderens Banemand. Det er for vor Tids Betragtning lidet forstaaeligt, at hun rider bort uden mindste Indsigelse med den, der lige har dræbt hendes Fader (selv om det var som lovlig Fræندهævn), og aabenbart som hans Brud. At dette er Meningen, synes mig trods

¹ Visehaandskriftet er fra Stockholm fra 1640'erne, Visen selv er „af de ældste“ (Olrik).

fremsatte Betæneligheder fra forskellig Side dog ikke tvivlsomt efter Visens egen Ordlyd: selv om der ikke udtrykkelig siges, at hun ægter Faderens Drabsmand, er det dog tydeligt, at hun ikke har noget imod, at han slaar om hende Kaaben blaa, og hvad hans Tanke er med, at hun herefter skal have det saa godt som han, synes ogsaa klart nok. Hun er vel næppe noget rent Barn, som han blot af Kærlighed og Medlidenhed tager sig af og vil være god imod: naar hun skildres „smal som en Vaand“ og bærende Guldkar paa hver sin Haand, og i Faderens Fraværelse belevent modtager Gæsterne, som rider ind paa Gaarden, kan hun jo ikke være noget Barn, rent bortset fra, at Torben har lovet den truende Fjende hende tilægte. Skovgaard fremstiller hende ogsaa som den unge voxne Jomfru, der gør Honnør for de Fremmede og siden rider bort, grædende, i Drabsmandens varsomme Arme. Saa det synes at være fuldt berettiget at slutte til Ægteskab, naar de saaledes rider afsted sammen over de sorte Heder, — paa lignende Maade som i den franske Vise om Gaiete og Oriour¹.

Det er da ogsaa Axel Ollriks Opfattelse i den mere æsthetisk ræsonnerende end historisk oplysende Indledning til Visen i „Danmarks gamle Folkeviser“: medens ellers, siger han, Møen ofte vindes ved Faders eller Frænders Drab, findes her den poetisk modsatte Tankegang: „det er ikke trods Drabet, men udfra Drabet, at Kjærligheden voxer op“. Det, man kunde have ønsket af Indledningen, var imidlertid en Paavisning af, i hvilken Grad dette blot er et opfundet, yderligt, romantisk digtet Motiv, eller hvorvidt det falder i Traad med middelalderlig Tankegang, Lovgivning eller Retspraxis², Skik og Brug; hvorvidt virkelige Tilfælde maaske historisk kan dokumenteres, eller om det blot er et rent psykologisk Til-

¹ Denne findes oversat i K. Friis-Møller: Hundrede franske Elskovsdigte, Kbh. 1921. ² Man vil forgæves søge Retshjemmel for et saadant Tilfælde i de gamle Landskabslove, saalidt som Poul Johs. Jørgensen: Manddrabsforbrydelsen i den skaanske Ret til Valdemarstiden (Univ. Progr. 1922) kender til det. De beskæftiger sig jo overhovedet med Forbrydelserne udfra Bods- og Fredløshedssynspunktet, med Retsforfølgelse i det hele mere end med Forlig. Og Kvindens Værge i saadant Tilfælde var jo Slægten, som her i Visen slet ikke nævnes. Professorerne Frantz Dahl og Poul Johs. Jørgensen har, paa min Forespørgsel, begge udtalt, at intet Retsgrundlag for en Episode af denne Art var dem bekendt fra ældre germansk Ret. Efter saa autoritative Udtalelser kan det ikke undre, at heller ikke en Gennemgang af Arbejder over germansk Strafferet og Retshistorie af Abegg, Osenbrüggen, R. Schröder, Wächter og Wilda

fælde: Datterens vaagnende Kærlighed til Drabsmanden, som Magister Ellekilde formoder i et Brev til mig.

Som Bidrag til en saadan Paavisning kan nu anføres et berømt historisk-legendarisk Exempel fra Spanien, fra selve Cids Historie. Om denne Helt, hvis egentlige Navn var Rodrigo Diaz til Bivar (1045—1099) fortælles i forskellige gammelspanske Kilder, at han ægtede Greven af Gormaz' Datter Ximena, en Episode, som især er bleven kendt i Verdenslitteraturen gennem Pierre Corneilles Drama „Le Cid“ (1635). Handlingen i Corneilles Stykke, der hviler paa en spansk Digers Krønikespil og to Folkeromancer, er almenkendt, refereres f. Ex. i P. Munchs Lærebog i Verdenshistorie: det er Konflikten mellem hendes Pligt mod Faderens Minde og hendes Kærlighed til Cid; men det oprindelige Forhold var et noget andet.

Den unge Rodrigo Diaz dræber, som Hævn for en Forhaanelse mod hans gamle Fader, den mægtige Greve af Gormaz i Tvekamp. Paa sine forældreløse Søskenes Vegne drager den Dræbtes Datter Doña Jimena¹ til Kong Fernando af León for at kræve Retfærdighed og Hævn over Drabsmanden. Kongen er meget ilde tilmode ved at skulle fængsle og henrette en saa tapper Helt og Rigets Støtte som Rodrigo: „Nu hjælpe mig Gud i Himlen!“ udbryder han, „Gud give mig gode Raad! Hvis jeg fængsler og dræber Cid, vil mit Raad (mis Cortes) rejse sig imod mig; og hvis jeg ikke gør Ret og Skel, vil min Sjæl komme til at bøde.“ „Ti nu stille, Doña Jimena, thi I gør mig stor Smerte,“ hedder det et andet Sted, hvor han ogsaa vil bevare Cid; „Men jeg vil gøre et Parti (Skridt?) med ham, som ikke vil være ilde: at lade ham give sit Ord paa, at han vil tage Eder tilægte.“ Og Romancen tilføjer kort og godt: „Tilfreds var Jimena med den Naade, der vederfaredes hende, At han, der gjorde hende faderløs, selv erstattede hende Tabet“².

Altsaa, Manden er en Erstatning for den dræbte Fader.

har givet noget Resultat til Paavisning af Lovbestemmelser eller Skikke i denne Retning. ¹ Oldsp. Ximena [udtalt xi-]. ² De spanske Folkeviser efter Durán: Romancero general I (Madrid 1849), No. 735 Delante el Rey de Leon, 736 Al mismo asunto; findes ældst i den gamle Romancero general fra 1600—1605 og Escobars Rero cerco del Cid, 1612; er Corneilles Romance primero. Cf. 733 Dia era de los Reyes, allerede i Cancionero de rees, trykt 1550 i Antwerpen. Carolina Michaelis: Romancero del Cid, nueva ed., Leipzig 1871, giver nogle flere Romancer, ellers intet nyt. Om de til Dansk oversatte Cid-Romancer har jeg skrevet i Edda XXII S. 96 ff. og i Festskrift til Menéndez Pidal I (Madrid 1925).

Efter andre poetiske Fremstillinger er Jimena selv mere activ til Sagens Løsning. Da Kongen beklager at skulle ofre sin Helt, siger hun selv — i Modsætning til Torbens Datter, som er for nordisk bly til, at det kunde tænkes om hende —: „Cid, som dræbte min Fader, Giv du mig til Mage; Thi den, som gjorde mig saa meget ondt, Han, ved jeg, vil gøre mig noget godt igen.“¹ Sml. Drabsmandens Ord til Torbens Datter. I en anden Romance forklarer hun sig nærmere, idet hun strax gaar til Sagen: „Jeg kommer for at bede Eder om en Naade, som I skal vise mig paa denne Dag, og det er, at denne Rodrigo vil jeg bede Eder om til Husbond. Jeg vil holde mig for vel gift og regne mig for hædret; thi jeg er sikker paa, at hans Formaaen stadig vil blive større, og han er den Største i Eders Land. Saaledes vil I vise mig stor Naade og gavne Eder selv; thi det er at gøre Guds Vilje (egl.: det er Guds Tjeneste), og jeg vilde tilgive ham, at han tilføjede min Fader Døden, hvis han gik ind derpaa ...“ Og Rodrigo er villig til at gøre Kongens Vilje². — Hun tænker saaledes væsentlig paa at blive godt gift og er vel blændet af den unge Helts Bedrifter, ikke mindst at han har formaaet at overvinde hendes berømte Fader: for denne kommer ikke megen datterlig Sorg til Orde i disse Heltesange.

Kongen tilføjer et Sted denne Overvejelse, som maa falde os naturlig: „Altid har jeg hørt sige, og nu ser jeg, det er sandt, at Kvindernes Hoved ikke er ganske i Orden (que el seso de las mujeres, Que no era natural). For et Øjeblik siden bad hun her om Retfærdighed over ham, nu vil hun gifte sig med ham. Jeg giver med Glæde mit Minde dertil og med den bedste Vilje“³. Og et andet Sted⁴ tilføjer den anonyme Digter de sande Ord, at hvor Kærlighed raader, der tilgives mange Forseelser:

Que donde preside amor
Se olvidan muchos agravios.

¹ Som Prøve paa Romancetonen, hvor den er paa sit Bedste, hidsættes disse vigtige Vers in originali:

Al Cid que mató á mi padre	Que quien tanto mal me hizo,
Dámelo tu por igual,	Sé que algun bien me hará.

² Durán: Rcero general No. 733 Dia era, 738 Pide Jimena al Rey que la despose con el Cid, fra Sepúlvedas Samling Rces nuevamente sacados .. (1551) og Escobars (1612). ³ Durán 733 Dia era de los Reyes. ⁴ Ib. 739, fra Rcero general 1605 og Escobar. Sml. Corneilles Romance segundo.

Og ved Bryllupet vender Cid sig til sin Brud og resumerer hele Situationen i disse betydningsfulde Linier: „Jeg dræbte din Fader, Jimena, men ikke uden Grund; Jeg dræbte ham Mand imod Mand for at hævne en Forhaanelse. Jeg dræbte en Mand, og jeg giver dig en Mand: Her er jeg til din Befaling, Og i Stedet for den døde Fader vinder du en hædret Husbond“.¹ „Alle syntes godt om dette,“ tilføjes der, saa vi kan se, at denne Ordning har forekommet Digterens Samtid særdeles passende. Det er vel ikke for dristigt at formode, at netop en saadan Betragtning kan have ligget bagved Løsningen for Torbens Datters Vedkommende. Agustín Durán bemærker i en Note, at vi her har et godt Billede fra Heltedædrenes Tid, hvor det var almindeligt, at stridende Familiers Enighed og Forsoning besegledes ved indbyrdes Ægteskab mellem Parterne (som i Verona en Romeo og Julie). Og en sidste Romance af denne Række (Durán 741) giver en malende og pompøs Skildring af Bryllupsfesten.

Foruden i Romancerne findes dette Emne ogsaa behandlet i det episke Digt om Cid, som kaldes *Crónica rimada* eller kort og godt *El Rodrigo* (fra 12. Aarh., men først bevaret fra 14. Aarh.). Denne Rimkrønike er affattet i det ældre, uregelmæssige, nærmest 16 Stavelers episke Langvers, som man har formodet maaske ved Tvedeling er blevet til det 8 Stavelers, ogsaa uregelmæssige Romancevers². Den fortæller (Vers 249 ff.), hvordan Gomez Gormaz plyndrer Diego Lainez' Jorder, og den unge Rodrigo Diaz (=: Søn af Diego) dræber ham og fanger hans to Sønner til Hævn, skønt kun tolv Aar gammel; — en af de episke Overdrivelser af Helte-

¹ „Maté hombre y hombre doy, Aquí estoy á tu mandado, Y en lugar del muerto padre Cobraste marido honrado.“ Cf. „Edda“ XVIII S. 213. ² En klar Cæsur i de gamle Vers indbød til Deling; herved forklares Romanceversets intermitterende Assonanser (kun i de lige Vers), — bedre end vore Folkevisers Rim i Forhold til de oldnordiske Vers. Thi denne spanske Delingstheori svarer jo (omvendt) til N. M. Petersens og C. Rosenbergs Afledning af vort 2- og 4-liniede Folkevisers ved Sammentrækning af de ældre norrøne Vers, Kviðuháttir og Ljóðaháttir; sml. J. Paludan: Danmarks Litteratur i Middelalderen S. 149 ff. Revista de Filología Española 1917 p. 131. Andrés Bello's Theori om den Rolle, de kirkelige Prosæ har spillet i denne metriske Udvikling (Menéndez y Pelayo: Tratado de los Romances viejos I 104 ff., 110) kan sammenstilles med Karl Mortensens Studier over ældre dansk Versbygning I (Kbh. 1901). Sml. om de danske Viser de af mig meddelte Oplysninger i R. Menéndez Pidal: Poesía popular y poesía tradicional en la literatura Española (Oxford 1922).

kraften; han er ikke stort ældre, da han ægter Jimena: vi maa jo næsten mindes Spøgen i Visen om Møens Morgendrømme:

Nu saa jeg aldrig saa væn en Maar,
Var ikke uden i sit femte Aar!

Imidlertid, Jimena klager paa egne og sine Søstres Vegne, hvem Faderen er faldet fra: „Og vi er kun Kvinder, som der ikke er nogen, der støtter os“ (322; Anakoluthien er den oldspanske Texts). „Konge, jeg er en stakkels Kvinde, og hav Medlidenhed med mig. Som lille mistede jeg Grevinden, min Moder¹. Diego Lainez' Søn har gjort mig meget Ondt; han har taget mine Brødre fra mig og dræbt min Fader for mig. Til Eder, som er Konge, kommer jeg for at klage: Herre, af Naade, lad mig vederfares Ret.“ (345 ff.). Ogsaa denne Jimena klager som Torbens Datter mere over den Nød, der er voldt hende, end hun sørger over at have mistet Faderen. Og da Kongen udtaler sin Frygt for Castillanernes Vrede, hvis han skrider ind mod Cid, kysser hun paa spansk Vis hans Hænder: „Giv mig Rodrigo til Husbond, ham, som dræbte min Fader!“ Rodrigo hentes; han kommer tilstede trods Faderens Ængstelse for ham, og Kongen siger til Grev Ossorio: „Giv I mig herhid denne Jomfru; lad os bortgifte denne raske Svend (*losano*)“. Men Rodrigo er her ikke den samme føjelige Riddersmand som i Romancerne; han siger disse Ord, der minder om Ove Stigsøns uvillige Holdning i „Jomfruen paa Tinge“: „Herre, I bortgifter mig mere mod mit Ønske (til min Besværelse) end med min Vilje,“ og før han rører Jimena vil han drage ud at vinde fem Slag mod Maurerne.

En quasi-historisk Baggrund for Heltedigtets og Romancerens viderespundne Væv om Cids romantiske Ungdomsliv giver Beretningen i den tredie *Crónica general* af Landets Historie, som blev til c. 1390, trykt i 16. Aarhundrede af Carl V's Historiograf Florian de Ocampo (Zamora 1541)²; der siges efter Beretningen om Kampen med Greven: „Jimena, ogsaa den yngste af Grev Gormaz' Døtre, fremstiller sig for Kongen, som kalder Rodrigo til Palencia ...; Helten iler til og ægter hende, visende al mulig Underkastelse og

¹ Mere udtryksfuldt paa Spansk: Jeg sad tilbage som en lille moderløs Pige efter Grevinden, min Moder. ² M. Milá y Fontanals: *La poesía heróico-popular Castellana* (Barcelona 1872), p. 249 ff., som forveksler den med Alfonso X's først 1906 udgivne „*Primera Crónica general*.“

Blidhed,“ — altsaa en ganske anden Jomfrusvend end Digtets Helt¹. — Beslægtet hermed er Beretningen i *Crónica del Cid*², (c. 1350), cap. III—IV, men udformet i Lighed med (eller som Mønster for) Romancerne. Her siger Ximena Gomez: „Og, Herre, jeg kommer for at bede Eder om den Naade, at I giver mig Rodrigo de Bivar til Mand, med hvem jeg vil holde mig for vel gift.“

I Jesuiten Marianas store Historieværk *Historia general de España* (1601) l. IV cap. 50, der ogsaa citeres hos Corneille, er Rodrigo dog 30 Aar, da han ægter Jimena: „Faa Dage før havde han kæmpet med Don Gomez, Greve af Gormaz. Han overvandt ham og gav ham Døden³. Hvad der kom ud af denne Begivenhed var, at han ægtede doña Ximena, denne Greves Datter og Arving. Hun selv udbad sig af Kongen, at han gaves hende til Husbond (hun var allerede meget indtaget af hans Egenskaber) eller blev straffet efter Lovene for det Dødsstød, han gav hendes Fader,“ — hvorefter det herlige Bryllup omtales. — Den begyndende dramatiske Omformning henimod en Konflikt hos Jimena mellem hendes Pligt til Faderhævn og hendes Kærlighed til Drabsmanden (hos Corneille) viser sig i Guillen de Castros livfulde, men uformelige Krønikespil „Cids Ungdomsbedrifter“ (*Las mocedades del Cid*, 1618): her forfølger hun Rodrigo trods sin Kærlighed, beder Kongen om Retfærdighed mod ham og lader sig tvinge til at ægte ham.

Trods Forskelle er Motivligheden i disse Begivenheder med dem i „Torbens Datter“ umiskendelig; og man kunde nu a priori spørge, om der ikke til Grund laa nogen Overensstemmelse mellem gammel dansk (skandinavisk) og spansk Ret i saadanne Tilfælde? Det er saaledes ejendommeligt at se ialtfald eet Tilfælde af saadan Overensstemmelse, naar man læser visse Afsnit af Alfonso den Lærdes gamle Lovbog „Siete Partidas“ (de syv Lovbøger, 1256—63) og flere Gange erindres om Jydske Lovs Fortale⁴. Her forklares Lig-

¹ Ogsaa den anden *Crónica general* (fra 1344) og et Par andre Krøniker har Fortællingen. ² „Crónica del Famoso Cavallero Cid Ruy diez Campeador ... por el abad de San Pedro de Cardena, Don Frei Juan de Vallorodo. Nueva edicion ... por D. V. A. Huber“ (Marburg 1844). ³ Alm. spansk Udtryk. *dar la muerte*. ⁴ *Siete Partidas*, Spanske Akademis Udg., Madrid 1807, Part. 1, Título II, Ley VIII: „Thi hvis Provinsloven er gjort som sig bør efter god Sædvane og god Skik, har den saa stor Magt, at den med Tiden bliver til Landslov, fordi Folk staar sig derved og lever med hverandre i Fred og i Ret-skaffenhed.“ Ley IX: „Hvordan Loven bør være. Loven skal være godt gjort og hensigtsmæssigt, iagttagende i alle Ting Fornuft og Rigtighed, Billighed og

heden simpelt hen af det fælles Forbillede i den canoniske Ret: *Decretum Gratiani* (1152) eller egentlig Isidor af Sevillas († 636) fem Bøger saakaldte *Etymologiæ* sive *Origenes*, en Kilde til megen Kundskab for middelalderlige Forfattere, og som har været Abbed Gunner i Viborg og Alfonso X's Jurister lige bekendt, saavel som Jydske Lovs Glossator Knud Mikkelsen¹. Men saalidt som ældre dansk Ret frembød nogen Bestemmelse eller Praxis at anvende paa Torbens Datters Tilfælde, ligesaa lidt finder man i gammelspansk Lovgivning nogen Hjemmel for Jimenas Adfærd, saa nogen Bane gennem canonisk Ret fra spansk til nordisk paa dette Punkt synes ikke at være farbar². En saa fortrinlig Kender af Cids Historie og af ældre spanske Retskilder som Professor Menéndez Pidal i

Retsfærdighed; og den bør gøres efter alle gode og forstandige Mænds Raad og Landsherrens Vilje og med deres Billigelse, for hvem den gælder ...“ Man ser, hvor meget af Jydske Lovs Tone og Enkeltheder en saadan Passage af den oldspanske Text indeholder, cf. „Loghæn skal wære ærlík, ræt, thollic, æfter landens wanæ, quæmlík oc thyrflik“ o. s. v., „oc wære æi gøρθ æth skríuæn for ænnæn manz særlík wild, num æfter allæ mænz thyrf, thær i land bo.“ ¹ *Patrologiæ cursus completus, Series latina prior*. . . accurate J.-P. Migne, t. CLXXXVIII, Paris 1861, 4to. I *Decreti pars Ima, distinctio IV, 11*: „Præterea in ipsa constitutione legum maxime qualitas constituendarum est observanda, ut contineant in se honestatem, justitiam, possibilitatem, convenientiam, cetera, quæ in eod. lib. [V] Isidorus [c. 21] enumerat, dicens: ‘C. II Qualis debeat esse lex. Erit autem lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, secundum patriæ consuetudinem, loco temporisque conueniens, necessaria, utilis, manifesta quoque . . . nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta’“. Ogsaa gaaet over i *Lex Wisigothorum*. Cf. I *distinctio IV, 1* om *humanam coercere audaciam* med Citat af Isidor l. V c. 20 ganske som J. L. (*Sancti Isidori Hispalensis episcopi Opera omnia* qvæ extant, ed. du Breul, Parisiis 1601, fol., p. 58.). Sml. herom Udførelsen i Ludv. Holberg: *Dansk og fremmed Ret* (1891), S. 47 ff. især om Forholdet mellem J. L. og *Decr. Grat.* samt Isidor o. a. Paralleler. Cf. Antydningerne i P. J. Jørgensen: *Forelæsninger over den danske Rets-historie* (1904) S. 44; Karl v. Amira: *Grundriss des germanischen Rechts* i Paul's *Grundriss*³ Bd. 5 (Strassburg 1913), S. 85. ² Saalidt som Amiras's „*Grundriss*“ indlader sig paa saadanne Specialiteter, har det nyttet at raadspørge de to Hovedværker paa dette Omraade, A. Ficker: *Ueber nähere Verwandtschaft zwischen gotisch-spanischem und norwegisch-isländischem Recht* (i *Ergänzungsband II* til *Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung*, Innsbruck 1888) og E. de Hinojosa: *Das germanische Element im spanischen Rechte* (i *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanische Abtheilung XXXI*, Weimar 1910. Professor Frantz Dahl har venligst henvist mig til dette Arbejde); dette germanske Element fremkommer enten som vestgothisk Levning eller ad fransk Vej; men de Forsoningstilfælde, der behandles S. 326 ff., hører ikke herhen.

Madrid meddeler mig, at han selv forgæves har søgt et juridisk Grundlag for Tilfældet Cid og Jimena i sit Lands gamle Love.

Han henleder min Opmærksomhed paa den spanske Legende om Judas, hvori fortælles en lignende Episode: Judas dræber som Ødipus sin Fader uden at kende ham, og Pilatus' Hustru gifter ham med Enken, der kræver Retfærdighed: „Nok saa godt vil det være,“ siger hun omtrent som Cid, „at den Ulykkelige, som ved Uheld dræbte Eders Husbond, nu giver Eder det samme, som han har berøvet Eder,“ nemlig mandlig Støtte¹.

Der synes altsaa at være Tale om en Skik, som genfindes i forskellig Folklore; og ialtfald det spanske Tilfælde tør maaske sættes noget i Forbindelse med den kendte Retsskik i gammel (f. Eks. tysk, spansk og fransk) Sædvaneret, at en Dødsdømt kunde bedes fri af en Pige, der erklærede sig villig til at tage ham til Mand, og som han gik ind paa at tage², hvilket nok ikke altid var Tilfældet³. Navnlig i Cid-Episoden er jo Forbindelsen synlig, idet Kongen havde at dødsdømme Rodrigo paa Jimenas Forlangende om Retfærdighedens Fyldestgørelse. Denne Overgang mellem begge Motiver ses godt i en piemontesiske Folkeviser, udgivet, inden Nigras store Samling, i Ferraros „Canti popolari Monferrini“ (Torino-Firenze 1870) som No. 19: *La Brunetta*⁴. Indholdet, som i den sammentrængte piemontesiske Dialektform ikke altid er saa let gennemskueligt, gaar ud paa, at en ung Pige ønsker sin Faders Tilslutning til strax at gifte sig; Faderen sætter sig imod det, hun insisterer, hvorfor han trakterer hendes Ryg med en Stok. En ung Mand, Giuvi, som man hidtil ikke har hørt om, griber da en Kniv og „planter den godt i ham“ (Su i l'ha ben piantà). Da nu

¹ Damián Salustio del Poyo: Vida y muerte de Judas, Jornada II da, p. p. Ad. Schäffer i Ocho comedias (Leipzig 1887); p. 50. ² Cf. E. Osenbrüggen: Das Alamannische Strafrecht im deutschen Mittelalter, p. 191 f. Göttingische gelehrte Anzeigen 1874 p. 1090 ff., i Anl. af Aigners Ungarische Volksdichtungen, samt 1866 p. 2018 f.; ogsaa engelsk iflg. Burrows Observations on the Common Law. Heidelberger Jahrbücher der Literatur 1870, Nr. 55, p. 872; Mittler: Deutsche Volkslieder, Nr. 243, cf. 311, 312; Alex. Reifferscheid: Westfälische Volkslieder, p. 153, Nr. 12. En Række Henvisninger giver Reinh. Köhler: Kleinere Schriften III (Berlin 1900) p. 251. Saaledes Gringoire og Esmeralda i Victor Hugo: Notre-Dame de Paris I ch. VI. ³ „The woman is the worse, drive forthe the carthe,“ se Notes and Queries 1869, 417, 524. Hans Sachs: Der Student liess sich henken. Alfonso Uz de Velasco: El Zeloso, Act III, hvor han siger til Bøddelen: „Gør Executionen kort, Broder! Sikken en Havgasse!“ (qué Zanquea). ⁴ Cf. Heidelberger Jahrbücher 1870, som anført.

Giuvi skal føres til Galgen for dette Drab, kommer Pigen tilstede og beder ham fri for at gifte sig med ham. („Dèe ra man a ra brunetta E andèvira a spusée“). Men hun er altsaa, som Jimena tildels, den active Part, medens Torbens Datter i samme Situation helt er den passive, der bøjer sig ind til den Stærkere, Beskytteren, som skal erstatte hende den dræbte Fader. — En anden dansk Folkevis, hvori Motivet forekommer — rent en passant, — er „*Frøndehævn*“ (DgF 4 A, Vers 2):

hun bleff bort-giffuenn saa langt aff laand,
dy gaff hynder sinn faders baann y haand.

Men her følger hun ikke frivillig „sin Faders Bane“ som Torbens Datter; hun græder „saa muodig thaare“ og hævner senere Fader og Brødre paa Manden, — noget, der vist vilde ligge Torbens Datter, som vi kender hende, ganske fjernt, for ikke at tale om Jimena.

Gaar man ikke ind paa den Formodning, som efter det Foregaaende synes mig sandsynligst, at Torbens Datter ægtes af Fade-rens Banemand, men mener blot, at hun af Medlidenhed optages og forsørges af ham (uden at hendes Slægt synes at have noget Ord med at sige), saa stemmer Forholdet godt med en tysk Rets-skik, især hos den sydtyske Adel, som Professor Poul Johs. Jørgensen har gjort mig opmærksom paa¹. Ifølge denne maatte Drabsmanden i Forligstilfælde forpligte sig til at tage sig af de efterladte Sønners og Døtres standsmæssige Forsørgelse. Om Ægteskab mellem Drabsmand og Datter tales der dog ikke, men var der flere Døtre, kunde han jo ialtfald ikke ægte dem alle.

En analog Situation, men ganske forskelligt udviklet, foreligger i Calderóns fantastiske Stykke „*Afectos de odio y amor*“ (Had og Kærlighed, 1664), et ganske uhistorisk Arbejde om Dronning Christina af Sverige, der 1655 gik over til Katholicismen i Innsbruck; hun bliver heri en helt moderne Fortaler for Kvindens Ligeberrettigelse. Handlingen gaar ud paa, at Casimiro, der har dræbt Cristernas Fader Adolfo, Kejser i „Suevia“, (o: Gustaf Adolf) i Slaget, gribes af Kærlighed til hans Datter, da han ser hende, og derfor ukendt, i Forklædning, bistaar hende endog i hendes Be-

¹ P. Frauenstädt: Blutrache und Todtschlagsühne im deutschen Mittelalter (Leipzig 1881), p. 139.

stræbelser for at ramme Faderens Banemand. Hun paa sin Side forelsker sig i den ukendte, tapre Soldat og lader sig, da han opdages, nøde til at ægte ham; thi: „Strides Kærlighed og Had, Er det Kærlighed, der sejrer.“ — Men Forholdet bliver jo for denne Cristerna et væsentlig andet end for Torbens Datter eller Jimena derved, at hun ikke ved, at det er Faderens Banemand, hun kommer til at elske; og i Krisen tilsidst søger hun at sætte sig imod den Udvikling, det har taget, modsat hine. —

Tre menneskeligt nærstaaende, omend juridisk set afvigende Paralleler til Situationen, og med forskelligt Udfald, kan anføres fra engelsk og fransk Digtning, idet Personernes indbyrdes Forhold er som det nævnte i Judaslegenden: Drab sones ved at ægte den Dræbtes Enke. Først den store Scene (I 2) i Shakespeare's „Richard III“, ved Henry VI's Baare, mellem Uslingen Gloucester, der har dræbt Kongen og hans Søn Edward, og dennes Enke Anne. Han overvælder hende med frække Smiger- og Kærlighedsord, søger at faa hende til at tro, at det var af Kærlighed til hende, at han dræbte hendes Mand. Hun svarer ham først med Harme og Haan¹, men hendes Modstand lammes gradvis, hun giver efter med kvindelig Svaghed for hans Smiger, overgiver sig snart, modtager hans Ring og lader sig krone til hans Dronning, vel vidende den ulykkelige Skæbne, der venter hende.

Det andet Tilfælde, med samme Udfald, men mindre dæmonisk hidført, foreligger i den bretonske Roman „Le chevalier au lion“, Chrestien de Troyes' Hovedværk, fra 1173. Her fortælles (Vers 1406—2165) om Yvain, Løveridderen, der opsøger den vidunderlige Kilde, men anfaldes af Landets Herre og dræber ham. Uden at ses overværer han derpaa, indelukket i Borgen, den Dræbtes Begravelse, forelsker sig i Enken og opnaar ved en Ternes hjælpssomme Mellemkomst at vække hendes Genkærlighed og ægte hende. I stærk Modsætning til Knapheden i Visen om Torbens Datter fortælles her vidtløftigt og med mange Svinkeærinder paa de franske Æventyrromaners kvikke Maade og i Chrestiens lette, fornøjelige Ottestavelsesvers. Her som hos Shakespeare gaas ud fra Kvindens Vægelsind, at „Feme a plus de mil corages“, Kvinden har mere end tusind Sind. Hendes begyndende Eftergiven analyseres fint.

¹ Ordene: „Skøndt din Død jeg ønsker, Vil jeg dog ikke være selv din Bøddel,“ er ganske Chimènes til Rodrigue i Corneilles „Le Cid“ (III 4): „Va, je suis ta partie, et non pas ton bourreau“.

Hun afviser Kammerpigens letfærdige Raad, naar denne spørger: „Passer det sig, at en saa fornem Dame gaar saa længe i Sorg? Tror I, at al Tapperhed og Mandsmod er gaaet til Grunde med Eders Mand? Hvem vil I nu faa til at forsvare Eders Kilde mod Kong Arthur, som rykker frem?“ Hun afviser Tanken, men „har i sig den Daarskab, som andre Kvinder ogsaa har, og næsten alle lægger for Dagen: de holder paa det, de ikke mener, og afviser det, de i Virkeligheden vil.“ Saa hun faar dog lokket ud af Pigen Lunete, hvem der da skulde kunne maale sig med den afdøde Herre, men dadler hendes Frækhed bagefter, saa Pigen erkender, med de berømte Ord: „Si ai perdu un bon taisir, og jeg har forsømt en god Lejlighed til at tie stille.“ Men snart beviser Fruen for sig selv, at Yvain ikke har begaaet nogen Uret, thi hvis hendes Mand havde kunnet dræbe ham, havde han jo ogsaa gjort det, og hun finder ingen fornuftig Grund til at hade ham. Blot maa man ikke kunne sige om hende: det er hende, der har taget sin Herres Drabsmand. Pigen kommer igen hver Morgen og begynder forfra med sin Snakken, „si recomence son latin,“ staar der. Og hun faar bragt det saa vidt, at Fruen selv ikke vil vente paa ham de fem Dage, Pigen foreslaar, men forlanger, at han skal komme strax. Da Mødet saa kommer istand med Yvain, optræder hun ganske vist som den strænge Frue (eller Herre); han forsvarer sig: hvis man dræber en anden for at forsvare sit Liv, begaar man saa nogen Uret? Kærligheden kommer ogsaa snart til Orde, og han gaar ind paa at forsvare Kilden for hende, hvorpaa hun ligefrem lader sine Baronere kræve ham til deres Herre og Fører og lader sig meget overtale af dem til at tage ham tilægte, „til det, hun dog var gaaet ind paa uden dem.“ Saa mange Ord, saa meget Kunstleri og Arrangement for ikke at støde an mod det Conventiønelle behøves i det 12. Aarhundredes franske Ridderskab for at naa til det samme, som Torbens Datter og hendes Faderbane afgør saa ordknapt, naivt og naturligt med hinanden alene: to forskellige Racers Væsen afspejles i denne Sammenligning.

Endelig den tredie, afvigende, Situation: Hertuginde af „Cünisberg“, Cassandres i Jean Rotrou's Tragedie „Venceslas“¹ (1647). Hun ombejles af de to Prinser Ladislas (en af Talmas store Roller)

¹ Cf. Sporon: J. Rotrou (København 1894). Stykket, der ikke findes paa noget af vore store Bibliotheker (!), hviler paa et spansk: Rojas Zorrilla's „No hay ser padre siendo rey“ (c. 1640); sml. Journal des Savants 1823, p. 281 ff.

og Alexandre og skænker den sidstnævnte sin Kærlighed. Ladislas dræber ham, men benaades som Tronens Arving. Handlingen foregaar i Polen¹. Han byder hende atter sin Kærlighed, modtager, siger han, kun for hendes Skyld Liv og Krone, og alle trænger ind paa hende. Hun svarer:

Puis-je, sans un trop lâche et trop sensible effort,
Épouser le meutrier, étant veuve du mort?

Venceslas henviser til Tidens lægende Virkning (som i Corneilles „Cid“), Ladislas nøjes med Haabet, — og saaledes ender Stykket lidt ubestemt, men uden synderlig Tilbøjelighed fra hendes Side til at give efter; i Modsætning altsaa til alle de anførte Tilfælde².

I alle disse er, forekommer det mig, Analogien i Situation med Visen om Torbens Datter aabenbar, hvor forskellige de end er i Udvikling og hele Karakter. Ejendommelig for det nordiske Temperament er den bly og tause Mø, der følger med uden et Ord, modsat den saa meget talende og ræsonnerende Frue hos Chrestien; ikke mindre karakteristisk er hendes Anonymitet: vi kender ikke engang Navnet paa Torbens Datter, — anderledes med den selvbevidste spanske Jimena, der i Nødsfald selv tilrettelægger Situationen!

¹ I Polens Historie indtræffer Constellationen Wenzel (Václav II) — Władysław (Łokietek) i 1295, men de var ikke, som hos Rotrou, Fader og Søn. F. Hémons Udgave fastslaar ogsaa, at det Historiske kun er tilsyneladende i Stykket. I Bøhmen ses Navnene at passe paa Dronning Dagmars yngre Broder Wenzel († 1253), hvis ældste Søn hed Władysław († 1247), ugift, medens den anden var Přemysl Ottokar II, gift (2°) med Kunigunde af Halič. Navne som Alexander og Kassandra forekommer ikke paa Stamtavlen over Přemysliden, saalidt som Begivenheder af denne Art omtales i deres Historie. (A. Bachmann: Geschichte Böhmens, I, Gotha 1899). ² I Marmontels Omarbejdelse af Stykket efter Madame de Pompadours Ordre ender hun endog med at stikke sig.

ET DEMOKRATISK ELEMENT I DANSK ÅNDSLIV

FOREDRAG I STUDENTERSAMFUNDET 5. OKT. 1895

AF

AXEL OLRIK

Når jeg iaften er anmodet om at holde et foredrag her, og når jeg har givet mit foredrag en så vidtrækkende titel som den „Et demokratisk element i det danske samfunds udvikling“, så må jeg straks nævne, hvilket punkt det er, jeg vil tage frem, og hvorledes jeg er kommen til det.

Et medlem af samfundets styrelse kom op til mig og bad mig at holde et foredrag, idet han antydede, at mine forelæsninger over ridderviserne sikkert vilde afgive et passende æmne. Jeg nævner dette, fordi de må tage til takke, hvis det jeg har at sige, smager for meget af en forelæsning. Og de tilhørere, der ikke holder af forelæsninger, ved jeg egentlig ikke andet råd til end at hæve sig i tide.

Når der bliver spørgsmål om at behandle ridderviserne for en større kreds af almindennede mennesker i vor tid, gör man sig uvilkaarlig det spørgsmål; hvad vedkommer disse 5—600 år gamle digtninger vor tid? En æstetisk fordybelse i dem vil snart svare: jo, der er en verden af tanker som er så menneskelige, at de aldrig ældes.

Men det forekommer mig ikke at være et afgørende moment nok til at drage dem frem iaften. Når jeg nu, i 1895, skal tale med mine samtidige om ridderviserne, vil jeg hellere vende spørgsmålet om, og sige: hvad er det der adskiller os fra denne digtning. Netop den vanskelighed, der er for interessen, netop den vil vi tage ved hornene og give os i kast med.

Vanskeligheden er først og fremmest den, at de efter deres ophav tilhører et samfund, der er begrænset i tid, som danner en sluttet samfundsklasse med egne synsmåder, at de så overvejende

eller udelukkende tilhører de mennesker, som vi kalder adel, og som viserne selv kalder riddere, — en samfundsklasse, hvis betydning og særrettigheder fuldstændig er forsvundne.

Men netop dette spørgsmål, forholdet til en samfundsklasse, har en gyldighed i vore dage, der på en gang er udjævningens tid og samfundsskellenes tid.

Lad os komme nærmere ind på livet af det spørgsmål: hvad var det for en samfundsklasse? var de, der bærer navn af riddere og jomfruer, en forsvindende lille del af folket, som kun store ejendomme og dens samling om et hof som midtpunkt gav betydning. Eller var den i virkeligheden et bredere lag?

Lad os rette bestemte spørgsmål til dem, f. eks. disse:

- 1) hvorledes forholder visernes herremænd sig personlig til det legemlige arbejde?
- 2) hvilken plads har de som arbejdsgivere?
- 3) hvilken grad af luksus tillod de sig i deres daglige liv?
- 4) hvad var deres daglige forhold til andre, lavere klasser?

Gav visernes herremænd sig af med legemligt arbejde? Ja for det første jagede de, og jagten var da ikke en herremands luksus, men en vigtig næringsvej. Men deres virksomhed går langt ud over det. Det har været ganske almindeligt, at visernes „herrer“ gik og pløjede, så godt som nogen gårdmand gör nu.

I en vise går hr. Torben og pløjer, da han overfaldes af sine fjender og dræbes. I en anden vise vægrer en af kongens hovmænd sig ved — på kongens opfordring — at ægte jomfru Inge og få hendes gods; og han angiver rent ud sin grund: han vil hellere gå statelig klædt ved hoffet end blive en bofast mand, han vil heller ride med hög og hund, end han „vil drive den plov i grønne lund“. Heldigvis har pigebarnet et bedre blik for det praktiske livs krav og får ham meget hurtigt lært både at kunne køre plov og harve, og passe på, at også såningen bliver jævnt tæt.

Når vi ikke har flere af de viser, der lige sætter sin ridder til ploven, er grunden sikkert den, at det ikke var dette liv der frembød flest poetiske sider; alle de forhold, der bringer ridderen i forbindelse med omverdenen, spiller større poetisk rolle. Allerede af den grund nævnes jagten så meget hyppigere, og der var virkelig en tilbøjelighed til heller at give sig af med denne „ædlere“ beskæftigelse; og den rige herremand overlod nok det legemlige arbejde til andre, men sikkert er, at det personlige arbejde

ingenlunde udelukker visernes riddere fra at være ligestillet med de bedste blandt jævnlinge.

Lad os en gang overføre dette resultat på vor samtids forhold. For at få alle med, som viserne giver titlen riddere, skal vi have ikke blot godsejere, proprietærer og forpagtere med, men vi skal et godt stykke ned i den egentlige gårdmandsstand, før vi har fået en nogenlunde talrig klasse af folk, der selv pløjer deres jord, men iøvrigt kan svare til de personer, der optræder i viserne.

Vi kan ogsaa spørge om deres stilling som arbejdsgivere. Hvor mange mennesker arbejdede for at tilvejebringe livsophold for ridderen og hans nærmeste? Svaret kan naturligvis kun blive meget i det løse. Vi ser, at ridderne gjerne optrådte med en skare svende, når de viste sig offentlig, både for sikkerheds og for anseelses skyld, der nævnes 10, 15, 20 eller endog 30 svende; at have 60 eller 100 svende er, hvad kun enkelte stormænd driver det til; mange andre riddere har „ikke svende uden fem“. Men disse svende må ikke opfattes som en stadig livvagt og opvartende tjener-skab; det antydes netop, at ridderen til daglig ikke har svendeskaren ved hånden, fordi de er optaget af arbejde:

Somme de er på den salte sø,
den stærke bølge at bryde;
og somme de er i den grønne skov;
de vilde dyr at skyde.

På samme måde er det med den terneflokk, hvormed ridderens frue ønskede at gøre opsigst; til daglig var de optagne af at brygge og bage, og at væve og sy klæder til hele den mandlige befolkning. Og heri hjalp fruen og hendes døtre selv med; en pige var giftfærdig, når hun havde lært det mål af skræddersyning, der hørte med til at være husmoder.

Når man opfatter ridderborgens befolkning som luksusvæsner, der levede af hovbøndernes arbejde, så er det i den stærkeste strid med middelalderens besiddelsesforhold, hvor et samlet gods var ukendt. — Og at alle herremænd havde spredte ejendomme, hvoraf der gaves landgilde, er ikke rimeligt. „Ridder“-standen beroede jo på en personlig tjeneste til hest og deraf følgende skattefrihed; vi har i middelalderen og til dels senere mange „frimænd“, hvis formues-stand var den samme som de omboende gårdmænds.

Man har tegnet pragtfulde billeder af ridderborgens udseende, dens tårne og tinder, dens ringmure og hvælvede port.

Hele det billede er så falsk som vel muligt. Hvad der er sandt af dette, er, at viserne ikke sjælden betegner riddernes gårde som borge eller ialtfald betegner indgangen som borgeled. Men når vi undtager dem, der af viserne betegnes som usædvanlig faste og smukke, Marsk Stigs borg på Hjælm, og Niels Bugges på Hald, må vi slå stærkt af på forestillingerne om et slot. Når en vise klager over, at to borgere i Randers ved at bygge deres nye gård (vi har gården den dag i dag) har gjort alle landets borge til skamme, — saa kan landets ridderborge ikke have stået så højt i kunstnerisk henseende. Og deres befæstning synes ikke at have været meget stærk. Ti vi hører atter og atter om fjender, der trænger ind på gården uden modstand; selv natlige overfald på jomfruburet af kåde ungersvende finder med lethed sted.

En sædvanlig riddergårds befæstning viser sig alene at bestå i, at der uden om gården findes en grav eller grøft, og at der inde på gården findes en stenstue, som var bedre indrettet til forsvar end de træbygte og rørtækte huse. Hvad værd som forsvar disse værker havde, får vi at vide af en digtning, hvor hr. Palle står midt i sin egen gård og roser sig af det faste stenhus, han har opført i gården til værn mod alle fjender; i det samme hører han hestetrav; fjenden er allerede inde i gården, Palle kan ikke nå til stenhuset, men flygter ud over borggraven, forfulgt af rytterne, og fældes ude på marken. Det kan ikke have været en meget stærk befæstning, der omgav hans gård; og dog tyder alt på, at den har været så god som mangan anden „borg“.

Vil vi danne os et billede af den tids adelsgårde, må vi helt forlade forestillingen om et slot; vi vil være adskilligt nærmere, hvis vi lægger vor tids bondegårde til grund.

Man kommer gennem ledet og forbi graven eller grøften, over en grønning eller toft, hvor dansen ofte går om aften, frem mod gårdens bygninger, tækkede med strå eller rør, men med pyntelige fløje og brandstænger; ikke som nu sammenbyggede, men i en uregelmæssig kreds om borggården, hvor en lind rager op og „breder med sine blade,“ breder sig helt ned mod jorden, så den om aftenen kan skjule over mangan lønlig snak mellem svende og tærner. Midt for borggården ser vi vel den bygning som hedder „stuen“ eller „salen“, og til hvis højeloft (en række sovekamre, fruerstuer osv.) en pyntelig svalegang fører op. Rundt om ser vi: den mørke stenstue, der kunde bruges til fangetårn; jomfrubur, badstue og al-

skens udbygninger. Det hele gör hverken et fæstningsagtigt eller slotsagtig indtryk, men er både hyggeligt og frodigt. Læg så dertil den store færdsel af folk og fæ; og at måske fruene med sine tærner træder i dans på grönningen.

Men mest betydning af alt for opfattelsen af adelsgårdens stilling, er dens forhold til landsbyen, bondebyen. Stadig forudsætter sangeren, at ridderens gård ligger i bondebyen; om det så er den døde adelsfrue i Svend Dyringsvisen, må hun gå igennem „byen“ for at nå sit gamle hjem. Og det forhold, hvori ridderen stod til sine naboer, nævnes aldrig som andet end godt. F. eks. går to faderløse ridderdøtre til landsbyens bønder og låner sværd og brynje til at hævne deres faders død med.

Hvor bondens tilstand udmales, er det gerne et billede af velstand.

Ridderen ρ : den bofaste ridder optræder aldrig som modstander af bonden; men bonden kunde plages af kongens fogeder eller hovmænd. Og da tog viserne parti for bonden.

Så bredt et lag udgør altså den stand af riddere, der er folkevisernes stadige personer, og sikkert også deres forfattere. Men kan vi udstrække forfatterskabet videre? der er hele klassen af tyende, „svendene“, eller som man ynder at kalde dem „hovmændene“. Mon ikke vi har visedigtere blandt dem? Viserne svarer selv derpå: de fremstiller ofte svende som tapre og hengivne, men de göres aldrig til hovedpersoner, og hvad mere er, de måles altid efter deres trofasthed, ρ : de ses alene fra deres herskabs standpunkt, digterne er adelsherrerne.

Blandt bønderne synes vi heller ikke at have viseforfattere, men höjest viseomarbejdere. Og egne synsmåder kommer næppe frem der; den eneste gang bonden sammenligner sig og adelsmændene er i en skæmtende vise, der er indført fra andre lande.

Bonden modtager adelens visesang og kender sin tankeverden igen i den, så nær står de hinanden. Og her står vi ved et ejendommeligt forhold, som udmærker den danske riddervise i middelalderen: den er ikke en hofpoesi, men for at bruge dens eget udtryk en „bomands“-digting: den bosiddende, jordbrugende klasses digting. Hvor „hovmandens“ tøjlesløshed stilles overfor den bosiddende mands jævne orden, er visedigtingen fuldstændig på bomændenes side; den lader hovmændene blive straffede for tvangsgæsteri og voldtægt mod bønder. Men kvikkest er den

vise, hvor den indenfor selve adelsverdenen stiller hovmand og bomand mod hinanden, — den dejlige lille digtning, hvor liden Inge drager ene til tinge for at kræve kongen for en mand, der kan værne og passe hendes ejendom. Visen er fuld af skælmeri, af kongens og hans hovmænds ironiske stilling til det dristige landsbybarn, og hendes uforknytte frejdighed, der sejrer til sidst. De vil sikkert have fornøjelse af at høre den. [Se Danske folkeviser i udvalg I nr. 40 Jomfru på tinge.]

Ja, — som indlæg i et af sin tids samfundsspørsmål, er den rammende.

Sammenlignet med den samtidige europæiske digtning udtaler den klart vor visesangs jævne karakter. Alle ridder-tidens europæiske hofdigtere havde såmænd fundet, som hr. Oluf Stisön, at det var en bedre gerning at snøre sine ærmer end at køre ploven. Men vor danske visesang gör löjer med hofmandsvæsenet som noget man nok kan skruppe af bejleren.

Kast en gang blikket ud over Europa med dets lange rimede ridderromaner, fulde af smykker og hestepynt, af konger og grever med deres hundreder af riddere i følge, — alt hvad der ved et hof kan fornøje og behage datidens fineste selskab, og vores jævne folkeviser, der ikke blues ved den fattigste riddersmand i hans stråtækte gård, som ikke færdes i gyldne sale, men som har sin yndlingsplads i højeloft og stenstue. Hele det forholdvis demokratiske præg, som det danske folk havde i Valdemarernes dage, lyder igen i ridderdigtningen.

Hvorledes var det muligt, at adelstidens digtning fik et så folkeligt præg? Ja vi kan pege på enkelte forhold: vi manglede her alle de små hoffer, greve- og hertugslottene, der var ridderromanernes bedste hjem. Og når digtningen ikke slog sig til ro ved vort kongehof, men søgte ud til de tusind gårde landet over, så havde den vel haft en hjælp i Valdemarstidens mængde af krigstog, og alle de virksomheder, der fik beboere af alle landsdele til at virke for fælles mål, en rysten sammen af alle samfundskredse, der måtte få sin betydning.

I hvert fald, denne adelsklasse i ordets videste betydning, står som heltene i viserne, og er sikkert dissers forfattere. Mon forholdet er så forskelligt fra, hvad der nu [1895] findes: forfatterne findes næsten alle indenfor et nogenlunde bredt lag, som man kalder den almindelige dannede klasse, eller noget sådant. Og det liv de skil-

drer, er overvejende deres eget. Digtere ud af f. eks. skolelærerstanden spiller så meget mindre rolle, og bønder eller arbejdere yder kun et forsvindende tilskud til forfatterverdenen.

Et synspunkt, man måske vil anlægge, er det, at vor litteratur, selv om den skabes af en mindre kreds af universitetsdannede mænd, dog når ud i langt videre kredse end sin tids ridderviser. Men her vil vi snart se, at det modsatte er tilfældet. Viserne har bredt sig ud indtil den jyske hedes fattige husmandshuse, til egne hvor Holberg og Oehlenslæger er ukendte, og end ikke Anders Vedel eller Jesper Brochmand er nået.

Man vil indvende: ja disse forfattere har ikke haft det tidsrum til udbredelse, som viserne har. Der er noget rigtigt heri. Denne i tid langsomme udbredelse til de lavere lag er udformet i en hel teori, der er ret udbredt. De nye tanker, siges der, skabes i kulturens brændpunkter af dem, der står på højeste trin af velvære og åndsdannelse, derfra synker den ned til det samfundslag, der er nærmest efter, og alt imens nye kulturformer udvikles i de højere lag, vil den gamle kultur nå ned til de laveste lag, og ud til de samfund, der er brændpunktet fjærest.

Så at sige, idet et samfundslag slipper en åndsretning, griber den af det næste, lavere lag.

Jeg kan oplyse denne teori ved at tage som eksempel folkebøgerne om Karl Magnus. De er opståede især i Frankrigs middelalder, i 12te årh.; de var i femtende årh. den danske adels og klerkestands yndlingslæsning, de var på Holbergs tid den litteratur det betalte sig bedst at trykke for borgerstandens og bondestandens bredere lag, og de lever nu et mere sparsomt liv i de mere gammeldags dele af vor bondestand. — Her har de teorien om de åndelige frembringelsers nedadstigende vandring som et stykke virkelighed.

Men som så mange teorier kan den ikke altid få det virkelige liv til at underordne sig. Vi har allerede set, hvorledes visernes tilblivelse skyldes et bredere lag, og at de netop er blevne til i en slags modsætning til hoffet.

Og med den langsomme synken fra samfundslag til samfundslag står det endnu ringere til. Ved en gennemgang af hele visestoffet er jeg kommen til den overbevisning, at bondens tilegnelse af adelsviser bærer så forsvindende få eller slet ingen mærker af alt, hvad der karakteriserer adelens visedigtning i 15de og 16de årh.

Hvad bønderne har fået af adelsviser, ligger forud for år 1400, og største delen af det ligger forud for år 1300. Det er ikke levningerne, de stivnede rester af adelens digtning der findes, men det er dens blomstring, der er nået til bønderne.

For teorien om den lag for lag nedadstigende kultur er denne prøvesten afgørende. Har visesangeren år 1300 nåt ud i bondestanden, har der været en samvirken og samliv mellem store og små, der ikke har tilladt lagdelingen og den synkende kultur at gå for sig. I hele det tidsrum, der ligger forud for vor nyere og rigere litteratur, fra det 13de til 17de årh., har der, når vi ser det i store træk, været en fælles litteratur fra adelsborgen til husmandshuset.

Når vi skal forklare dette fænomen, vil det være let af ældre kilder at fremdrage træk af samvirken mellem hver egns og hver bys herremænd og bondefolk. Men jeg skal her ud fra viserne pege på en enkelt klasse, der er mellemed. Det er de på riddergården tjenende „svende“, „hovmænd“ og de tilsvarende „tærner“ „tjenestemøer“.

Denne klasse hænger sammen med og udfyldes tildels ud af bondestanden; i en vise nægter ridderens frille at ægte en af hans hovmænd, selv om hun får meget gods; hun vil ikke ind i bondestanden, ikke slide det vadmæl grå. På den anden side finder vi blandt hovmændene, og under samme vilkår som de andre svende, de yngre jordløse adelsmænd (jeg kan minde om Niels Ebbesøns søstersøn Svend Trøst). Men som bosiddende folk gik de over i bondestand, eller i alt fald til jordbesiddere på højde med landsbyens andre bønder; og i tidens løb er denne lavadel helt forsvunden ind i bondestanden.

Denne mellemklasse af svende og tærner levede i den adelige kultur; husfruen dansede på engen med sine møer.

Men selv uden dette overgangsled var der berøring nok mellem herremænd og bonde. De tilhørte samme bylav og rådslog om jordens drift. De sad på bæk sammen i gilde og sang de samme viser. Har det overhovedet været muligt, at viserne kunde nå ud til adelsgårdenes mængder uden med det samme i alt fald at berøre bondestanden. Har ikke den vise, som sangeren i gråhedeslaget sang for Valdemars stridsmænd, har den ikke lydt både for brynjeklædte riddere og kofteklædte bønder.

Mange spørgsmål kan naturligvis ikke endnu få det afgørende svar.

Men har det i hovedsagen været, som jeg har fremstillet det, så har en bred fælleskultur været det danske folks eje i århundreder; digterværker, der i mange måder står uovertrufne af al nyere poesi, har nåt ud til gårdmandens hjem og til bindestuen, i en tid, der havde samtids forståelse af værket. Og den danske bondestand har i et halvt årtusinde taget rig næring af den danske literaturs ypperste frembringelser.

Den bevægelse i vore dage, som höjskolerne er det stærkeste udtryk for, og hvori mange andre faktorer indgår, for at lade folkets brede lag leve med i åndeligt og praktisk liv hos de dannede, den kan bygge på et gammelt underlag af åndelig udvikling, som vi vel ikke kan måle, og hvis nøjagtige størrelse ikke to mænd i denne sal kan blive enige om, men som virker med den magt som de store, men stille historiske udviklinger gör.

Men for alle os, der skal være med at skabe Danmarks liv i en kommende tid, er det godt at vide hvad der allerede forud er gjort for en fælles dannelse for folket, og at bygge på dette grundlag.

HOLBERGIANA

AF

H. LOGEMAN

1. Skipper Adrian og andre *Kalloepers*.

(Jacob von Thyboe, II, 1)

Hverken paa hollandsk eller paa dansk findes der, saavidt vi des, et ord *kalloepers*, saadan som ed. princeps (1725) har det, — den anden udgave (1731) forandrer ordet til *kalskoopers*, hvad der strictè heller ikke er nogen mening i; denne fik udtrykket vel først i Boyes første udg. (1843) da han „rettede“ foramen til *kalfkoopers*; det skulde dog tilføjes, at han (s. 251 ed.²) anser *kalfkoopers* for kun „rimeligvis“ at være den rigtige, et hollandsk ord, der maaske kan være brugt = „Kvægghandlere“. Mens altsaa Boye har sine tvivl, som vi skal se ikke med urette, gentager Liebenberg dette (II, 345) i en saadan fast form som om der ingen vanskelighed fandtes: „*kalfkoopers*“ holl. = Kvægghandlere, *kalkkoopers*. Liebenberg overser altsaa, hvad Boye tydelig synes at have følt: at *kalfkoopers* aldrig kunde betyde Kvægghandlere, men kun *kalvehandlere* (eller *kalvekøbere* eller *-sælgere* for den sags skyld) og intet andet, — *kalveprængere* som Martensen oversætter det (V, 41).

Da nærværende forfatter læste Jacob von Thyboe for første gang for nogle aar tilbage, blev han straks slaaet af den nævnte omstændighed, at *kalfkoopers* ikke er og heller ikke vides at have været et anerkendt hollandsk ord og som det straks skal fremhæves her, har sammenhængen forekommet flere at tyde paa, at der her mentes et skældsord eller i alt fald et øgenavn paa Hollænderne. Hvis saa er, vilde *kalkkoopers* allerede af den grund ikke passe, og da falder ogsaa dermed den sammensætning med *kaas* = ost, som Dr. Brix (Edda, 1916, II, s. 331) tænkte paa: *Kaasverkoopers*, hvilket kun betyder: *ostesælgere*, ikke *-handler*. Selv havde jeg og-

saa tænkt paa en anden sammensætning med *kaas*, nemlig *kaas-koopers*, som netop betyder *ostehandler*, og som jo allerede grafisk ligger nærmere *kalskoopers* og *kalloopers*, og som ligeledes af andre grunde vilde være at foretrække, se ndf. Men forskellen mellem de to forslag var ikke stor nok til, at jeg mente at burde fuldføre den lille notis, jeg havde paabegyndt forinden jeg havde læst Dr. Brix' konjektur. Jeg lod det derfor blive ved en (senere) kort bemærkning i en anmeldelse af Dr. Roos' udmærkede udgave (Aschehoug, bd. I; i Museum, Leiden, 1925), hvor jeg skrev: „hvorledes Dr. Roos frendeles kan holde paa *kalfskoopers*, kan jeg ikke begribe efter hvad der er skrevet om dette ved Dr. Brix i Edda“. Dette blev anledning til en korrespondance med Dr. Roos om dette punkt, og senere med Dr. Brix, efter at jeg havde set, at denne — hvad der vist vil have forekommet flere end mig at være mærkværdigt — stadig læser *kalfkoopers* (II, s. 16), hvor han jo selv havde foreslaaet *kaasverkoopers*, og dette uden at angive, hvorfor han har forandret sin opfattelse.

Det vil derfor næppe forekomme de Skandinaviske Holberg-interessererede overflødigt, at spørgsmaalet tages op en gang til ud fra en Hollænders standpunkt, ikke alene fordi han ikke er viss paa, efter den nævnte korrespondance, at der ikke raader en viss usikkerhed i danske kredse m. h. t. brugen af de hollandske ord der her kommer i betragtning, men ogsaa fordi han ønsker at pege paa en tredje, eller om man saa vil, fjerde mulig forklaring.

Det er Jesper Oldfux, snyltegæsten, som fortæller, at han var „udi Nummer 4 i Gaar Aftes; der sad Skipper Adrian, som er ny-lig kommen fra Vlie, og pratede med nogle andre *Kalloopers* om sidste Brabants Beleiring,“ o. s. v.

Inden vi kommer til behandlingen af hovedordet i denne pas-sus, maa jeg vel faa lov til at gøre opmærksom paa, hvor aldeles ugrundet den opfattelse er (som fremsattes i sin tid af Rob. Prutz og som bl. a. Roos tænker paa som en mulighed, jvf. hans udg. I, 595, Roos nævner det endog i første række; cf. ogsaa Martensen V, 41) at *Vlie* her skulde betyde *Vlissingen*. Bortset fra, at *Vlie* aldrig vides at være brugt som navn paa denne by ved Schelde-mun-dingen, er det dog klart, at Adrian, der jo kommer fra Enkhuysen, selvfølgelig maatte passere *Vlie-Strømmen* — gennemgangen mellem de hollandske Øer *Vlieland* og *Terschelling* — da han skulde nordpaa.

Denne Skipper Adrian fra Enkhuisen er ikke alene en af de „lærdeste Studhenterer“¹, altsaa lad os sige med et mere generelt udtryk: kreaturhandlere, men han nævnes ogsaa udtrykkeligt som Hollænder, hvad der jo allerede navnet paa hans fødeby, Enkhuisen, tyder paa.

Naar vi nu hører, at denne Adrian sad der „med andre *kalloepers*“ da er klart, at dette udtryk i og for sig skulde kunne tillade en forklaring fra to lidt forskellige standpunkter.

Enten siges der nemlig, at Adrian van Enkhuisen sad der med andre *kreaturhandlere* eller med andre *Hollændere*, m. a. o. *kalloepers* kan tænkes at repræsentere enten det ene eller det andet, — jeg siger med vilje ikke, at ordet kan *betyde* et af disse to, kun at det kan *tyde paa, sigte til* noget saadant.

Formen *kalloepers* findes kun i 1725-udgaven, den kasseres i 1731 og forandres til *kalskoepers*, — efter hvad Dr. Brix mener er denne „rettelse“ inspireret af Holberg selv, — „man har spurgt ham hvad der skulde staa,“ (brev ⁸/₇ 25) og jvf. Edda 1916, 4, 331: „Rimeligvis har Holberg i 1731, da han foretog forkortelser af komedien, rettet til dette ord, men sætteren har endnu ikke formaaet at læse det, skønt han er kommet det nærmere.“ Nu var visst Holbergs kendskab til Hollandsken ikke videre stort, — se bl. a. Danske Studier 1924, s. 94, — men man kan dog næppe tro andet, end at Holberg i dette tilfælde skulde have rettet det til et ord, som er hævet over enhver tvivl, — hvad der ikke kan siges om *kalskoepers* og endnu mindre om *kalsoepers*, — med mindre man antager, at denne rettelse igen blev misforstaaet af sætteren og forvansket paa ny, eller at Holberg selv ikke længere var klar over sagen.

Men før vi kommer til selve sagen, vil jeg besvare et spørgsmaal, som man mulig er fristet til at stille: om ikke andre samtidige oversættelser maaske giver et fingerpeg her, og derfor angiver jeg, efter venlig meddelelse fra Dr. Brix paa forespørgsel desangaaende, at den tyske oversættelse har: Ich war gestern Abend auf einem Caffeehause allwo ich einen holländischen Reisenden

¹ Formen med *h* er jo kendt fra den Ellevte Junii og forekommer ifølge velvillig meddelelse fra Fru Dr. Lis Jacobsen i apparatet for O. D. S. kun i Holberg. Har man været opmærksom paa ordspillet her: studhenterer og studenterer? Jeg mindes ikke at have set det paa tryk, — men kun derved forklares det dog, at de som skal hente stude, skal være af „de lærdeste“.

fand, der unlängst von Amsterdam gekommen ist, und der *mit einigen andern* von der letzten Belagerung sprach.“ Altsaa ogsaa her den samme udvanding (man fristes til at kalde det for en forvandskning) der, som vi nu ved af Carl Roos' bog, karakteriserer alle disse tyske oversættelser. Og næsten selvfølgelig, kan man sige, da jo den hollandske oversættelse i sin tur udvander den tyske, hvad jeg har gjort opmærksom paa i min Museums-anmeldelse af Roos, finder vi dér (bd V, 1768, s. 29): „met zommige anderen“. Der bemærkes, at den tyske oversættelse gaar tilbage til 1731-teksten, som har *kalskoopers*, — cf. Dr. Roos, p. 7 n.

For nu at prøve os frem til den rette ordform, som Holberg maa have brugt, vil jeg begynde med at opstille følgende schema:

I og for sig kan den overleverte form tænkes at skjule: enten

a. et dansk ord, eller
b. et hollandsk ord, hvilket hollandske ord kan igen være: enten

a. et rigtigt hollandsk ord som bruges af Hollænderne, eller

β. et ord som er lavet af en dansker af virkelige hollandske elementer eller hvad af ham ansaas derfor.

Men er disse muligheder tilstede som tanke-eksperiment, saa maa det dog straks bemærkes, at der er intet som synes at tale for a eller b β.

a., et dansk ord. Dette er allerede usandsynligt af den grund, at *-koopers* kun kan være en del af et hollandsk ord, og b β falder bort, saa længe der ikke findes spor af et saadant ord i den samtidige, eller for den sags skyld i den tidligere eller senere danske litteratur, hvad der jo ikke er tilfældet.

Saa synes det da, at vi er nødt til at falde tilbage paa b a: et rigtigt hollandsk ord som bruges i samme form og i samme tyd af Hollænderne, — og det er det, som de fleste udgivere og commentatorer faktisk har gjort — og alle de senere, siden Brix forlod sin første stilling, opgav sin *kaasverkoopers* og rettede ordet igen til *kalfkoopers*. Der er nu vistnok, som vi saa, den hage ved denne hypotese, at ordet ikke betyder kreaturhandlere, men kun *kalvekøbere* eller *kalveprangere*, men Dr. Brix forklarer dette (i et privatbrev) paa en meget sindrig maade. Da jeg i anledning af hans forslag *kaasverkoopers* havde gjort ham opmærksom paa, at dette ord næppe kan tænkes at være det rette her, siden det paa hollandsk kun kan betyde *ostesælgere* (og ikke *ostehandlere*) svarer han (²/1 25):

„Naar (Hollænderne) betegnes som *Ostesælgers*, vilde det være rimeligst, da rettelsen til *kaasverkoopers* synes lovlig stærk, i Skæmtenavnet, som ender paa *-koopers*, at finde en Betegnelse paa det som Hollænderne *købte*. Og her er det visstnok nærliggende at tænke sig, at deres Skibe tog Kalve med tilbage til Fedning. Den samme Trafik dreves for Jyllands Vedkommende med Marsken“. Og i et senere brev (^{8/7}) udvikler han dette punkt saaledes: „Skønt det altsaa er galt hollandsk“ (jeg havde gjort ham opmærksom paa, at det var galt at opfatte ordet *kaasverkoopers* som en „standing term“ for „ostehandlere“), maa jeg hævde, at det for danske Øjne saa meget klart ud med disse to sidestillede Skæmtenavne... Det danske Landbrug var i hin Tid meget daarligt. I Jylland blev derfor Ungkvæget hvert Aar solgt til Marsken, hvor det opfededes...“ — „Saa var det jeg tænkte mig det rimeligst, om Ostesælgerne tog en Last med tilbage til hollandsk Marsk af magre Kalve fra Sjælland, det behøver jo ikke at have været nogen systematisk Trafik, blot noget der skete i Analogi med den jyske Handel. Jeg skal her henvise til *Den Ellevte Juni*, der er skrevet paa samme Tid som Fortalen og kort før Thyboe. Her har vi den hollandske Studekøper Adrian i Jylland; utvivlsomt er Talen om unge, magre Stude, der sælges til Fedning. Der foreligger altsaa her en Parallel“.

Og saa minder Brix om, at der i *Jacob von Thyboe* henvises til kvarteret ved Havnen, og fortsætter da: „her har vi nu netop det gamle Navn *Kallebrostrand* og *Kalleboderne*, det nuværende Frederiksholms kanal. Naar Kalvene opstaldes der, var det i Forbindelse med Transport ad Søvejen“. Men selv om navnet *Kalleboderne* nu maa antages at henvise til at der solgtes kalve der et Sted, er det dog et stort spørgsmaal, om vi uden videre tør antage, at netop de hollandske „kalvekøbere“ skulde have været af en saadan betydning, at de skulde have kunnet afstedkomme et øgenavn eller skæmtenavn af denne grund. „Visstnok nærliggende at tænke sig“ og „saa var det jeg tænkte mig“ lyder dog ikke videre overbevisende, naar man ikke har andre fakta at støtte sig til¹.

Hvad angaar Dr. Roos, skrev han i anledning af den ovenfor nævnte notis i Museum til mig: „Konjekturen *kaasverkoopers* (saa-

¹ Man behøver ikke at gaa saa vidt som den, der skriver, at det „synes urimeligt“, at de skulde hente kalve i København; vi kan vel kalde det for usandsynligt. Det er, mærkværdigt nok, Dr. Brix selv, se Edda, 1916, 4, 331.

ledes skal det vel være, *kaeskopers* er vel trykfejl) anser jeg ikke for nødvendig. Jeg mener stadig, at *kalfkoopers* meget vel er tænkeligt som et københavnsk Øgenavn for en Hollænder, da Studehandelen paa Holland jo dog var en anseligere Ting end Ostehandelen“.

Til dette bemærkede jeg, at en *kalfkooper* ikke alene overhovedet ikke er noget kendt, staaende hollandsk udtryk, men ogsaa, at det sikkert ikke kan tænkes at svare til hans danske postulat *studehandler*, hvad der jo hedder *ossenkoopman* eller *ossenkooper* paa hollandsk, og at der desuden ikke findes nogen støtte i realiteten for *kalfkoopers*, Dr. Brix' udførelser for saavidt de paa en maade kan tænkes at gøre det, var jeg dengang ikke opmærksom paa¹.

Paa dette svarte Dr. Roos, at jeg havde ret i, at læsemaaden *kalfkoopers* vilde betrygges, hvis der kunde paavises en parallel, men, fortsætter han, „turning the tables upon me,“ „*kaaskoopers* svæver dog lidt i Luften, indtil jeg faar Sikkerhed for, at hollandske Ostehandlere i København var saa godt kendte Figurer, at de kunde nævnes som her i Komediën. Men jeg har ikke i Værkerne om Datidens Kbh. fundet saadanne Ostehandlere omtalt,“ hvortil jeg dog bemærker en passant, at de i alt fald findes omtalt af ingen ringere end . . . Holberg selv, i Fortalen til Just Justesens Betænkning, hvor det hedder om den politiske Kandestøber, at den kunde maaske have en saadan virkning . . . at en *Kæsverkooper* skulde i lang Tid betænke sig at opregne de Feil som en Turenne . . . har begaaet.“²

„Reelt“, fortsætter nu Dr. Roos, „reelt forekommer det mig stadig, at Læsemaaden *kalfskoopers* har Fortrinet, fortolket som Øgenavn, fordi Hollændere og Stude, og hvad der har Forbindelse med disse Dyr dengang maatte være nøje knyttet sammen i dansk Bevidsthed. At det paa hollandsk hedder *Ossenkooper* synes mig ikke afgørende. En Fordrejelse som *Kalfkooper* forklares formentlig meget vel ved de psykologiske Kræfter som gør sig gældende ved Øgenavnenes Dannelse.“

Som det fremgaar af en senere velvillig meddelelse af Dr. Roos,

¹ Ganske vist tales der i *Den Ellefte Junii*, sc. 1 om *ossenhandel*; Martensen, IV, 40, men det knyttes ikke paa nogen maade til købet af *kalve*, tvertimod oversættes det ganske korrekt som *studehandel*. ² For sikkerheds skyld har jeg bedt Dr. Roos at se efter for mig i apparatet for O. D. S., om ordene *kaaskooper*, eller *kaasverkooper* (med varianter: *kæs* en *kees*) forekommer andetsteds. Resultatet er negativt. Heller ikke *kaaskop* findes der, om hvilket se ndf.

mener han med det her brugte — lidt delfiske — udtryk *For-drejelse*, hvad man almindelig kalder for Substitution. „De hollandske Studeopkøbere hed paa hollandsk *Ossenkoopers*, hvis begge Led er fremmede for Danske. Saa substituerer man for det første Led *Osse* = et firbenet Dyr med Horn, et andet firbenet Dyr med Horn: *kalf*, et som man kender. Man siger ikke *kalv* men *kalf*, fordi det skal lyde fremmed; at det er en ægte hollandsk Form har man maaske ikke vidst, og det er jo ligegyldigt“.

Og — hvad der, som vi skal se, kan have sin betydning — atter og atter kommer Dr. Roos (ligesom forresten Brix) tilbage til dette, at der her kræves et øgenavn: „Jeg synes ikke der er noget underligt i dette og mener stadig væk, at Læsemaaden *kalfkoopers* er mest nærliggende som et forklarligt Øgenavn for Hollænderne, som utvivlsomt spillede en større Rolle i dansk Bevidsthed i Forbindelse med de firbenede behornede Dyr end med Ost.“

Hertil er dog at bemærke, at den, som ved, at ordet faktisk ikke forekommer som øgenavn for Hollænderne paa hollandsk, og at det er aldeles umuligt i betydning af *studekøber*, kun kan finde det uforklarligt, at det skulde bruges saaledes paa dansk, — i alt fald er det hidtil uforklaret.

Og naar vi nu vejer grundene for og imod *kalfskoopers*, saadan som vi her har set dem fremført baade paa tryk og her i de to Herrerers private meddelelser (som de begge to venligst udtrykkeligt tillod mig at gengive her, for, hvor det skulde ønskes, at imødegaa dem), da kan jeg næppe tænke mig, at mine læsers opfattelse vil falde ud til gunst for denne læseart; hverken Prof. Brix' luftigt svævende hypotese, som han tænker sig sammenhængen, eller Dr. Roos' argumenter har i alt fald kunnet overbevise mig; skønt han kalder sin hypotese for forklarlig, har vi jo set, at forklaringen dog faktisk stadig mangler.

Ganske anderledes staar det derimod med den læseart eller de læsearter, som er sammensatte med ordet *ost-* (kaas-) som første led.

Mens nemlig ikke en eneste kommentator har kunnet paavise, at der eksisterer et hollandsk *kalfskooper* i den her passende betydning, er det ganske i sin orden med de to paagældende *kaas-sammensætninger*. Og hollænderne *var* ostehandlere, og de var anerkendte som saadanne¹.

¹ Hollandsk ost nævnes stadig af Holberg, se bl. a. De Usynlige, I, 2; ed. Roos, III, 10. — Ulysses von Ithacia, IV, 13, ib. II, 44.

Da er det heller ikke til at undres over, at Prof. Brix, da han traf formen *kaasverkoopers* i selve Holberg (se ovenfor) da mente: *heurêka!*, nu var den rette form funden. Selv havde jeg jo ogsaa ment at maatte finde den der med den lille „forskydning“, som vi har set, og antaget, at *kaaskoopers* da vilde være at foretrække, særlig derfor at *kalfskooper* grafisk set, forklares ganske let som fejllæsning af *kæskooper*, næppe af *kaasverkoopers*.

Nu er der dog tilsyneladende den hage ved ordet *kaaskooper*, at det vistnok er et fuldt anerkendt udtryk, som passer brilliant paa de mange Hollændere, som virkelig var ostehandlere, men at det ikke findes i ordbøgerne i anden betydning end slet og ret en nøgtern *benævnelse* for mine landsmænd, ikke anvendt som det øgenavn som situationen synes at kræve, — det er vist noget som ikke lader sig bevise med argumenter, men det forekommer mig dog, at en ikke forud indtaget dommer maatte skønne, at det var med fuld ret de to herrer har ment at maatte finde et øgenavn her, om ikke et skældsord.

Dog er dette kun tilsyneladende saaledes. Medens nemlig selv De Vries og te Winkel's W. N. T. (VII, 5, k. 755) in v. *kaaskooper* kun kender ordet som en nøgtern benævnelse for en ostehandler uden nogensomhelst emotionel bi-tyd, citerer netop samme ordbog ordet „eertijds als scheldnaam voor de Hollanders“ in v. peperzak (XII, 9, k. 1177) fra begyndelsen af det 18de aarhundred, fra van Effen's Hollandsche Spectator 11, 22; cf. ogsaa W. N. T. VI, 1, k. 161 in v. Hazekop.

Skønt ordet altsaa kun synes at forekomme en eneste gang i den tyd, der her kræves (se ovf.), viser den maade sagen omtales paa dog utvetydigt, at *kaaskooper* virkelig brugtes som skældsord eller i alt fald som øgenavn: „Onze Zondagsnaamen aldaar“ („Onder onze broeders de Hoogduitschen“) zyn Hollandsche Kaaskopers en Hollandsche Peperzakken“, — ironien kunde næppe være tydeligere. Saa Holberg kan godt have hørt ordet.

Men for den, som endnu ikke rigtig tror paa ordet, kan det have sin nytte at lede efter et andet ord, som ligner dette *kaaskoper* saa meget i form, at det kan tænkes at være forvekslet dermed, og som virkelig er et øgenavn. Dette ord er ikke svært at finde.

Endnu den dag idag kaldes Hollænderne ved et øgenavn, som ofte faar endog farven — bismag — af et skældsord, for *kaas-*

koppen. Og her lader W.N.T. os heller ikke i stikken: I følge denne forekommer *kaaskop* (VII, 5, k. 756) — og hvad der er mere: forekom ordet før i tiden — ikke alene som fremdeles i hovedbetydningen: et osteformigt hovede, — formet i analogi med saadanne velkendte ord som *stuipekop* — „dumrian“, *kletskop* — „skaldet hoved“, (ogsaa én der væver, en stor vrøvler), *kroeskop*, — „en mand med krøllet haar“, *kaalkop*, ogsaa — „skaldet hoved“, o. s. v. — men ogsaa som skældsord, særlig brugeligt hos Flamlænderne om deres saa ofte (naar de ikke har brug for dem) „usympatiske“ brødre fra den anden side af „Kjølen“, hvilket her vil sige: fra den anden side af Moerdijk, altsaa Hollænderne. Det er ikke klart om denne smigrende benævnelse for mine landsmænd brugtes, fordi de mentes at være særlig forsynede med denne smukke hovedform (som det antydes i W. N. T. in voce) eller om det skyldes deres ry som osthødlere; det sandsynligste er vel, selv om dette ikke skulde aabenbare os *oprindelsen* til benævnelsen, at det sidste element har spillet ind i den. Hvordan dette end forholder sig, meget almindelig er den. Da nærværende forfatter for mange aar siden kom ind i en „vennekreds“, blev han hilst med et ironisk: „ah, daar hebben we Jan Kaas,“ — han kunde da trøste sig med, at selveste Willem den Første, Hollands og Belgiens fælleskonge fra 1815 til 1830, var almindeligt kendt som „Jantje Kaas“,¹ et diminutiv, som i dette tilfælde dog visst ikke som saa ofte var nogen *koseform*, tvertimod.

Nu havde Holberg været i Flandern, — vi ved jo fra hans Levnedsbreve, at han holdt saa meget af Bryssel, og der behøves ikke nogen større indbildningskraft for at fremsætte den hypotese, at han fik høre vort ord mere end én gang; naar han fortalte om sit ophold i det fugtige Holland og den tobaksfyldte atmosfære der og de „Amsterdammer“, der jo som bekendt ikke modtog ham (som dog var Candidatus Theologiæ!) paa en ham fuldtud værdig maade, — da havde hans tilhørere al anledning til at udbryde at „disse her Hollændere dog kun var nogle *Kaaskoppen*“.

Det kommer nu an paa at vælge mellem de fem læsearter vi her har haft at diskutere: *kalloeper* (*kalskooper*), *kalfskooper*, *kaas-*

¹ Jvf. ogsaa Teirlink, Zuid-Oost-Vlaamsch Idioticon II, 1, 98: Jaintse Kaas; han citerer ogsaa *kaaskop* = spotnaam der Hollanders; Cornelissen en Vervliet, Idioticon Antwerpsch dialect har ogsaa: *keeskop* som „spotnaam der Hollanders“.

kooper, *kaasverkooper* og *kaaskop*. De første falder selvfølgelig bort, og det er af de anførte grunde uden videre klart, at i alt fald nærværende forfatter ogsaa forkaster *kalskooper*.

Vanskeligere bliver det derimod at vælge mellem tvillingparret *kaas(ver)kooper* paa den ene og *kaaskop* paa den anden side.

Det sidste har Holberg altsaa kunnet høre i de flamske egne af Belgien, — *kaaskoper* (som af grafiske grunde sikkert har fortrinnet for *kaasverkooper*) som særlig synes at være det tyske øgenavn for Hollænderne, kan han dog meget godt have hørt andetsteds end netop i Tyskland; det fremgaar jo af van Effens Spectator, at det var godt kendt i Holland ogsaa.

Hvis Holberg havde skrevet *kaaskop*, er der dog intet, som forklarer, hvorledes dette skulde forvanskes under trykningen i Danmark til *kalloepers*. Grafisk ligger denne den ældste læseart, og da især *Kalskooper*, 1731, saa nær *kaaskoepers*, at enhver sund tekstkritik synes at hyde at optage dette i teksten som det ord, Holberg næsten sikkert har skrevet, selv om han kan have ment *kaaskoppen*. Dette sidste kan meget godt tænkes — for at slutte med et moderne udtryk — at have spillet ind i hans underbevidsthed.¹

2. Holberg og de danske Levnetsbreve.

For lidt mere end et aar siden har Rector Dr. Karl Mortensen i Haderslev fremsat den hypotese, at det skulde være Holberg selv, som er ansvarlig for en af de gamle oversættelser af hans Latinskrevne levnetsbreve, — nemlig 1745-bearbejdelsen af Bergens-oversættelsen af det første og andet levnetsbrev, — hvad han da senere skulde have fortsat med en ny oversættelse af det tredje brev (se Holberg-Aarbogen, 1922 ss. 40 seqq. og nu igjen ib. 1924, ss. 108, 113, n. og 127, n.) Da jeg i sin tid læste Mortensens afhandling, havde jeg ikke og har heller ikke siden haft nogen anledning til selvstændig at undersøge sagen, og jeg kunde saaledes

¹ Da Holberg åbenbart ikke er sikker i *aa*: *ae* og *oo*: *oe*, vil vistnok *kaaskoepers* være den form, der er tilsigtet med 1731-udgavens *kalskoepers*. Hvis nogen vil indvende, at man nu bruger ordet *kalv* i handelssproget om (næsten) voksne individer, og at som følge heraf *kalf(s)kooper* nok kunde gå an, så må derimod nævnes, at i det 17. og 18. årh. regnedes en stud ikke for at være moden til fedning før den var 5 år gammel, eller til slagtning, før den var 7 år (se Westenholtzes Priisskrift om Folkemængden i Bondestanden, 1772, s. 256 f., sml. Jón Aðils: Einokunarverzlun Dana á Íslandi, 1919, s. 369). *Kalve* blev der sikkert ingen solgt af til udlandet, selv om man vil tage ordet meget rummeligt.

ikke have nogen videnskabelig begrundet mening om Mortensens hypotese, — kun husker jeg godt at have faaet et stærkt indtryk af, at meget talte for den, — argumenterne forekom mig slaaende, saaledes at jeg tror at have registreret et bejaende svar paa spørgs-maalet i min Holberg-hjernecelle.

Et morsomt tilfælde vilde nu ganske nylig, at jeg fandt et lille for Dr. Mortensen ukendt argument, som forekommer mig at tale en hel del for hans opfattelse, hvad der vist maa antages ogsaa at interessere andre at høre om, hvad de ellers end maa tænke om Dr. Mortensens egne argumenter, som jeg her lader ganske udenfor diskussionen.

I Jacob von Thyboe (II, sc. I, ed. Martensen, V, s. 41) siger Thyboe om Mester Moens Wingaards bog, at „Den Bog har jeg læst 16 Gange, ja 16 Gange til, og ført mig den til Nytte i adskillige Krige.“ Denne brug af 16 som *numerale indefinitum* forekommer ganske ofte i Holbergs Komedier¹ — jeg behøver kun at henvise til Martensen, XIII, s. 134, hvor han registrerer 23 passager, in v. *sexten*. Oprindelsen af denne mærkelige brug af „sexten“ har jeg forsøgt at efterspore (desværre uden noget positivt resultat) i en liden opsats (Holberg's Use of „sexten“ as an indefinite numeral) som har set lyset i Februar-heftet 1925, (VIII, Nr. 5) af „Scandinavian Studies and Notes“. Denne historiske side af sagen kan altsaa roligt forbigaaes her. Men hvad der forekommer mærkeligt nok er, at dette udtryk, som altsaa sikkert maa siges at være ejendommeligt for Holberg, forekommer udenfor Holbergs sikre skrifter *intet andet sted end netop i den tekst af Levnetsbrevene, som Dr. Mortensen paastaar skulde være besørget af Holberg selv.*

¹ Jeg tilføjer ved korrekturlæsningen et par citater fra Peder Paars hvor *sexten* (og *sex*), ligeledes forekommer som indefinitum:

I fjerde bog, tredje sang læser man (ed. Georg Christensen, Aschehoug, 1925, s. 229, 130) om Gert Westphaler at han „om en Glose til i *sexten* Timer taler“ (medens han hvad der fra samme standpunkt ligeledes er mærkværdigt „om sin Reise nys fra Hadersleb til Kiel *Sex* Timer vævede“). Samme Peder „skiondt han modig var, (tog) *sexten* Corporaler paa Samvittighed“ (ib. s. 232, 241). Niels Corporal fortæller lidt længere ned at „en stok-steen-blind Soldat beskiemmer . . . en *sexten*-øiet Kræmmer“ i „Konsten at stæle“. Og i sin apologie for Sangeren Tigellio* (Skjæmtedigtenes Anden Satire) læser vi om en ikke-navngiven forfatter, (det kunde godt være selveste Hans Michelsen!) at han i hvert Eventyr har *sexten* Parentheser“. (ib. s. 293, 325, se ogsaa s. 167). Ligeledes læser vi i „Critiquen over Peder Paars“ (ib. s. 297) at en bog „er trykt for *sexten* Aar til Münster i Westphalen“, o. s. v.

Se udgaven ved Winsnes og Thomas, Aschehoug, 1922, s. 76, hvor forfatteren, naar han taler om bøger, siger: „og ikke alene skriver dem, men skriver dem 16 Gange ud igen og giver dem nye titler og sælger dem paa nye“. Ib. s. 129 „ingen Ting har jeg saa stor Afskye for som det Slags Folk, der ikke kan tale 4 Ord, inden der skal være 16 Parentheser imellem.“ Disse to eksempler er fra det første Levnetsbrev, som Holberg ifølge Mortensen skulde have „forbedret“ efter Bergens-teksten fra 1741, — men ogsaa i det tredje brev, som Holberg altsaa, efter hvad Mortensen mener, skulde have tilføjet „i fri bearbejdelse“ forekommer udtrykket, endog to gange: „De alleene, som ere ødsele, og sætter mere overstyr een Dag end de fortjene i sexten, synes at have bedre Rett til at lee“ (s. 188) og: „Dette lægges vel de Engelske til Last, at de læser deres Prædikener op af Papiiret, men derved er den Nytte, at deres Prædikener hænger sammen, og at man ikke faar en Ting at høre 16 Gange.“

Jeg tilføjer, at Latinen ikke i et eneste tilfælde har det *strictè* modsvarende *sedecim*, hvad der forresten ikke er egnet til at undres over, da dette udtryk slet ikke synes at forekomme som indefinitum, — med undtagelse af en eneste mulig, men ikke sikker, undtagelse i Plautus (Rudens, ed. Waltzing 1. 1422) og at *sexten* staar for *iterum* i vort første citat, mens det gengives ved *atter igen* i Bergens-teksten af 1741, — og at det derimod er tilføjet i de tre andre citater. —

Som sagt: jeg havde ikke nogen personlig begrundet mening om spørgsmaalet: „Holberg eller ikke Holberg“ her før eller efter at have læst Dr. Mortensens artikkel, men det kan ikke nægtes, at et lille fund som dette er vel egnet til at bestyrke en i ens indtryk, at der ligger noget i hypotesen, og det forekommer mig ialtfald at være værd at fæste opmærksomheden paa den omstændighed. Her ser vi altsaa en ny vej, — eller for at tale et lidt mere beskedent sprog; en liden side-sti, ad hvilken en mere indgaaende undersøgelse mulig kunde føre til et resultat, som tilfredsstiller andre end den, som opstiller hypotesen. Selvfølgelig maatte en saadan stil-undersøgelse for ogsaa at kunne tilfredsstille andre, foretages af en indfødt og ikke af en fremmed. Jeg vil derfor her tillade mig at henstille det til andre at foretage den, og da naturligvis i flere retninger end netop den, som et tilfælde har bragt mig til at udpege. —

KULTUR OG FOLKEMINDER

SAGN OG VIRKELIGHED

I Gudmund Schüttes „Hjemligt Hedenskab“ læses Side 14 følgende: „Vi har ikke nødig at give Historiemindet et halvt Aartusinde at fordufte i, et halvt Aarhundrede er tilstrækkeligt . . . Der findes en pudsig Folkefortælling om, hvordan højsalig Kong Frederik VI værnede Danmarks Ret paa Wienerkongressen og med vældige Sabelhug afviste Bernadottes Krav om Landafstaaelser. Naar en vigtig og velkendt historisk Tildragelse saaledes i Løbet af mindre end 100 Aar kunde udviskes indtil Ukendelighed lige for vore Øjne“, saa kan, mener Schütte, vore Kongesagn fra Hedenold ikke være af politisk-historisk Oprindelse (hvad Olrik troede) men maa være forklædte Myter.

Hos andre Forfattere kan man finde en lignende Tvivl om „Historiemindets“ Varighed; ret jævnlig siges det, at mundtlig Overlevering, der er mere end hundrede Aar gammel, maa regnes for værdiløs.

Hvis det var saadan, saa det jo slemt ud for Forskere, der som Axel Olrik gaar ud fra, at Sagnetes historiske Kærne kan have holdt sig i flere Hundrede Aar. Imidlertid tror jeg ikke det passer, det med de hundrede Aar som kritisk Periode for Folkemindet, og jeg synes ikke, den „pudsige Folkefortælling“ om Frederik VI beviser noget i den Retning.

Inden jeg gaar over til den, vil jeg nævne nogle Overleveringer, som jeg selv har mødt og fundet paalidelige.

At min Mor kendte Palle Rosenkrantz paa Krænkerup og vidste, at Birgitte Gøye var født samme Sted, det kan Gravmælerne i Radsted Kirke have gjort sit til. Mere mærkeligt er det, at hver en Fisker i Kjerteminde endnu kan fortælle, hvordan hele Byens Ungdom, 22 Mand ialt, var om Bord paa et Krigsskib, der sprang i Luften. Men saa kom der ogsaa en kongelig Ordre, at for Fremtiden skulde Folkene fra een By fordeles paa flere Skibe, saa de ikke alle kunde gaa til paa en Gang.

Jeg søgte omsonst et Grundlag for Sagnet i den trykte Krigshistorie, men fandt det uventet i Nik. Seidelin Bøghs utrykte Kjerteminde Beskrivelse, der ligger i Landsarkivet i Odense. Bøgh, der var Præst ca. 1740, kender Navnene paa flere af de omkomne; han ved ogsaa, at de var med paa Ivar Hvitfeldts „Danebrog“ 3. Oktbr. 1710. Det ved Fiskerne ikke; hvad de hører fortalt i Skolen om den romantiske Heltedaad i Køge Bugt ligner ikke meget de gamles Fortælling om Byens store Ulykke;

men skønt Sagnet altsaa ikke har et Navn eller et Stedfæste til at give det Rygrad, har det dog kunnet holde sig i langt over 200 Aar. Der er ingen Fare for, at det skal dø ud i den første Menneskealder; jeg har hørt det af Folk paa min egen Alder.

Det eneste tildigtede Træk er det med den kongelige Ordre om Folkenes Fordeling; det tænker jeg mig opstaaet derved, at man atter og atter har sagt til hinanden: saadan burde det dog have været. — Maaske jeg her kan nævne Sagnet om Frodes Guldring, der efter Olriks Forklaring (Danm. Heltedigtning II S. 270) er opstaaet af en blot Talemaade: der var saa dyb Fred, at man kunde lægge Guld paa alfar Vej.

I Virket paa Falster ved man, at i 1766, da Kronbønderne blev solgt til Proprietærerne, købte Virket Bønder sig selv, d. v. s. der var en navngiven Mand der købte, og han sagde saa til de betænkelige: Nu kan du købe din Gaard, hvis du vil, ellers kommer du til at gøre Hoveri til mig.

I Nr. Ørslev er der Fortællinger nok om Proprietærerne, alle henført til den forhadte v. Westen, mens hans skikkelige Efterfølger er glemt. En nulevende Mand ved, hvordan Bønderne en Dag nægtede at møde til Hovning, og saa, da de endelig mødte, først blev skældt ud og siden fik Tilbud om at købe sig selv. Det skete, iflg. Rentekammerets Protokoller, 11. Septbr. 1791, og jeg har kunnet fastslaa, at der er god Overensstemmelse mellem Akterne og de lange Fortællinger om, hvordan Bøndernes Fører Ole Villumsen i lange Aar stred for Selveje, og tilsidst, da Embedsmændene smed ham ud, skaffede Bønderne deres Ret ved at tale med Kronprinsen.

I Nr. Ørslev er det mest uforgængelige Minde fra 1791, i Virket fra 1766, i Kjerteminde fra 1710; der eksisterer ingen Forældelsesfrist for Historieminder; men Folkesindet gemmer det, der er gaaet dybest ind i det.

Derfor fortæller jeg med god Samvittighed mine Elever, hvad jeg ved fra en gammel Fisker i Kjerteminde om Kaperbedrifter i den Tid, da Englænderne laa paa Romsø, og jeg tror, at de Historier, jeg har hørt paa min Hjemegn om Kapere, Spanioler og de Dragoner, der var i Frankrig, er lige saa fri for Udpyntning som det Billede, Sognefogden i Øster Ulslev havde af Frederik VI: Han var jo nok en god Konge; men ellers var han da en stor Nar til at eksercere med Soldater.

Men nu Fortællingen om samme Frederik VI i Wien, hans Tvekamp med Bernadotte og hans vældige Sværdhug? Ja, den kender jeg ogsaa; jeg har hørt den fortælle i vestjysk Form, vistnok efter Feilberg; men jeg havde meget før hørt den af en gammel Mand i Toreby paa Lolland.

Den jyske Form var den morsomste; men den lollandske var stærkere i den saglige Redegørelse: Kongen var ellers kun en lille Mand, hans Ben naaede ikke uden midt ned paa Siden af den hvide Hest; men da han fik Sablen over i venstre Haand og slog disse her Baghaandshug, saa maatte den anden af Hesten. Mine Tvivl tog den gamle Dragon meget ilde op; troede jeg maaske bare det kom an paa Kræfter,

naar man sloges, eller havde jeg ikke hørt, at Frederik VI reddede Landet?

Desværre var jeg 18-Aars Dreng for overlegen til at skaffe mig rigtig Rede paa, hvem der havde fortalt Hans Kurvemager Sagnet; men jeg er sikker paa, at han havde hørt det i sine Drengenaar, d. v. s. i 1840erne. Altsaa har Sagnet været fuldt færdigt ved Frederik VI's Død, en 25 Aar efter Wienerkongressen, men har siden holdt sig uforandret til 1912, da jeg hørte det — eller for den Sags Skyld til 1940, hvis jeg lever saa længe.

Lad os nu, for at forstaa Sagnet Opstaaen, slaa fast, at Wienerkongressen aldrig har været en „velkendt“ Begivenhed. Vi kender dens Resultater; men hvad ved vi om dens rigtige Historie? Der er trykt nogle Politirapporter, hvoraf vi kan se, hvornaar de forskellige Fyrster besøgte deres Damer; men hvordan de bar sig ad at dele Lande og Riger, det ved vi saa lidt om, at det er ganske uvist, om Danmark stod i Fare for at blive delt, og om Frederik VI afværgede Faren.

Derimod er det helt sikkert, at man troede det i Datiden, som det fremgaar af Ingemanns Vers:

Han var fast, han standed i Kejsersal,
ret aldrig Dansken skal det glemme,
Danrigets dejligste Vang og Dal
han værged med mandig Stemme.

Hvordan han bar sig ad med det, har Ingemann nok af gode Grunde ladet være med at gøre Rede for, og Bønderne har selvfølgelig ikke vidst mere end den Sorø Professor.

At de gjorde Kongen til en Krigsmand, var vel ikke saa sært efter deres Erfaringer paa Fælleden; det var jo heller ikke helt ved Siden af, naar de lod ham forstaa sig paa Sabelhug og Geværgreb fremfor paa diplomatiske Kunster. En Folkehelt à la Talleyrand har Verden vel endnu aldrig set; en Konge, der redder Landet i Tvekamp, har derimod gammel Hævd, og de danske Bønders Kongeideal har aabenbart ikke undergaaet nogen større Forandring fra dengang de skabte Sagnene om Uffe og Skjold, og saa til de digtede om Frederik VI.

Lad os nu antage, at Sagnet om sidstnævnte, som jeg hørte det paa Lolland, var det eneste, en sen Efterslægt havde faaet optegnet om ham, var det saa helt galt, hvis en Forsker af Axel Olriks Skole vilde finde en historisk Kærne i Sagnet?

Det gemte dog Mindet om Kongens Navn, hans Samtidighed med Napoleon, hans Tilstedeværelse ved et Kongemøde, hvor Danmarks Skæbne stod paa Spil; endelig at han var en lille Mand, men en krigerisk Fremtoning, der red paa en hvid Hest.

En Forsker, der byggede paa Sagnet og det „utvivlsomt samtidige Skjaldevers“, som Finnur Jónsson plejer at sige, af Ingemann, var unægtelig udsat for at gøre Frederik VI til en større Helt end han egentlig var; men værre kom dog den af Sted, der, som det let kunde passere for

Gudmund Schütte, gjorde Kongen med det hvide Haar (Sindet var lyst som Haaret), og med den hvide Hest (se Gudernes Dyrehave) til en Solmythe.

Men hvorom alting er, saa viser den „pudsige Folkefortælling“ slet ikke, som Schütte synes at mene, at et „Historieminde“ „fordufter“ lidt efter lidt, som Sprit af en Flaske, i Løbet af et halvt eller helt Hundrede Aar; et ganske uhistorisk Sagn kan tværtimod, som det vil ses, være dannet endnu i Hovedpersonens Levetid og siden holde sig uforandret saa længe det skal være — eller i det mindste saa længe nogen bryder sig om at fortælle det og høre det. Hvis jeg havde troet paa Hans Kurvemagers Fortælling, saa kunde jeg ene Mand, der daglig fortæller Historier for mine egne Dreng og andre Folks Dreng, jo let sikret Sagnets Liv det meste af dette Aarhundrede.

Det er den moderne Oplysning, Skolegangen, der gør det af med den Slags „pudsige“ Historier og derved gør Ingemanns Ord til Løgn, at Dansken „aldrig skal glemme“ Frederik VI's Stordaad i Wien. Skoleelever, Realister og Seminarister kan saa udmærket godt glemme Wienerkongressen, og hvad mon der egentlig er mest ved: at have Frederik VI, Napoleon og Bernadotte som kedsommelige Navne i en korrekt Lærebog — eller at have dem som handlende Personer i en morsom, uhistorisk Fortælling, saadan som han havde dem, den gamle Dragon fra Toreby.

Karl Rasmussen.

Til ovenstående kan endnu føjes et og andet.

Det er fuldstændig rigtigt, at Wienerkongressen må være en glimrende baggrund for sagndannelse, netop fordi folk intet vidste eller kunde vide om, hvad der virkelig var foregaaet, og vel ikke havde forstået det, selv om der havde været mere fortalt om det i samtiden. Hvad man havde oplevet, var kongens hjemkomst næsten som triumfator. Hans modtagelse i Altona, og derefter i alle rigets byer, var som en sejrherres; man spændte hestene fra hans vogn og trak ham gennem gaderne; ja i København var man nær ved at bære vognen lige til slottet. Det blev sagt og man troede, at han i Wien havde reddet land og rige (Danm. R. Hist. VI, 1 s. 27). — Hvordan? ja det måtte man tænke sig til, og at man så tillagde ham færdighed i at fægte med venstre hånd, ligesom man senere udstyrede Jens Kjeldsen med den samme færdighed, er ikke så sært. Trækket er ogsaa kendt i Jylland (Århus-egnen), skönt Feilberg ikke har fået det med i sin morsomme form i „En Kaargild“ (nordvestjysk). Nej, Wienerkongressen er så vist ikke nogen prøvesten for det historiske mindes varighed, for dær var ikke noget minde at bevare.

At det stedbundne minde kan leve utrolig længe, er der vidnesbyrd nok om. Navnet Sasebro ved Fjæerneslev er vel ikke afhængigt af runeindskriften, som folk formodentlig ikke har kendt. Otto von Friesen har i Feilberg-festskriftet s. 606 flg. behandlet et smålandsk sagn om to brødre, hvem det var blevet spået, at de skulde dræbe hinanden. De

drog så bort hver til sin kant, men vendte omsider tilbage; deres hunde kom op at slås, og dette førte også til, at mændene angreb hinanden, og bægge faldt. Til minde blev der rejst to runestene, som fik navnet Brödrahalla. — Sagnet er kendt fra reformationstiden til omkring 1850 i omtrent samme form. Men først i 1906 lykkedes det at læse runerne på resten af den ene sten (den anden var vist blevet brugt til jernbanebygning), og det viste sig, at den var rejst af en fader over sine to sønner, „Gud hjælpe deres sjæl!“ — Dermed er sagnets troværdighed ikke bevist, men der er dog en del, som taler for, at en historisk kerne har kunnet bevare sig fra vikingetiden til midt i forrige århundrede. Vi kan jo også minde om Ottarshöjen i Vendel, og de mærkelige resultater udgravningen af den gav. Også her har et rigtigt navn gennem tusinde år været knyttet til en enkelt bestemt gravhøj, på et sted, hvor der lå mange sådanne høje.

Familiesagn kan også være ret pålidelige. Det fortælles i min slægt, at min oldemoders broder kunde have opnået en høj stilling i Norge, men at han vilde vente til han kunde blive stiftamtmand i Århus. Man sagde, at han skulde have været statholder i Norge, men dette er åbenbart urigtigt. Derimod har man glemt, hvordan det gik til, at han ikke blev stiftamtmand, men årsagen var ganske simpelt den, at han døde 13. april 1800 i en ret ung alder, inden Hægh Guldberg gik af. Blandt hans egne efterkommere (familien Torst) synes der ikke at være noget minde om det tilbudte norske embede, men dette får en naturlig forklaring deri, at begge hans sønner var spæde ved hans død. En lille samtale mellem den fornemme og rige forstadvokat og hans søster, den jydsk bondekone, synes næsten ordret at være opbevaret til den dag idag. Hvor meget der er om det sagn, at familien nedstammer fra en svensk officer Torstensson, skal jeg ikke kunne sige. Det ser ikke meget rimeligt ud, da familien med sikkerhed kan føres tilbage til Frederik II.s tid som bosiddende i Elsted.

Mon ikke dette i det hele bekræfter hr. lærer Karl Rasmussens opfattelse? Hvad der helt har været indenfor erfaringen (den lille samtale i sovekammerdøren mellem de to søskende) huskes påfaldende godt. Hvad man ikke helt opfatter (embedsmandstitler), huskes mindre godt. Og der kan opstå sagn ligefrem på grundlag af vittigheder: den midaldrende gårdmand Kristen Nielsen (kaldt Torst eller Torstesen) har måttet høre, at han hed ligesom Jyllands behersker, og så er det senere blevet til, at han var af samme slægt, sikkert nok uden at det har haft det mindste på sig. Men „sagnet“ om nedstamning fra en svensk lever i flere grene af Torst-slægten.

Marius Kristensen.

ET SUPPLEMENT TIL K. CARØE: EN MÆRKELEG KUR.

I „Danske Studier“ for 1920 har nu afdøde Dr. med. K. Carøe under Titlen „En mærkelig Kur“ behandlet en Skik, som ifølge Folketroen gav Helbredelse for incontinentia urinae: den syge skulde midt under

Gudstjenesten løbe nogen gennem Kirken og samtidig med at slaa i Alteret nævne sin Sygdom 3 Gange. Carøe giver flere Exempler paa, at Kuren er blevet udført, men alle fra Provinsen. Imidlertid har man ogsaa en Beretning om et Tilfælde her fra Kjøbenhavn, og skønt trykt lader den ikke til at være kendt; det kan da maaske have nogen Berettigelse at anføre den her. I alle de af Carøe nævnte Tilfælde var Personen en Kvinde; desværre kan det ikke af det kjøbenhavnske Exempel ses, om det samme her var Tilfældet — om Kuren maaske kun gjaldt for Kvinder.

Det kgl. Bibliotek ejer et Exemplar af Albert Thura: *Idea historiae litterariae Danorum 1723*, som er forsynet med Forfatterens haandskrevne Noter. Her har Thura til Side 296, efter Afsnittet: *De Studio Medico Danorum*, hvor han opregner medicinske Forfattere og deres Værker, tilføjet:

„Ansgarii Anchersen *Disputationes tres de Medicatione per Musicam hab. in Collegio Mediceo Hafn. 1720, 1721 et 1722 in 4. qvarum Ilda Mantissæ loco Historiam sistit, eamqve physice examinat, de homuncione, qvi Templum Christiani—Hafniense die quodam Dominico 1721 nudus ingressus, sub media concione ad altare perrexit, terqve voce hæc verba: commingo lectum vernaculo idiomate ingeminavit, et mox accelerato gressu, non sine insigni præsentium stupore, eadem, qva venerat, via omnium se oculis subduxit.*“

Ancher Anchersen var Alumne paa Borchs Kollegium fra 1719 til 1724. Han studerede Medicin og blev senere Provinsialmedicus i Ribe; han døde 1760. Af de 3 Disputatser, som Thura nævner, haves endnu de 2, og den omtalte Beretning gives ganske rigtigt som et Tillæg til den 2den Disputats fra 1721. Der er ikke nogen nærmere Forbindelse mellem Disputatsen og Tillægget. Dette sidste skal her gives i en Oversættelse, der kun skal betragtes som en Nødhjælp.

„Da der ganske nylig er forefaldet en Begivenhed, som kan stilles lige med Romernes Mirakler og Grækernes Mysterier, har jeg anset det for lige saa nyttigt som fornøjeligt at gengive den som den er gaaet for sig og undersøge den lægevidenskabeligt. En Person — Stand og Køn ved jeg ikke noget om — aflagde, drevet af svaghovedet Dumhed eller Ugudelighed, paa een Gang Klæder og Skam og gik, nogen som den var, dog med lidt tilsmudset Ansigt — naturligvis for at være ukendelig — under selve Morgengudstjenesten og midt under Prædikenen ind i Frelzers Kirke paa Christianshavn og midt gennem Tilhørernes Rækker lige op til Alteret; her gjorde den Holdt, og idet den 3 Gange med Mund og Haand besmittede det hellige, raabte den Ordene „commingo lectum“ paa sit Modersmaal, hvorefter den med hurtige Skridt, ikke uden stor Forbløffelse hos de tilstedeværende, unddrog sig alles Blikke ad samme Vej, som den var kommet. — Under mine nærmere Forespørgsler om denne Begivenhed hører jeg forøvrigt af dem, som forstaar sig derpaa, at der især i Almuen fortælles følgende: „Det Barn, hvis Navlestreng eller, som Anatomerne siger, *funiculus umbilicalis*, af Fødselshjælperne henkastes uordentligt, saa at den ædes af Mus, vil senere, endog som voksen, altid komme til at lide af

involontær Urinafgang. Mod dette Onde er der mange Midler, men ikke alle af samme Værdi (selvom de er lige overtroiske); først faar man den syge til at lade Vandet gennem Ringen paa et Anker; men hvis dette Middel er virkningsløst (hvad jo kan hænde), da giver man ham Asken af en Mus, der er fanget levende og brændt under forskellig Signen og Manen; men hvis Sygdommen heller ikke paa den Maade fordrives, tager man sin Tilflugt til det Middel, som efter Folks Mening er det kraftigste og som vi her beskæftiger os med. — Dette har jeg nu erfaret fra sikker Kilde, nu mangler jeg kun at bedømme Sagen i faa Ord. Man kan nu gaa ud fra som sikkert, at ikke enhver Overtro strax kan regnes for urimelig, eftersom det staar fast, at mange Virkninger af naturlige Aarsager af Forfædrene er tilskrevet det overnaturlige, hvad man endnu kan træffe under Papismen: man maa altsaa undersøge, om der ikke i denne Snak kan skjule sig noget fornuftigt. Og saa maa da først alle være enige med mig i, at hvad angaar Grunden til denne Sygdom og det første Middel, man har udtænkt, saa er de fuldstændig latterlige og taabelige; men de to andre har noget paa sig; det er jo bekendt, at incontinentia urinae skyldes saavel Slaphed i sphincter vesicae som baade for dyb Søvn og Drømme, og at man derfor bekæmper den blandt andet med adstringerende Midler, saasom Asken af vesica af Svin, Oxe, Hyæne, Vildsvin osv.; der gives endog Læger, som hævder, at Urinafgangen standses netop med Museaske; hvis man derfor ser bort fra den omtalte Signen under Opbrændingen af Musen, er det et meget rationelt Middel. I den tredje Helbredelsesmetode kan jeg ikke finde andet, som lægevidenskabeligt kan kaldes en Kur, end at Ophidselsen og Skræmmebilledet af de besmittede hellige Ting og Mindet om den krænkede Blufærdighed hos den, som vover noget saadant, maaske kan være stærke nok til at forjage en altfor dyb Søvn, saa at man befriet herfor lettere kan mærke Urinens Mindelser; ogsaa i andre Tilfælde fastholder og samler jo nemlig Frygten de adspredte Sanser, hvad tilstrækkelig klart fremgaar af Helbredelsen ved andre Sygdomme.“

I „Danske Studier“ for 1921 har J. W. S. Johnsson søgt at forklare Skikken, og P. Hauberg giver sammesteds Oplysning om endnu en Kilde, hvor Kuren findes som et Lægeraad, og som mellem Grundene til Sygdommen og Midlerne derimod anfører lignende Ting som Anchersen.

Det Raad at bruge forskellige Dyrs vesica som Lægemiddel stammer fra klassiske Kilder, som for Exempel kan findes i Gesner: *Historia animalium* lib. I p. 71 (Oxe), 628 (Hyæne), 1016 (Svin), 1017 (Vildsvin), 1047 og 1048 (Vildsvin).

Astrid Wentzel.

KLOGE FOLK

H. P. Hansen: *Kloge Folk i Vestjylland*. Kbhvn., 1925, Gyldendal.

Vore Kolleger ude paa Medicinens Overdrev har længe kunnet glæde sig ved at man fra mange Sider omfattede dem med stor Interesse. K. Carøe var vel nok den, der indenfor Lægernes Verden først sikrede

dem en Berømmelse af mere varig Art end den, som Distriktslæger og Dommere havde skabt, og som af Befolkningen hastigt ændredes til en Martyrglorie. Hans „Jydske Benbrudslæger“ og de smaa Biografier af enkelte paa dette Omraade fremragende Personligheder eller Kvaksalver-Dynastier vil mindes af mange. Men ogsaa Kulturhistorikerne har taget sig af dem. Først naturligvis Evald Tang Kristensen, der samlede Materialet, som saa mange andre benyttede og som i sine „Danske Sagn“ gengav Folkets Fortællinger om de kloge Mænd og deres Gærninger og som i sin, ogsaa paa dette Sted anmeldte, sidste Bog offentliggjorde saa mange Optegnelser, at man troede, at Sagen foreløbig var bragt til en Afslutning. Dernæst Pastor Kau, der i smaa Monografier gav en Række meget væsentlige Bidrag til Bondekvaksalvernes Historie her tillands, og endelig de mange, der skrev om Emnet i Amtsaarbøgerne og andet Steds.

Nu har Museumsforstander H. P. Hansen i Herning udsendt sit Bidrag til de kloge Folks Saga, og det vil hurtigt vække Opmærksomhed. Dels fordi det stammer fra en ganske begrænset Del af Landet, Holstebro, Struer, Lemvigegnen, dels fordi han arbejder med den nyere og nyeste Tids Personer og fordi hans Materiale er indsamlet saa godt som udelukkende af ham selv. Man undres uvilkaarligt over at Jylland stadig kan vedblive at afgive nyt Stof. Vor store Halvø maa være en ren Guldgrube for Folkemindeforskere. Øerne yder kun lidet til Sammenligning, maaske enten fordi Indsamlingerne drives med mindre Kraft eller fordi ingen offentliggør det indsamlede. I Hansens Bog er ikke mindre end atten — 18 — kloge Mænd og Kvinder biograferede, deres Kure er skildrede, deres Liv og Virksomhed, og til dette er der foruden Fortællingerne fra Folkemunde taget et stort Materiale af Retsforhandlinger i Brug. Underligt nok har Forfatteren ikke søgt til Sundhedskollegiets Aarsberetninger, hvad der vilde have været naturligt, da mange Sager rejstes af Distriktslægerne. Lægeverdenen, som vil mere sig godt over Bogen, spiller en stor Rolle i den og Heiberg i Viborg, Dethlefsen i Ringkøbing og mange andre figurerer ofte og bedømmes paa pudsigt Maade i Folkets Tankegang. Om nogle af disse Læger har der allerede dannet sig Sagn, der viser, at ikke alle Embedslæger har nydt ubegrænset Tillid. For øvrigt har nogle ladet fem være lige, og de har øjensynligt kunnet deles i to Slags, nogle, der forfulgte de kloge, hvor Lejlighed gaves, andre, der tolererede dem, omend de ikke ligefrem støttede dem. Dette sidste gives der dog ogsaa Eksempler paa, og de ulige Vilkaar for Tilliden kommer stærkt frem i en lille Historie om Lægen, der græd, da den kloge Kone havde kureret en af hans Patienter.

Enhver ved, at Folkemedicin er en Blanding af Overtro og af den officielle Medicins Kure, ofte slidte og afgnedne til Ukendelighed i Bondekofternes Lommer. Hver Tid har sine Kure, og de ældst kendte Kvaksalvere arbejdede med Midler, der udelukkende hørte hjemme i de primitive Folks Omgivelser eller i deres Tro. Senere optoges Middelalderens Kure, og samtidig med, at Lægekunsten blev mere og mere rationel, skødes disse Midler ud. Kulturhistorisk set betyder dette en Forringelse,

og Bogen her viser ogsaa tydeligt at det gaar stærkt tilbage med Kvak-salverkurene her i Landet. Udøverne er talrige som før, men Metoderne er temmelig sølle, og de overtroiske Kure findes næsten slet ikke beskrevne i disse Optegnelser, eller er til Stede som Rudimenter. Der siges ogsaa udtrykkelig om flere af disse Kvaksalvere, at de ikke gav sig af med Overtro eller Trolddom, men dygtige Taskenspillere var de. Hele det tidligere mystiske Apparat er saa godt som forsvundet. Cyprianus røde Bogstaver lyser ikke mere om Kap med Kattens Øjne. Nu erstattes han af en halvt opslidt Henrik Smed, eller med den, lige til vore Dage stadigt optrykte Barmhjærtige Samaritan af Elias Beynon. Dem sker der ingen Ulykker med, hvis nogen kommer til at røre ved dem, og det er da ogsaa sjældent, at man hører noget om den sorte Høne, der ellers altid viste sig, naar ukyndige pillede ved Trolddomsbøgerne.

Det er ganske givet, at naar de kloge Mænd læser i Farnakopéen 1868 og ejer Levisons Bog om det menneskelige Legeme, benytter Naphthalin mod Mus, Spir. antiparalyticus mod Gigt og fejrer rene Raspailske Orgier i Anvendelsen af Kamfer, saa er vi nede i den nyeste Tid og den kulturhistoriske Værdi er forringet. Nu er det hele tillært og Overtroen og Overleveringen fra Mund til Mund har maattet vige for Nutidens lette Adgang til Kundskabserhvervelse. Men alligevel er alle disse kloge ingenlunde udelukkende Børn af vort Aarhundrede, de er i visse Henseender direkte Arvtagere efter deres Forgængere og en lige Linie kan trækkes bag ud til den hedenske Tids Sejdmænd, Shamaner, Angekokker eller hvad man nu vil kalde dem. Visse Fællestræk genfindes hos dem alle, og Spørgsmaalet bliver da, hvorledes bliver man „klog“?

Det kan kort besvares med, at Shamanen var den, der psykisk og somatisk var den mest fremragende eller som frembød Egenskaber, andre ikke var i Besiddelse af. Typisk er Tang Kristensens Beskrivelse af en berømt Kvaksalver Mikael Møller, den saakaldte Hals' Præst. Han var en led Ting at se paa, en gruselig, grim Stodder, hvis lyseblaa Frakke var oversmurt med Savl. Han var sammensunket, udtæret i Ansigtet, havde langt hvidt Profetskæg og led af uvilkaarlige Bevægelser. Han skuttede sig stadig, vred Hænder og gjorde Fagter. Af og til lo han ubevidst. Ganske lignende Typer findes i H. P. Hansens Bog. Ofte var det legemlige Misdannelser, der prægede de kloge; sammenvoksede Bryn. Klumpfødder, Dobbeltfingrighed, visne Arme, Hareskaar, onde Øjne hos andre vansirende Ar. Jeg skal ikke gaa videre ind paa disse Ting, heller ikke paa Fødselstimen (Jule-, Nytaarsnat etc.) eller paa de Omstændigheder ved selve Fødselen (Sejershætten, Ufødthed d. v. s. Fødsel ved Kejsersnit), der spiller en Rolle. Disse Momenter nævnes kun, fordi man i Bogen om de kloge Folk genfinder en Del af dem, navnlig Misdannelserne, Arrene og Saarene i Ansigtet, den paafaldende Hæslighed, ja de suppleres endog med Shamanens Embedsdragt, om man tør bruge det Udtryk. Mindes man ikke om de sibiriske Angekokkers raslende Metalpynt, naar man her læser om Laust Glavind, der bærer store Guldørenringe, Guldkæder tværs over Maven, store Sølvknapper, sølvbeslagen

Merskummer og en opsigtsvækkende Hat. Samme Person, der synes at have haft jødisk Blod i sine Aarer, viser iøvrigt at det fremmede Elements Betydning stadig staar ved Magt. Tidligere var jo Finner, Nordmænd, Lapper og Zigøjnere de fødte Troldmænd.

Hansens Bog viser tydeligt, at de kloge maa søges i ganske bestemte Befolkningslag. Der kendes neppe mange Eksempler paa at en fastboende Handlende har været „klog“. Naar man erindrer den Rolle Landbruget har spillet fra de ældste Tider, er det maaske ikke helt tilfældigt, at Hyrder, Smaafolk af Landbostanden, Husmænd og Røgttere er saa talrigt repræsenterede. Vejen til Anseelse er i disse Tilfælde gaaet over Husdyrene, som saa ofte fordrede Hjælp. Næst i Rækken kommer saa Smedene og Gaardmændene og i en sen Tid følger den sorte Skoles Repræsentanter, Præster, Degne, Lærere. Flere af disse Stænder findes repræsenterede i Bogen.

Selvfølgelig har disse Folk været kloge i den Forstand, at de har vidst mere end deres Omgivelser, men i Folkemunde hentyder Ordet klog til overnaturlige Gaver eller Evner, som man nok kunde erhverve sig under visse Betingelser og ved visse magiske Procedurer. I Almindelighed er det dog det almindelige Omdømme, der gør en Mand til klog, og Ordet indeholder samtidig baade Anerkendelse og Frygt, man ved jo ikke hvad en saadan Person kan finde paa. En magisk Evne er ogsaa fremherskende hos mange af de her omtalte, nemlig den, at de kunde „hverre Syne“, d. v. s. faa Folk til at se Ting, der ikke eksisterede, f. Eks. den kloge gaaende med sit Hoved under Armen, imaginære Ildebrande og lignende. Om dette er en Evne til at suggerere, eller kun Udslag af en opskræmt Fantasi, skal jeg lade staa hen, men atter her mindes man om Fakirer og Shamaner. Et vist neuropatisk Temperament kan ogsaa paavises hos de kloge. Læser man mange af deres Biografier igennem viser det sig, at de er sære, falder let i Staver, bringes ud af Ligevægt ved Smaating, er tavse, svarer arrigt eller taler i Gaader. Enkelte synes at have lidt af Krampeanfald og Degenerationen kan maaske spores i den hvasse Erotik, nogle af dem har frembudt, den stærke Vagabunderingsdrift og maaske i at nogles Døttre er endt i Befolkningens laveste, mest dybt sunkne Lag.

Forfatterens Bog bringer gode Bidrag til Studiet af alle disse Forhold og til mange, der ikke har kunnet omtales her. Den har betydelig Værdi ved sine Første-Haands Meddelelser og ved sin stadige Dokumentation. Den er et Værk, man jævnligt vil søge til, naar man ønsker Oplysning om et eller andet vedrørende Kvaksalveriets Dekadence-periode. Endelig bør det siges, at Lægestanden behandles med en Courtoisie, som er ret sjælden blandt de Forfattere, der har beskæftiget sig med dette Emne, og det skønt det sidste Aars Begivenheder nok kunde have givet Anledning til et og andet Hib.

J. W. S. Johnsson.

HUSDYRENE I NORDISK FOLKETRO

Paul Heurgren: *Husdjuren i Nordisk Folketro*. Örebro 1925 (456 Sider. Pris 11 Kr. svensk).

Længe havde man hørt, at Länsveterinär Heurgren forberedte en Udgave af sine folkloristiske Samlinger vedrørende Husdyrene, og man vidste ogsaa, at disse var særdeles omfattende. Nu er Arbejdet afsluttet, et meget anseligt Værk foreligger, endda saa stort, at Stofmængden ganske overvælder Læseren. Kun faa havde anet, at den var af saa betydelige Dimensioner. Man kommer uvilkaarlig til at mindes Mangotræet, der saas som et lille Frøekorn, røgtes og plejes under Enkeltmands varlige Hænder, vokser op og skyder Grene og ender med at faa en Krone, under hvilken Hære slaar Lejr og Folkeslag forsamles. I Heurgrens Bog maa der findes en enkelt Observation — maaske fra Barneaarene, maaske fra det daglige Livs Virksomhed — som har været Spiren til det store Træ, der voksede op under hans Pleje og som nu skygger over Nordens fem Nationer, et Træ, af hvilket Fremtidens Forskere Gang paa Gang vil plukke Kviste og i mange Tilfælde moden Frugt. En Side af nordisk Folklore er blevet saa udtømmende behandlet som det er muligt i vor Tid og hvad nye Indsamlinger vil bringe, bliver neppe mere end et Supplement.

Man har kaldt Bogen en Materialsamling. Betegnelsen forekommer mig ikke helt rigtig, for saa vidt som Ordet oftest anvendes om det ufærdige, det, der ikke er bearbejdet, og Heurgrens Bog netop repræsenterer det fuldstændige, indpasset i et fuldt udviklet videnskabeligt System, der ikke svigter, hvad enten man søger tilbage til den meget primitive Tid, da de animistiske Anskuelser prægede Menneskets Tankegang, eller man ønsker Oplysning om hvorledes den mulo-medicinske Folklore skal forklares gennem det, som Nutids-Videnskaben har lært os. Mærkeligt er det at se, hvorledes Menneske og Dyr stilles lige i alle Forhold, og hvorledes der skabes en Kommunisme af intensiveste Art. Samme Skæbne, lykkelig eller ond, rammer begge Parter, samme Midler til Afværgelse og Kur anvendes, samme Farer truer og Mennesket svinger sig først op til et noget højere Stade, da Katholicismen omformer de gamle hedenske Skikke og usurperer det fra Fædrene nedarvede, en gradvis Overgang, der gør det muligt for Forskeren at fjerne det senere tilkomne og at finde ind til den oprindelige, rent hedenske Kærne.

Ogsaa i anden Henseende beriger disse uhyre Rækker af Optegnelser Læseren, idet denne hurtigt faar et Indtryk af hvorledes de forskellige Landes Natur afspejler sig i Folkloren. Kvægavlen fulgte Agerbruget, der skabte Kulttiderne, som kom til at spille en saa uhyre Rolle — Kalendariet viser det — i Forholdet til Kreaturerne. Hvor Agerbruget er rigt udviklet, som i Syd-Sverige og Danmark, folder Folkloren sig ud i sin hele Frodighed, medens den staar tilbage paa Steder, hvor Skov og Sten er herskende. Til Gengæld bringer Nordsverige, Norge og Finland ofte Bud fra en mere mægtig Natur end Slettelandets. Dæmoner, det flade Land aldrig kendte, dukker op der og meget karakteristisk er det,

at Danmark ikke har bevaret en eneste Besværgelse mod Husdyrenes store Fjender, Bjørnen og Ulven. Denne sidste er endda først udryddet i historisk Tid her i Landet (1814); paa den skandinaviske Halvø og i Finland frygtes den derimod stadig. Forstaaeligt nok for endnu omkring 1890 fandtes „Vargskrämor“ og Ulvenet paa flere Gaarde i Nordskaane og Dansk Folkemuseum ejer et Par Brudevanter (daterede 1819?), der stammer fra Legeved, nær Christiansstad, og som er kantede med Pelsen af en Ulv, der var dræbt paa Markerne til en Gaard der i Byen.

Forfatteren siger selv, at „Husdjuren“ støtter sig til hans tidligere Bog „Djurskrock“ og at denne har været det Skelet, der nu forsynedes med Kød og Blod. Det kan Anmelderen selvfølgelig ikke benægte, men det forekommer mig dog, at Bogen spænder noget videre. Den bringer nemlig en saadan Rigdom af Detaljer, at den egentlig lægger en Grundvold til en tredje Bog om den almindelige Folklore. Alt, hvad der paa en eller Maade berører Folketroen om Husdyrene, er taget med og stadig overraskes man ved Materialets utrolige Righoldighed.

Dog alt dette skal jeg overlade Læserne og de talrige, som fremtidig vil benytte Bogen ved deres Studier. Den kan ikke anbefales varmt nok og jeg skal slutte med atter at minde om et østerlandsk Metafor. I et Æventyr fortælles der om et magisk Tørklæde, der, naar det svinges i Luften tryller først én Kriger frem, saa fire, saa seksten o. s. v. Heurgrens Bog vil paa samme Maade stamppe nye Medarbejdere op af Jorden, og for dem vil han blive en Fører, hvis Hjerte flammede af Begejstring for Emnet og i lige Grad for Nordens gamle Kultur og for vore Venner Husdyrene.

J. W. S. Johnsson.

FRA SPROG OG LITTERATUR

LØSE-FORMEN I BORNHOLMSKE STEDNAVNE.

I DSt. 1922, 172—76, har Gunnar Knudsen fremsat sine Undersøgelser af Bornholms Stednavne paa *-løse*. Her slutter han sig til Knut Stjernas Opfattelse af *Væggeløse* som et nyere Spottenavn paa en enkelt Gaard, 39. Selvejergaard, i Bolsker Sogn. Egnen *Vægeløse* i den vandrige Slette Vest for Nexø har imidlertid en større Udstrækning, i det ogsaa 36. Selvejergaard og 12. Vornedgaard indgaa i Vægeløsegaardene, som det ses af Mansas Bornholmskort 1854. Navnets første Led gjenfindes i *Vægerne* (Vøjarna), der paa nævnte Kort ere indtegnede Sydost for Rønne som en Mosedal med to smaa Mosesøer, gennem hvilke Onsbæk har sit Løb; de ere nu afvandede og opdyrkede. Navnet tør vel udledes af *veg*, om Jord „vigende“ eller sumpet. Dog kunde disse Søers Leje i Odinsbækkens Løb ogsaa henlede Tanken paa *Vi*, de (Odin) viede Søer; thi her i Egnen, 700 m mod Øst, laa indtil 1850 en Samling af ti meget store, flade Sten, hver hvilende paa tre Underliggere og hævet henved 0,8 m over Jordfladen, og disse, som kaldtes Tingbordene, var sikkert Resterne af et Offertingsted. Hvad enten man nu vil tænke blot paa *veg* eller paa *vigd*, saa bliver i hvert Fald *Vægerne* Navn for Mosesøer eller Mosestrøg, og *Vægeløse* lader sig redde hjem som sikkert olddansk. Navnet kan nærmest sidestilles *Veggerløse* eller *Vigerløse* paa Falster, *Veggermose* i Jylland.

Olddansk er ogsaa Navnet *Aaløse*, der omfatter ikke alene en enkelt Gaard, 1. Selvejergaard i Østremarker Sogn (G. Knudsen); 2., 3. og 4. Selvejergaard tælles med i Aaløsegaardene. *Aaløse* bliver da ikke en mindre Græsgang oppe paa den ene Aabrink, men en videre Egn paa begge Sider af Kjeldseaaen.

Derimod er Stenløse et nyopdukket Navn paa et enkelt Hus, udskilt i ny Tid fra Kirkebogaarden i Olsker. Navnet findes i Lundestifts Landebog 1569 *Stenløssen* ved Siden af Stednavnet *Stenløkken*, og det lader sig desuden sidestille med *Stenbækken* som Navn paa et andet Hus i Olsker Sogn og med *Stenrøret* som Navn paa en meget stor Bronsealdersøse i Nabosognet Rutsker. I Overensstemmelse med bornholmsk Orddannelse bliver *Stenløssen* at opfatte som Stenstyrtning, en Ophobning af nedstyrtede Stenblokke (Geologernes „Ras“) i Skrænten af Møllebækken. *Stenløssen* har som andre bornholmske Stednavne, uden for Bynavne og enkelte andre, den bestemte Artikel og kan lige saa lidt undvære denne som

sit dobbelte bløde ss. Dette gælder ogsaa *Løsebækken*, som i Sydenden af Allinge løber ud i en Strandbred af groft Grus og løse Smaasten; Navnet er kendt 1676.

Jeg tror følgelig at turde hævde, at Vægeløse og Aaløse ere fuldgode olddanske Løsebynavne, og at Vægeløse bør staves med enkelt g, derimod Stenløssen med dobbelt s.

M. K. Zahrtmann.

Det kan maaske synes formasteligt af mig at gøre Forsøg paa at hævde en anden Opfattelse end Dr. M. K. Zahrtmann, der mere end nogen anden er hjemme i Bornholms Historie og fortrolig med bornholmske Forhold. Men da jeg nu bliver angrebet, maa jeg have Lov at sige et Par Ord til Forsvar.

Jeg har i den omtalte Artikel behandlet de bornholmske Navne paa *-løse*, som jeg anser for at være forholdsvis unge. Et enkelt af dem, Væggeløse, har jeg henført til den Klasse af *-løse*, hvor Endelsen betyder „Mangel paa noget“. Dr. Z. hævder her, at Vægge- skulde genfindes i *Vægerne* („Væijarna“) — en Mosedal med to smaa Mosesøer, gennem hvilke Onsbæk har sit Løb. Desværre har jeg ingen sikker Oplysning om hvordan Navnet Væggeløse udtales, men saa megen Tillid til Navneret-skrivningen har jeg dog, at jeg ikke tvivler om, at Vægge- maa dække en Udtale om væjggja — og ikke væija —; det sidste maatte være skrevet med enkelt g. Heller ikke Dr. Z.'s Tolkning af *Vægerne* kan jeg tiltræde. Espersens Ordbog har et Ord *Věj* eller *Väj* med langt ä, det samme som *Vig*; „bruges og om en stor Kløft eller Revne, se: Bakkaväj.“ Saavel Udtale som Bøjning (Hunkönsord i Flertal i bestemt Form) passer her, og med Betydningen er der vist ingen Vanskelighed. *Vig* bruges foruden ved Kysten ogsaa meget ofte ved Vandløb. Fra Jylland kan nævnes en Række Eksempler paa dette; ved Skern Aa er der Bebyggelser som *Hesselvig*, *Tornvig*, *Høgsvig*, *Gaardsvig* og *Pindsvig*, ved Rind Aa *Toksvig*, ved Omme Aa *Dyrvig*, ved Grindsted Aa *Modvig*, ved Varde Aa *Hulvig*, ved Stora Bredvig, *Rotvig* samt *Frøjk*, der ligesom *Hjerk* (oprindl. Hernieh) sikkert indeholder Endelsen *Vig*. Mosesøerne ved Onsbæk er derfor efter min Opfattelse at betragte som *Vige*, hvad jeg ogsaa mener er sprogligt forsvarligt, og jeg behøver derfor næppe at gaa nærmere ind paa Dr. Z.'s Hypoteser herom. — At *Væggeløse* i 19. Aarh. (iørigt kender jeg ikke V. fra ældre Tid) ligesom *Aaløse* bruges om mere end een Gaard, nægter jeg ikke, men anser det for et Paafund af Kartograferne eller i hver Fald for noget forholdsvis nyt, idet Bornholm med sin Enkeltgaardsbebyggelse ikke i gl. Tid har haft Navne som omfattede Grupper af Gaarde og Huse, eller Landsbynavne, om man vil, hvorfor der ikke findes de paa Fastlandet karakteristiske Bynavneformer, og her mener jeg heller ikke, *-løse* Navnene gør nogen Undtagelse, idet de efter mit Skön er langt senere end i det øvrige Land og oprindelig rent naturbetegnende. Endelsen *-by* i bornh. Stednavne betyder vel oprindelig Enkeltgaard, ligesom i vestnordisk.

Navnet *Stenløse* var mit Udgangspunkt i Paavisningen af, at det her drejede sig om et naturbetegnende Navn, og Formen fra 1569 „Sten-

løssen“, med bestemt Artikel, gav Beviset for, at det i 16. Aarh. endnu forstodes som et Ord i Sproget. Naar Dr. Z. mener, at „Løse“ i „Stenløssen“ og „Løseebækken“ maa være et andet Ord end Løse i de andre Navne, kan jeg ikke følge ham. Aaløse f. Eks. hedder ogsaa 1569 „Aaløse“. Jeg har ikke haft Lejlighed til at undersøge Haandskriftet fra 1569 — det findes i Lund —, men kunde tænke mig, at ss i Aftrykket svarer til et ß i Haandskriftet, og dette bruges meget ofte med samme Værdi som enkelt s. I hvert Fald er der ikke i Nutiden fundet Former med dobbelt s. Løsebæk hedder 1676 Løsbek.

Jeg er i det lykkelige Tilfælde nu at kunne supplere det sparsomme Materiale med et Par nye Eksempler. Den 22. Dec. 1925 modtog Stednavneudvalget fra kgl. Skovrider K. Bramsen en Indberetning om Stednavne i Bornholms Statsskovdistrikt, og her fandtes i den østl. Del af Almindingen 2 Eksempler paa vort Navn.

Østre Stenløse ligger lidt N. for Skovfogedhuset Lindesbjerg Hus ved en Vej kaldet „Stenløsevej“, der fører gennem et smaaabakket Skovterræn med enkelte Stenpartier.

Søndre Stenløse er Navn paa et større Klippeparti — ifl. Kortet det eneste betydelige her paa Stedet, lidt Ø. for Vallensgaards Huse i Udkanten af Skoven; det falder af mod Syd.

Begge disse „Stenløser“ ligger i den Del af Almindingen, der grænser mod Nord til Aaløse. Det er et nyt Vidnesbyrd om, at Løse maa have været et kendt Ord i det bornholmske Sprog i en ikke fjærn Fortid. Betydningen synes dog ikke at have været just Stenstyrting, som Dr. Z. mener, men maaske snarere „stenet Bakke“. Her tror jeg, vi er ved Spørgsmaalets Kerne.

Gunnar Knudsen.

ET OMKVÆD.

Visen DgF. Nr. 531 om Marias Bebudelse, kendt kun i een eneste Opkrift fra 18de Hundrebaar, har et vidtløftigt Omkvæd, hvoraf det meste er overleveret i forvansket Latin. Første Vers lyder (med en Ordombstilling efter Dr. E. v. d. Reckes Forslag, se Grüner-Nielsens Indledning i Danske Ridderviser IV p. 188):

Jomfru Mari gick til støtte
— domeneit for domener —
Guds engle der hinde mødte.
I følger lov
Iesu Christe canceler
exelente Christi lov
fryden er i Maris hov
domeneit for domener.

Følgende Forslag til Tydning af Omkvædet søger sin Støtte i Lukas Ev. Kap. 1, tildels i den latinske Teksts Ordlyd:

Dominus tecum, domina,
filioli
(Jesu) Christi ancilla!

Excellent filio
 fryd er udi Maris hov,
 Dominus tecum, domina!

Paa dansk: Herren er med dig, Herskerinde, din lille Søns Jesu Kristi Tjenerinde! Over den ypperlige Søn (er der Fryd i Marias Hu). Herren er med dig, Herskerinde!

Dominus tecum, Herren er med dig, siger Gabriel til Maria Luk. 1, 28., *Domina*, Vorfrue, Himmeldronning, er Maria efter katolsk Opfattelse. *Ancilla domini*, Herrens Tjenerinde, kalder hun sig selv i Svaret til Englen Luk. 1, 38; Kirken kunde tyde dette „Herrens“ (o: Guds) om hendes egen Søn.¹ I disse Linier træder da Marias Dobbeltstilling frem: Herskerinde og dog sin spæde Søns Undersaat. En saadan Modsætning kommer til Orde i samme Kapitel af Evangeliet, i Marias Lovsang Luk. 1, 46 ff.: hun kalder sig den ringe Tjenerinde, hvem dog alle Slægter skal prise salig. I en middelalderlig Hymne² synges der: „Du vilde kalde dig „Jesu Kristi Tjenerinde, men du er, som Guds Lov lærer, hans Herskerinde.“ Ordene „fryden er i Maris hov“ svarer til Udbruddet 1, 47 „Min Aand fryder sig over Gud, min Frelser.“

Den danske Gejstlige eller Munk som rimede *filio* paa *hov* har udtalt det latinske -o som *ow* (*ov*); og bag *domener* og *canceler* ligger en Udtale af latinsk kort *i* som *e*, samt af -a som *å* (-er i vor daglige Udtale har jo paa det nærmeste denne Lyd): *domener* o: *domenå*, (*c*)*anceler* o: *ancellå*. Bagved „i følger lov“ o: *ifældlow* ligger vel *filiolo*, (eller: *et filio*), fejlhusket for *filioli* (*et filii*) under Indvirkning af det *filio* som antagelig stod i tredjesidste Linie; dette *filio* blev siden ændret til *Christilo(v)* ved Indvirkning fra det forudgaaende *Christi*. Maaske Ordet *Iesu* bør udgaa; *filioli Christi ancilla* bliver da een Linie, der i Rytme passer til første latinske.

F. Ohrt.

TILNAVNET MENVED.

Navnet *Menved* staar ensomt i vor danske Overlevering. Hidtil savnes tilsvarende Navne, hvis Tydning kunde kaste Lys ind over det. Dette turde være en af Grundene til Historikernes Uenighed om Kong Erik Menveds Tilnavn. A. D. Jørgensen har i det læst et oldislandsk Ord meinvætr, Meenvætte eller Skadetrol, skønt det intet Steds er paavist brugt som Smædenavn om Kongen. Johannes Steenstrup har udledet det af et Mundheld: „Saa Mænd veed“, hvormed Kongen skulde have plejet at styrke

¹ Det er fristende at læse *cancelle* o: (du) Gitterdør; i en enkelt Hymne (Mone: Lateinische Hymnen II Nr. 508) tiltales hun *sponsi cancelle*, Brudgommens, (Jesu) Gitterdør (jfr. Nr. 601 Linie 201); men i vor Tekst passer det næppe saa godt; ogsaa Endelsen -er vil da volde Vanskelighed i Forhold til *dominer*.

² Mone II Nr. 473: Tu *ancillam Jesu Christi* — te vocare voluisti — sed ut docet lex divina — tu ipsius es *domina*. (Med de to *lov* i vor Tekst har den *lex* vist intet at gøre.) Med Hymnens Tanke vilde en Læsning *Domini dei tu domina* (Du er Gud Herrens Herskerinde) stemme godt, men selve dette Udtryk turde være lovlig dristigt.

sine Ords Sandhed, i Lighed med at hans Brodersøn Valdemars Tilnavn Atterdag skulde være dannet efter et af denne brugt Mundheld. Disse Udlægninger bære i sig Præg af noget uvirkeligt, som om de snarere ere tilkomne bag efter Navnefæstelsen, end forud skulde være lagte til Grund for den. De virke lidet fyldestgørende.

Maaske turde man foreslaa Historikerne en lille Udflugt til Bornholm, hvor de kunne møde en noget nær tilsvarende Navnedannelse i *Bonavedde*, Bondeved(de). P. N. Skougaard udtyder dette Navn deraf, at Sagnhelten Bonaveddes Fader var en Bonde, hans Moder en Vætte, en Havfrue. Ogsaa denne Udlægning synes opkommen af en senere Tids Trang til at forklare sig Navnet. Det bliver et intetsigende Sammentræf, at Folkevisen lader ogsaa Erik Klipping have et Møde med en Vætte, en Mosepige, i Finderup Skov; thi dels haves intet Sagn om, at hans Søn Erik Menved skulde være Frugten af et saadant Møde, dels kan dennes Tilnavn kun muligvis tilstede en Udtydning med Flertalsformen Mænd i det første Led.

Sagnene om Bonavedde findes nedskrevne 1624 af Sognepræsten Hans Ravnholt og trykte 1804 i P. N. Skougaaards Beskr. over Bornholm (S. 280—83) og 1867 i J. P. Møllers Folkesagn fra Bh. (S. 9—13). I Følge disse sad han som Bonde paa sin fædrene Gaard, 30. Selvejergaard i Pedersker Sogn, hvilken endnu 1813 nævntes Bonaveddegaarden. Han var synsk og sad inde med overnaturlige Evner, som han aldrig misbrugte til Medmenneskers Skade, men brugte til at værges sig og sine mod Bakketrollenes Ondskab. Saa langt fra selv at være et Trol, var han Trollenes svorne Fjende. Bornholmerne saa op til ham som deres Bondehelt med de overmenneskelige Kræfter. Iøvrigt ere hans Sammenstød med Trollene skildrede efter Bondeæventyrs Vane mest ikkun som pudserlig Skemt og stille ham nær op paa Trin med slige historiske Sognepræster, som (paa Bornholm endnu anno 1790) mentes djerpe i at mane Fanden og alle hans Poddengle (Smaadjævler).

Med Sagnenes Indhold lader sig lidet forlige vor Tids Forsøg paa at sætte Bonaveddeskikkelsen helt tilbage til Hedenolds Mythologi og ind i Landvættens Kres. Kun hans overnaturlige Synskhed og hans jevne Menneskekløgt satte ham i Stand til at holde sig Trollene fra Livet, men iøvrigt havde han ingen Magt over dem. Han færdedes sammen med Mennesker, ikke med Vætter, og han havde ingen Vætter til sin Tjeneste. Bornholmerne selv, Skougaard (S. 110) og J. C. S. Espersen (Bh. Ordbog, S. 372), have set deres Landvætter i Underjordsfolket med Ellekongen som Fører; endnu i 1807—14 saa synske Mænd de underjordiske Puslinger myldre ud af Strandbakkerne og ved deres talløse Skarer skræmme Fjenden fra Landet. Nu var det just med disse Landvætter, Bonavedde laa i Strid. Vel have baade Skougaard (S. 111) og Espersen (S. 16) draget Skel mellem Underjordsfolk og Bakketrolle, men den kyndige J. P. Møller (se om ham Bh. Ordbog S. XX) kendes ikke ved dette Skel, og i Bornholmernes Omdømme bruges de to Navne om de samme underjordiske Væsener, alt efter som disse mødes i godmodigt eller i drilskt Lune.

Af haandgribelig Arv til Efterslægten har Bonavedde efterladt sig sin nævnte Gaard og det Bæger, han tog fra Trollene og gav til Peders Kirke;

det var et katholsk Alterkar, blev „omgjort og forbedret Anno 1724“ og forsvandt først 1880. Ud fra disse Arvestykker tør man maaske slutte, at Bonaveddesagnene først ere digtede, efter at Gaarddannelsen havde fundet Sted paa Bornholm, og i Katholicismens Dage, — maaske netop i Erik Menveds Aarhundred. Dette udelukker ikke, at hvert enkelt Sagnetræk er hentet fra Oldtids Folketro; Træk for Træk findes lignende Fortællinger i Folkemunde rundt om i Nordeuropa. Om de bornholmske Vætters Herkomst kan oplyses, at Bakketrollene havde mest hjemme i Bronsealderens Kæmpehøje, og hvor som helst Oldforskeren E. Vedel hørte om, at Underjordsfolket holdt grummet til, der fandt hans Spade rigest Udbytte af Jernaldersgrave. Det synes, at de første kristnede Bornholmere ikke helt have villet skille sig fra deres hedenske Forfædre; de lod dem leve som Vætter i deres egen Jord.

Helt urigtigt kan da B. S. Ingemann (De Underjordiske) ikke siges at have grebet i at skildre Storbonden Bonavedde som en middelalderlig Kristenhelt i Kamp mod gammelt Hedenskab. Med mere vaagen Natursans, end den Ingemann ejede (DSt. 1922, bl. a. lod han „Sneglen med Hus paa Ryg“ vandre om Dagen og ikke om Natten), har en anden Forfatter i de Bakkepuslinger, som søgte at drive Bonavedde fra Gaard og Eje, fundet Folkedigtningens Omskrivning af de Naturkræfter, Sandskorn og Vindstød, som igjennem Aarhundreder have truet denne Flyvesandsegns Gaarde med Undergang. At gaa ind for en historisk Bonavedde er ugjærligt i Sagenes Natur; han maa vedblive at staa som en Sagnskikkelse, som Bondehelten med de overnaturlige Evner.

I Navnesammenstillingen: Menved-Bonavedde maa disse Navnes sidste Led blive Udgangspunktet. I Oldislandsk var *vettr* (Hunkøn) simpelt hen et Væsen, maaske altid et overnaturligt Væsen. Valkyrier, Alfer var saadanne Vætter. Ondskab laa ikke gemt i Navnet; først *ovætttr*, Uvætte, blev ondt Trol og *meinvætttr* Skadetrol. I dansk Sprog er dette sidste Ord intet Steds paavist, og saa lidt som Islænderne have vore Fædre knyttet ful Ondskab ind i selve Ordet Vætte. I Tidernes Løb har Kristentroen trykket Vættterne mindre og mindre, skabt dem om til Puslinger uden helt at kunne faa Bugt med dem. „Vættarna se ud som smaa Bælla [Børn], der løvva me Lys“, forklarede en Gudhjembo 1850 (Bh. Ordbog, S. 395); og disse Vættelys, de o. 5 cm lange Belemniter ere jo kun for Børnehænder. Skaaningernes Vætter ere Skytsaander for Mennesker og Husarner, og Fyenboernes Væder bære Nissedragt. Denne Forvandling ind i Lilleputternes Rige var næppe fuldbyrdet, da Menved og Bonavedde fik deres Vættens navn. Om Fællesskabet i de to Navnes sidste Led kan næppe tvistes, og Folket har da opfattet de to Mænd som udrustede med overnaturlige Evner, som Overmennesker (jf. *Sven Vaanved*).

I Sammenstillingen komme nu Navnenes første Led i Overvejelse. *Bona* have baade Skougaard og Espersen læst som Enkelttal i Sammensætnings-Ejeform (jf. Pæragaar = Peders Gaard), og begge gjengive Navnet paa Dansk med *Bonde-Vætte*. Dette hindrer dog ikke, at man tør læse det som *Bønders-Vætte*, da det bornholmske Sprog i Sammensætninger med Bon(d)e til Forled kun kender en og samme Form *Bona* (*Bonafolk*,

ikke Bynnerfolk). Fristende nær ligger det at komme fra Bønder i dette Navn til Mænd i Navnet Menved, da begge disse Ord hentes fra samme Forestillingskres; man vilde da kunne læse noget sligt som Mænds stærke Skytshelt ud af Kong Eriks Tilnavn. Dette Spring møder dog en stor Vanskelighed, da alle kendte danske Sammensætninger med Mænd ene have Formen *Mand* (som i Mandtal) el. *Mande* (som i Mandefald).

Andre Muligheder maa da prøves. Steenstrup har paavist en Niels Menvet ved det Aar 1282, hvilket svækker hans Mundheldgisning noget. Af Kvindenavne kendes *Menborg*, brugt paa Bornholm endnu 1650, *Men-glød*, *Menskógul*; disse udledes af Ordet *Men* (Halskæde, Halsring). Endvidere haves (Fritzner) *Menwødr* (Halssmykkets Vogter), i hvilket Ord den oprindelige Mening er gaaet under i en videre omfattende Forestilling: Rigmand, Nabob. Man ser her det i Navnedannelse ikke helt sjældne Forled *Men* bære i sig Rigdom og Pragt, Navnet Menved turde da maaske opfattes som den rige Skytshelt.

Ogsaa — for denne Henvisning bringes her Gunnar Knudsen Tak — kan peges paa det olddanske Ord *mejgen* (vældig), af hvilket udledes *Mæn* (Kraft, Fasthed) og dettes Sammensætning *Menland* (det faste Land; se Kalkar). Udgaar man fra dette Ord, vil man kunne læse Menved som den kraftige Skytstvætte, og i denne Tydning ligger vist den sikreste Løsning af Spørgsmaalet. Det islandske Ord *meinvitur* (meget vis; se Bløndal) tilsteder dog en ny Tolkning: Vismanden.

Hvilken Mulighed man nu end vil gribe i Tydningen af det omvistelige Navn Menved, vil denne Udfærd til Bornholm have vist Historikerne det vovelige i at læse eller at inddigte det i Tid og Sted fjernt hentede oldislandske *Meinvætr* i Kong Eriks Tilnavn og herved tilføje død Mands Navn Meen. Grundlaget er meget for skrøbeligt til, at man tør bygge paa det den Opfattelse, at Erik Menved stod som et argt Trol i sit Folks Omdømme. De Krese af Folket, hvis Udsagn er bragt frem til Nutiden, hædrede ham i Folkevisens glade Omkvæd: „Slottet er vundet for Erik Kongen hin unge“; de gav ham Kendingsnavnet Menved. Da Kongemagten laa fældet i Mordet paa hans Fader, kom han som Tolv-aarig paa Thronen, og i sin Kongetids 33 Aar fik han Bugt med sine og Rigets Uvætter, Kongemorderne og Ærkebisperne, og hævede Kongemagten til en længe ukendt Herlighed og Pragt. Hans svage Efterfølger Christopher pantsatte alt, Riget og tilsidst næsten sig selv med; da maatte Folket sande Vaadesangen over Danmark. De historiske Forhold gjøre det da let at forstaa, at Kong Erik opfattedes som et Overmenneske og hædredes med Navnet Menved, den kraftige Skytstvætte eller Mænds stærke Skytshelt.

M. K. Zahrtmann.

ET GAMMELT VERS.

Et fuldstændigt tysk sidestykke til de af ingeniør Ad. Clément (DSt. 1924 s. 92) meddelte danske og franske vers, som ikke må læses på tværs, har landsarkivar Georg Saxild fundet imellem nogle skiftedokumenter fra Ringkøbing 1799 og velvilligt tilsendt os. Det lyder således:

Ein doppeltes Glaubens Bekenntniss.

Ich sage gänzlich ab
 Luthero bis ins Grab
 Ich lache und verspötte
 Luthero seine Gebothe
 Hinweg aus diesem Lande¹
 Lutherische Verwandten
 In Ewigkeit verdirbt
 Wer mit Luthero stirbt.

der Römischen Lehr und Leben
 will ich sein ganz ergeben
 die Mess und Ohren Beicht
 sind mir gar sanft und leicht
 der Römischen Priesterschaft
 schütz ich mit Macht und Kraft
 wer Römisch thut absterben
 den Himmel thut erwerben.

Også på engelsk har man ganske lignende verskunster, som vi ser af det vers, Blicher har meddelt i „Nordlyset“ 1827 (Saml. Skr. X, 1922 s. 10 f.):

Ingen Crossreading.

Da den irske opstandsmand, Arthur O'Connor, i året 1798 sad som statsfange i den skotske fæstning George, skrev han til den engelske konges ære omstående vers, hvilket man for alting ikke må læse lige over, men i tvende spalter:

The pomp of courts and pride of Kings I price above all earthly things, I love my country; but the King, Above all men his praise I sing, The royal banners are displayd, And may success the standard aid!	I fain would banish far from hence The rights of man and common sense; Confusion to his odious reign, That foe to princes, Thomas Paine! Defeat and ruin seize the cause Of France, its liberties and laws!
--	--

På Dansk:

Ja, kongers magt og hoffers glans
 Jeg hylder med en hæderskrans.
 Mit land jeg elsker; men min konge
 Hans ros jeg fremfor alt vil sjunge:
 Det gamle Englands kongeflag
 Sejrkronet stå til Dommedag!

Jeg ønsker bort fra dette land
 Tom Paines bog om sund forstand!
 Had og foragt han sig kun vinde,
 Hin kongernes edsvorne fjende!
 Forsmædelse og harm og væ!
 Det franske folk og frihedstræ!

Marius Kristensen.

AF DEN SVENSKES STEDNAVNEFORSKNING.

Jöran Sahlgren, *Nordiska ortnamn* i språklig och saklig belysning, Lund 1924, Særtr. af Namn och Bygd. S. Forf., *Hälsingborgstraktens ortnamn*. Særtr. af Hälsingborgs historia. Uppsala 1925.

Jeg skal benytte den sidste Side i Aargangen til at gøre opmærksom paa disse to Arbejder, der har megen Interesse for os her i Danmark. Forfatteren, der i mange Aar har udgivet Tidsskriftet Namn och Bygd, vil være kendt som en af de allerkyndigste svenske Stednavneforskere, og hans Virksomhed i Lund har medført, at han i særlig Grad er kommet til at beskæftige sig med Stednavnene i den sydlige Del af Sverige, ikke mindst i de tidligere danske Provinser, hvis Navnestof i saa høj Grad

¹ Således! vel for *diesen Landen*.

hører sammen med det sjællandske og bornholmske, og han har ofte i sine Studier vovet sig over paa dansk Grund for at drage Sammenligninger. Dette er saaledes Tilfældet i førstnævnte Arbejde, hvor en meget stor Del handler om torp-Navnenes Udviklingshistorie; for de danske Navnes Vedkommende hævder han her, at -erup er fremstaaet ved en Overgang fra thorp > orp > erp > erup, ved Indskudsvokal (Svara-bhakti), hvilket ser ud til at være rigtigt. Iøvrigt beskæftiger han sig særlig med den i svensk alm. Overgang fra thorp til arp, kortlægger dens Udbredelse og sætter den i Forbindelse med den almindelige Kulturspredning, og viser bl. a., at det har taget 200 Aar for den at trænge frem fra Skaane til Vester- og Østergötland, hvilket er af stor Interesse for Forstaaelsen af Lydlovenes Karakter og Vækst. I et Afsnit om uægte vi-Navne viser han en forstandig Reservation mod den overhaandtagende Tilbøjelighed til at se Kultminder i Stednavne; andetsteds har han gjort endnu stærkere Front herimod. — I sidstnævnte Arbejde bevæger han sig helt paa gammel dansk Grund og tolker Stednavne af Typerne -löv, -lösa, -stad, -hög, -by, -tofta, -åkra, -köp og -torp; hans Syn paa disses kronologiske og genetiske Forhold er af stor Interesse for os danske. Blot en enkelt Indvending: S. 140 mener Forf., at Klagstorp i Oxie og Vemmenhøgs Hrdr. maa udledes af Helgennavnet Nicolaus. Jeg tror dog ikke, at den sydfra indvandrede Navneform Klavs kan optræde saa tidlig. Til sidst behandles Navnene Luggude og Hälsingborg; han mener at Helsing er Folk som stammer fra Hals, et Navn paa den Odde hvor Helsingør ligger. Det har aflødt en Diskussion i svenske Blade, idet man fra anden Side hævder, at Helsingerne er de Folk som bor ved Halsen, o: den indsnævrede Del af Øresund. Trods Forf.s fyl-dige Bevisførelse for, at Hals paa dansk Grund betyder Næs, hvilket utvivlsomt er det sædvanlige, tør jeg ikke se bort fra den Mulighed, at det tillige kan være brugt om indsnævret Farvand; et paafaldende stort Tal ligger jo saadan (ved Øresund, Issefjordens Munding, Udløbet af Korsør Nor, Gabet ved Odense Fjord, Udløbet fra Næraa Strand og fra Limfjorden), og et Navn som Halsnæs giver bedre Mening, naar man gaar ud fra denne Betydning. Men jeg vil slutte med at anbefale stednavninteresserede at stifte grundigt Bekendtskab med disse i højeste Grad lærerige Afhandlinger.

Gunnar Knudsen.